

A NAPKELETI BÖLCSEK

(SZENT MATÉ 2, 1—12.)

EXEGETIKUS TANULMÁNY

IRTA

HUBER LIPÓT

A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT
TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI OSZTÁLYÁNAK TAGJA

*Felolvasta a Szent-István-Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának
1907. évi szeptember 19-dikén tartott ülésében*

BUDAPEST

KIADJA A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT TUD. ÉS IROD. OSZTÁLYA

1908.

A NAPKELETI BÖLCSEK

(SZENT MATÉ 2, 1—12.)

EXEGETIKUS TANULMÁNY

IRTA

HUBER LIPÓT

A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT
TUDOMÁNYOS ÉS IRODALMI OSZTÁLYÁNAK TAGJA

*Felolvasta a Szent-István-Társulat Tudományos és Irodalmi Osztályának
1907. évi szeptember 19-dikén tartott ülésében*

BUDAPEST

KIADJA A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT TUD. ÉS IROD. OSZTÁLYA

1908.

Nihil obstat.

Dr. Stephanus Székely
censor.

Nr. 2086.

Imprimatur.

Coloczae, die 30. Aprilis 1908.

Julius
Archiepiscopus.

Nihil obstat.

Dr. Victor Kereszty
censor.

Nr. 3703.

Imprimatur.

Strigonii, die 19. Junii 1908.

Ludovicus Rajner
Eppus, Vicarius generalis.

ELŐSZÓ.

Hazai biblikus irodalmunk exegetikus munkát vajmi keveset mutathat föl, exegetikus tanulmányt pedig alig egyet-kettőt.

Ezen hiányt iparkodtam szerény erőimmal némileg pótolni, midőn 1903-ban Dániel próféta 9, 24—27. verseiről írt exegetikus értekezésemet kiadtam. Ugyanakkor szándékom volt terjedelmesebb tanulmányt írni néhány evangéliumi részletről, melyeket Jézus gyermekkorából, nyilvános életéből és szenvedése történetéből választottam. Az elsőt most van szerencsém a nyilvánosság elé bocsájtani. Máté evangéliuma 2, 1—12. verseinek értelmezésével foglalkozik.

Hermeneutikai tekintetben szigorúan szem előtt tartottam a katolikus exegétára irányadó s egyedül helyes elveket. A modern katolikus exegesis álláspontját nem hagytam ugyan figyelmen kívül, sőt kiterjeszkedtem itt-ott, amennyire épen érdemes, a modern protestáns exegesisre is, kegyeletesen számoltam azonban mindenkor a hagyománnyal. Fölléptettem az írásértelmezőket a szent hajdantól kezdve napjainkig. A középkoriak közül azonban csak a nagyobb tekintélyek magyarázatait közöltem. A középkor értelmezői ugyanis csak annyit tudtak, amennyit a szentatyákból és az apokryphekből olvastak; amit hozzáadtak, rendesen a képzelet szüleménye.

Nem akartam azonban csak hideg történelmi és kritikai bonckéssel dolgozni a szövegen, hanem azon voltam, hogy necsak a papok és szakemberek, hanem a biblikus kérdések iránt érdeklődő művelt világi közönség igényeit is kielégítsem. S mert lehetőleg kimerítően akartam ez evangéliumi szakaszt fejtegetni, kiterjesz-

kedtem jóformán minden itt fölvetető kérdésre, legyen az akár látszólag másodrendű, kisebb jelentőségű, akár pedig nehezebb, bonyolultabb, nehogy azokat kicsinyelni, ezek elől pedig kitérni lássam.

Hogy ez evangéliumi részlettel összefüggésben levő egy-két naiv dolgot is megemlítettem, bizonyára senki sem fogja a tudományos exegézis rovására írni, annál kevésbbé, mert világosan kifejezem e naivságokról, hogy csak a jámbor képzelet szüleményei.

Kalocsa, 1908. Vizkereszt ünnepén.

A Szerző.

1. §. Az evangélium elbeszélése. Nem-kánoni források.

Miért vette föl szent Máté a napkeleti bölcsekről szóló részletet evangéliumába? Honnan tudta meg e történetet? Evangéliumi szakaszunk görög szövege; szövegkritikai észrevételek; a Vulgáta; a Káldy-Tárkányi-féle magyar fordítás. Nem-kánoni források és azok rövid méltatása: 1. Szentatyák és keresztény írók; szakaszunk legrégibb értelmezői. 2. Apokryph források: Jakab protoevangéliuma, Jézus gyermekségének (arab) evangéliuma, Pseudo-Máté evangéliuma.

Annak a világtörténelmi csodás nagy mozgalomnak, mely a pogány népek millióit az evangéliumhoz vezette és fogja vezetni az idők végéig, fenséges előjátéka volt ama napkeleti bölcsek hódolata a Messiás betlehemi jászola előtt, kiket egy rendkívüli csillag tett figyelmessé az emberi nem Megváltójának születésére.

Jézus gyermekége történetének e kedves, figyelemreméltó és egyúttal nagyjelentőségű epizódját egyedül szent Máté jegyezte föl evangéliuma második fejezetének első tizenkét versében.

Vajjon miért jegyezte föl? Azt hisszük, nem nehéz ennek okát adnunk, ha szem előtt tartjuk szent Máténak, mint írónak célját.

Szent Máté evangéliumának tudvalevőleg az volt a célja, hogy az ószövetségi jóvendöléseknek a názáreti Jézusban történt valósulása alapján a palesztínai zsidókat meggyőzze arról, hogy ez a názáreti Jézus a megígért és várt Messiás. E célzata világosan kitűnik azon eljárásából, hogy a jóvendöléseket folytonosan idézi s azok teljesülését Jézus életében bizonyítja.

Következőleg Jézus gyermekségének ez eseményét is első-sorban azért vette föl evangéliumába, hogy zsidó olvasói Jézus születése *helyéből* is lássák egy prófétai jóvendölés teljesülését. De aztán bizonyára azért is írta le, hogy a napkeleti bölcsek csodálatos hivatásában feltüntesse olvasói előtt azt a nagyjelentőségű tény, hogy ime az Úr ama bölcsek személyében a föld *pogány népeinek* is kinyilatkoztatta a Messiás születése titkát, annak jelentésül és bizonyítékául, hogy a Messiás nemcsak a zsidók, hanem a *pogányok* megváltására is és így az *egész emberi nem* üdvözítésére született, amit a próféták szintén elégszer hangoztattak.

A másik kérdés, melyet itt fölvehetne valaki: Honnan tudta meg Máté e történetet? Megtudhatta magától szűz Máriától és másoktól is, mint közvetlen tanúktól. Hisz az apostolok társaságában a boldogságos Szűz és Jézus egyéb rokonai is várakoztak a Szentlélek eljövételére,¹ amiből valószínű, hogy Máté is, miként a többi apostolok, szétoszlásuk előtt Máriával gyakran társalogtak s Jézus gyermek- és ifjúkoráról egyetmást megtudtak.

Minthogy Máté evangéliumának héber (arámi) nyelvű eredetije elveszett, az eredeti szöveget a görög fordítás pótolja, mely még az apostoli korban készült, mert már *római szent Kelemen* († 102.), *szent Ignác* († 107.) és *szent Polykarp* († 155.) a görög Mátét használták.

Evangéliumi szakaszunk görög szövege a Vatikáni kodex szerint² a következő:

1. «Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γεννηθέντος ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας ἐν ἡμέραις Ἡρώδου τοῦ βασιλέως, ἰδοὺ μάγοι ἀπὸ ἀνατολῶν παρεγένοντο εἰς Ἱεροσόλυμα, 2. λέγοντες: Ποῦ ἔστιν ὁ τεχθεὶς βασιλεὺς τῶν Ἰουδαίων; εἰδομεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα ἐν τῇ ἀνατολῇ, καὶ ἠλθομεν προσκυνῆσαι αὐτῷ. 3. Ἀκούσας δὲ ὁ βασιλεὺς Ἡρώδης ἐταράχθη, καὶ πᾶσα Ἱεροσόλυμα μετ' αὐτῷ. 4. Καὶ συναγαγὼν πάντας τοὺς ἀρχιερεῖς καὶ γραμματεῖς τοῦ λαοῦ ἐπυνθάνετο παρ' αὐτῶν, ποῦ ὁ Χριστὸς γεννᾶται. 5. Οἱ δὲ εἶπαν αὐτῷ: Ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας; οὕτως γὰρ γέγραπται διὰ τοῦ προφήτου: 6. Καὶ σὺ Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἰ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα: ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραήλ. 7. Τότε Ἡρώδης λάθρα καλέσας τοὺς μάγους ἠκρίβωσεν παρ' αὐτῶν τὸν χρόνον τοῦ φαινομένου ἀστέρος, 8. Καὶ πέμψας αὐτοὺς εἰς Βηθλεὲμ εἶπεν: Πορευθέντες ἐξετάσατε ἀκριβῶς περὶ τοῦ παιδίου, ἐπὰν δὲ εὑρητε, ἀπαγγεῖλατέ μοι, ὅπως καὶ ἐγὼ ἐλθὼν προσκυνήσω αὐτῷ. 9. Οἱ δὲ ἀκούσαντες τοῦ βασιλέως ἐπορεύθησαν; καὶ ἰδοὺ ὁ ἀστήρ, ὃν εἶδον ἐν τῇ ἀνατολῇ, προσῆγεν ἕως ἐλθὼν ἐστάθη ἐπάνω οὗ ἦν τὸ παιδίον. 10. Ἰδόντες δὲ τὸν ἀστέρα ἐχάρησαν χαρὰν μεγάλην σφόδρα, 11. Καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν οἰκίαν εἶδον τὸ παιδίον μετὰ Μαρίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ πεσόντες προσεκύνησαν αὐτῷ; καὶ ἀνοίξαντες τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν προσήνεγκαν αὐτῷ δῶρα: γρυσὸν καὶ λίβανον καὶ σμύρναν. 12. Καὶ χρηματισθέντες κατ' ὄναρ μὴ ἀνακλῆσαι πρὸς Ἡρώδην, δι' ἄλλης ὁδοῦ ἀνεχώρησαν εἰς τὴν γῶραν αὐτῶν.»

Szövegkritikai tekintetben alig van valami megjegyezni valónk e szakaszra nézve; mert a legrégibb és legtekintélyesebb kéziratok,

¹ Apostolok cselekedete 1, 13. 14.

² *Loch, H KAINH ΔΙΑΘΗΚΗ. Novum Testamentum. Textum Graecum ex Codice Vaticano etc. Ratisbonae, 1862. pag 4. 5.*

tudniillik a IV. század elejéről reánk maradt vatikáni (B) és színai (Σ) kódex¹ a szövegben teljesen megegyeznek, kivéve a 12. vers utolsó szavainak szórendjét, amennyiben a vatikáni kódex ezen szavai helyett: εἰς τὴν χώραν αὐτῶν, a színai kódexben ez áll: εἰς τὴν ἑαυτῶν χώραν. Ennél még csekélyebb jelentősége van annak, hogy a vatikáni kódex 2. versének εἶδομεν, és 9. s 11. versének εἶδον alakja helyett a színai kódexben az aorisztus másik alakját találják: ἴδομεν és ἴδον; épúgy annak, hogy a vatikáni kódex 10. versében τὸν ἀστέρα, a színaiban pedig τὸν ἀστέραν olvasható.

Ami kevés szövegtérés a későbbi kéziratokban előfordul, oly lényegtelen, hogy említésre is alig méltó. Ilyen például, hogy az 5. versben εἶπον (mondák) helyett némelyekben εἶπαν olvasható; hogy a 9. versben ἐσταθῇ (megállapodék) helyett egyes kéziratokban ἔστη található; a 11. versben εἶδον (megláták) helyett elvétve εἶρον (megtalálák. Ezt követi a Vulgáta: invenerunt.) s ehhez hasonló.² Nyilvánvaló tehát, hogy valamennyi szövegtérés lényegtelen.

Az egyház legrégibb latin fordítása, a *Vulgáta*, mely hiven ragaszkodik a göröghöz, így hangzik:

1. «Quum ergo natus esset Jesus in Bethlehem Juda in diebus Herodis regis, ecce magi ab oriente venerunt Jerosolymam, 2. dicentes: Ubi est, qui natus est rex Judaeorum? vidimus enim stellam ejus in oriente, et venimus adorare eum. 3. Audiens autem Herodes rex, turbatus est, et omnis Jerosolyma cum illo. 4. Et congregans omnes principes sacerdotum et scribas populi, seiscitabatur ab eis, ubi Christus nasceretur. 5. At illi dixerunt ei: In Bethlehem Judae: sic enim scriptum est per Prophetam: 6. Et tu Bethlehem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda: ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israel. 7. Tunc Herodes clam vocatis magis diligenter dedit ab eis tempus stellae, quae apparuit eis; 8. et mittens illos in Bethlehem, dixit: Ite, et interrogate diligenter de puero, et cum inveneritis, renunciate mihi, ut et ego veniens adorem eum. 9. Qui cum audissent regem, abierunt; et ecce stella, quam viderant in oriente, antecedebat eos, usquedum veniens staret supra, ubi erat puer. 10. Videntes

¹ *Tischendorf*, *Bibliorum Codex Sinaiticus*. Petropoli 1862. Volumen Quartum. (Hasonmás díszkiadás.) pag. 1. 2. — *Tischendorf*, *Novum Testamentum Graece*. Ex Sinaitico Codice Omnium Antiquissimo Vaticana Itemque Elzeviriana Lectione Notata. Lipsiae, 1865. 3. old.

² Lásd a kritikai apparátust *Tischendorf*, *Synopsis Evangelica*. Editio Septima. Lipsiae 1898. pag. 7. et 8. a jegyzetekben.

autem stellam gavisí sunt gaudio magno valde. **11.** Et intrantes domum, invenerunt puerum cum Maria matre ejus, et procidentes adoraverunt eum; et apertis thesauris suis obtulerunt ei munera: aurum, thus, et myrrham. **12.** Et responso accepto in somnis, ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in eam regione suam.»

A *Káldy-Tárkányi*-féle magyar fordítás pedig, mely a Vulgáta alapján készült s csaknem szószerint megegyezik a göröggel, így adja vissza Máté szövegét:

1. «Mikor tehát született Jézus Júda Bethlehemében, Heródes király napjaiban, ime bölcsek jövének napkeletről Jerusálembe, **2.** mondván: Hol vagyon, aki született, a zsidók királya? mert láttuk csillagát napkeleten és eljöttünk imádni őt. **3.** Hallván pedig ezt Heródes király, megháborodék, és vele egész Jerusálem. **4.** És összegyűjtván mind a papi fejedelmeket és a nép írástudóit, tudakozódik vala tőlök: hol kell születnie a Krisztusnak? **5.** Azok pedig mondák neki: Júda Betlehemében; mert így van megírva a próféta által: **6.** És te Betlehem, Júda földé! éppen nem vagy legcsekélyebb Júda főbbjei között; minthogy belőled származik a vezér, ki népemet, Izraelt kormányozni fogja. **7.** Akkor Heródes titkon hivatván a bölcseket, szorgalmasan megtudá tőlök a nekik megjelent csillag idejét. **8.** És elküldvén őket Betlehembe, monda: Menjetek, kérdezzétek szorgalmasan a gyermek felől; és ha megtaláljátok, izenjétek meg nekem, hogy én is elmenvén, imádjam őt. **9.** Kik meghallgatván a királyt, elmenének. És ime a csillag, melyet láttak vala napkeleten, előttök méne; mignem oda eljutván, megállapodék a hely fölött, hol a gyermek vala. **10.** Meglátván pedig a csillagot, örülének igen nagy örömmel. **11.** És bemenvén a házba, megtalálák (a görög szerint: megláták) a gyermeket anyjával, Máriával, és leborulván, imádák őt. És megnyitván kincseiket, ajándékokat adának neki, aranyat, tömjént és mirrhát. **12.** És feleletet vévén álmukban, hogy vissza ne menjenek Heródeshez, más úton térének vissza tartományukba.»

Miként ez evangéliumi szövegrészlet mutatja, Máté értesítése meglehetősen szűkszavú. Ő csak a tényt akarta feltüntetni: hogy pogányok imádták Jézus Krisztust, kinek messiási voltát égi jel is hirdette. S nyilvánvaló, hogy az egész esemény történeti fontossága és jelentősége éppen ebben rejlik.

A részleteket, bármennyire sajnáljuk, mellőzi Máté. Így, hogy *kik* és *mik* voltak tulajdonképen e pogány hódolók; milyen távolról, a Kelet melyik országából jöttek; *milyen csillag* volt az, mely

őket a hosszú és fáradságos zarándokútra indítá és hogyan következtethettek annak feltűnéséből épen a *Messiás-király* születésére; mikor keltek útra s mikor érkeztek Betlehembe; mit akartak voltképen kifejezni *hármias ajándékuk felajánlásával*, ezekről s még sok egyébről Máté evangéliuma vagy semmit sem ír, vagy csak általános jelzéseket tartalmaz. Pedig az evangélistának mindezekre vonatkozó értesítése nagyon érdekelné bennünket.

Kutatásainkban tehát más forrásokra vagyunk utalva, főként a keresztény hagyomány emlékeire, melyet a kereszténység bölcsőkorához közelebb álló szentatyáknál és keresztény íróknál találunk följegyezve; továbbá az újszövetségi úgynevezett apokriph-irodalom azon termékeire, melyek a boldogságos szűz Mária életével és az Üdvözítő gyermekéveivel foglalkoznak.

E nem-kánoni források, ha mindenben nem is teljes bizonyossággal, de több-kevesebb valószínűséggel megfelelnek ama kérdésekre s így nem kis segítségünkre vannak evangéliumi szövegrészletünk egyes helyeinek értelmezésében.

Elsősorban tehát a legrégebb szentatyákat és keresztény írókat valamint a legrégebb exegetákat vesszük figyelembe, mert e férfiak a keresztény őshagyományból merítették értesüléseiket. Minél régiebbek följegyzéseik, annál becsesebbek, mert annál közelebb álltak Krisztusnak és az apostoloknak korához, tehát annál közvetlenebb és megbízhatóbb tanúk adataik igaz volta mellett. Ha pedig nem a hagyomány bizonyságain alapuló állításukkal, hanem csak véleményükkel állunk szemben, ez esetben is legtöbbször figyelemreméltók, mert épen koruknál fogva hivatottabbak kérdéseinkben véleménynyilvánításra, mint mi kétezer évvel az események után. Ilyenkor igen gyakran a keresztény őskor meggyőződésének, a régi egyház fölfogásának tiszteletreméltó tanúi ők.

Felsorolni e helyütt csak a legkiválóbbakat fogjuk és röviden méltatni.

Szent Ignác vértanú, szent János apostol tanítványa s antiochiai püspök, aki Traján császár alatt Rómába vitetett s a Colosseumban vadállatok által szétépetett 107-ben. Rómába utaztában hét levelet írt s ezek egyikében, melyet az efezusi hivekhez írt, a többi között a Messiás csillagának természetéről értesít.

Szent Jusztin vértanú, aki az apostolokat ugyan már nem ismerte, de ismerte közvetlen tanítványait. Pogány bölcsész volt, kit az igazság őszinte kutatása vezetett a keresztény hitre. Született Flavia Neapoliban (Sichem) Palesztinában 100 körül; meg-

halt mint vértanú Márk Aurél alatt 166-ban. Szent Jusztin bizonyosságának súlya annál nagyobb, mert nemcsak az apostolok közvetlen tanítványaival érintkezett, hanem épen palesztinai származású volt. *Διάλογος πρὸς Τρυφῶνα Ἰουδαίου* című (142 fejezetből álló) munkájában, melynek alapját a Tryphon zsidóval 150-ben Efezusban (vagy Korintusban) valóban megtörtént és két napig tartó vitapárbeszéd képezi,¹ melyben a zsidósággal szemben védi a kereszténységet, főként pedig Jézus messiási voltát bizonyítja, aminek folyamán a többi között (a 77. fejezet végén s a 78. fejezetben) ezeket mondja Tryphonnak: «Mihelyt ugyanis megszületett (a Messiás), Arábiából jött mágusok imádták őt, miután előbb a ti országokban uralkodó Heródeshez mentek... Mert az a Heródes király, mikor a mágusok Arábiából hozzá érkeztek s azt mondták: «Az égen támadt csillagból tudtuk meg, hogy király született országokban s őt imádni jöttünk», a ti népetek véneitől értesült, akik azt felelték, Betlehemben, mert így van megírva a próféta által: «És te, Betlehem, Juda földe, épen nem vagy legcsekélyebb Júda főbbjei között; minthogy belőled származik a vezér, ki népemet, Izraelt kormányozni (legeltetni) fogja.» Azok az Arábiából való mágusok tehát, midőn Betlehembe érkeztek s a gyermeket imádták, neki ajándékokat, aranyat, tömjént és mirrhát följajánlottak, isteni kijelentés által megintettek, hogy a gyermek imádása után ne menjenek vissza Heródeshez. Ami pedig Józsefet, Mária jegyesét illeti, bár előbb el akarta bocsájtani aráját, mert azt hívé, hogy valamely férfival való viszonyból, vagyis parázناسágból jutott viselő állapotba, látomás folytán parancsot kapott, hogy ne bocsássa el feleségét, mert az angyal, aki neki megjelent, azt állította, hogy a Szentlélektől van, amit méhében rejt. Megijedvén tehát, nem bocsájtotta el őt. Hanem, mivelhogy akkor népszámlálás tartott Judeában először Cyrenius alatt, Názáretből, ahol lakott, Betlehembe utazott, ahonnan származott, hogy beiratkozzék; mert Júda nemzetségéből származott, mely e földet lakta. Aztán meg azt a paran-

¹ Valószínű, hogy ez a Tryphon azonos azzal a liddai származású zsidó pappal s írástudóval, ki sokszor szerepel a Talmúdban rabbi *Tarphon* név alatt s rabbi Akibá kortársa volt s a Bar-Kochba-féle háború elől menekült Palesztinából. Erre vall nemcsak a *טרפון* és *Τρυφών* nevek azonossága, hanem kivált azon körülmény, hogy a Talmúd épen rabbi Tarphontól jegyzett föl igen heves kifakadásokat az evangéliumok s a keresztény vallás ellen. *Schürer, Geschichte des Jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi. Dritte Auflage. Zweiter Band 377. s köv. old. Leipzig, 1898.*

csot kapja, hogy Máriával együtt Egiptomba távozzék s hogy ott maradjon a gyermekkel, míg isteni kinyilatkoztatást nem kap, hogy Judeába visszamenjenek. Midőn pedig a gyermek megszületett, mivel József e helységben sehol sem tudott megszállni, a helységhez közel fekvő barlangba tért. S midőn itt voltak, megszülte Mária Krisztust és jászolba fekteté őt, ahol az Arábiából való mágusok megtalálták... Heródes tehát, miután azok az Arábiából való mágusok nem tértek vissza hozzá, mire pedig, hogy megtegyék, kérte őket, hanem a kapott parancs szerint más uton tértek vissza hazájukba; s miután József Máriával és a gyermekkel, amint erre isteni kinyilatkoztatás által intve lettek, már Egiptomba tértek, nem tudván kikémleltetni azt a gyermeket, kinek imádására a mágusok jöttek, azt parancsolta, hogy egyszerűen öljenek meg minden gyermeket Betlehemben. S hogy ez meg fog történni, Jeremiás megjövendölte, midőn így szólt általa a Szentlélek (Jeremiás 31, 15.): «Szózat hallatszék Rámában, sok sirás és jajgatás; Rákel siratja fiait és nem akar megvigasztaltatni, mert nincsenek»... A mágusok, kiket a gonosz szellem mint tehetetlen rabszolgákat mindenféle rossz dologra vitt, miután Krisztusnak imádó hódolatukat bemutatják, bizonyára megszabadultak a fölöttük uralkodó gonosz szellem hatalmától» stb.¹ A 106. fejezet végén: «Mint Ábrahám nemzetségéből származó csillagzatot (ἄστρον) pedig így jelölte meg Mózes (Num. 24, 17.): «Csillag támad Jákobból és vezér Izraelből»; egy másik írás pedig mondja (Zakariás 6, 12.): «Ime egy férfiú, Fölkelő (Ἀνατολή, Oriens) az ő neve». Midőn tehát az égen is támadt csillag, mihelyt ő megszületett, amint az az ő apostolainak Emlékirataiban (= Evangéliumaiban) meg vagyon írva, az Arábiából való mágusok, akik a dolgot e jelből tudták meg, eljöttek és imádták őt».²

Szent Irén vértanú, Kis-Ázsiában 135—140 között született; szent Polykárp vértanúnak († 155.), szent János apostol tanítványának tanítványa volt, később a galliai Lugdunumban (Lyon) áldozár s azután ugyanazon egyháznak püspöke. Septimus Severus üldözése alatt 202-ben több hitfelével együtt vértanúságot szenvedett. Számos iratai közül épen csak főműve, az Ἐλεγχος καὶ ἀνατοπὴ τῆς ψευδονόμου γνώσεως (Detectio et eversio falso cognominatae

¹ S. *Justinus martyr*, Dialogus cum Tryphone Judaeo, cap. 77. 78. (Migne, ser. gr. tom. VI. pag. 657. et sequ.)

² S. *Justinus martyr*, id. m. cap. 106. (Migne, ser. gr. tom. VI. pag. 724.)

gnosis) maradt reánk s ez is — egy-két töredéktől eltekintve — csak egy régi, talán az eredetivel egykorú, itt-ott az érthetetlenségig szolgai latin fordításban, melyet szent Jeromos idejétől fogva közönségesen «Adversus Haereses libri V» név alatt idéznek. E mű III. könyvében a többi között a napkeleti bölcsek ajándékainak jelentőségéről ír.

A felsoroltakon kívül a mágusokról, hazájukról, ajándékaikról, megérkezésük idejéről, imádó hódolatuk bemutatásáról stb. még a következők közölnek hosszabb-rövidebb adatokat s följegyzéseket.

Alexandria Kelemen († 217.) Pantaenus után a híres alexandriai iskolának vezetője. *Σπρώματα* (Miscellanea, libri VIII) című munkájának I. könyvében szól a mágusokról s azok hazájáról.

Tertullian, a legrégebb keresztény latin író; született Karthágóban 160 körül. 202 körül a montanisták táborába ment át. Meghalt 220 körül. «Adversus Judaeos» és «Adversus Marcionem» című művében említi a mágusokat.

Origenes, kinek lángelméjéről s nagy tudományáról az összes ókori írók csodálkozással szólnak. Született 185 körül Alexandriában; meghalt 254-ben Tyrusban. Az eklektikus platonikus Celsusnak már száz évvel előbb (150 körül) a keresztények ellen kiadott *Λόγος ἀληθής* (Sermo verus) című munkája ellen,¹ mely még mindig igen káros hatással volt a kereszténységre, *Κατὰ Κέλσου* (Libri VIII contra Celsum) című nagybecsű apologetikus művében, továbbá a Genesis és Numeri fölött írt homiliáiban emlékezik meg a mágusokról.

Juvencus († 330.), spanyol pap, aki «Historia Evangelica» cím alatt az evangéliumokat versekben dolgozta föl.

Eusebius, szent Pamphil († 309.) tanítványa és barátja; 314 óta caesareai érsek (Palesztinában); meghalt 340-ben. *Ζητήματα καὶ λύσεις* (Quaestiones ac solutiones) című művének három könyvében az evangélisták látszólagos ellenmondásainak megoldásával foglalkozik. A «Quaestiones Evangelicae ad Stephanum»-ban szól a mágusokról.

Szent Hilar, poitiersi püspök († 366.), szent Mátéhoz írt kommentárában.

Szír szent Efrém, született 306 körül Nisibisben (Mezopotamiában); meghalt 379-ben Edessában. Homiliáiban, különösen pedig «De Maria et Magis» című hymnusában szól a mágusokról.

¹ Tudvalevő, hogy Celsusnak e támadó irata elveszett, Origenes azonban jelentékeny töredékeket őrizett meg számunkra elleníratában.

Szent Ambrus, († 397.), «Expositio evangelii secundum Lucam libri X» című homiletikus alakú exegetikus művében.

Szent Epiphanius született Palesztinában 310 körül jómódú zsidó szülőktől, kiknek halála után kereszténnyé lett. Az egyiptomi remetek életmódjával megismerkedvén, annyira megkedvelte a remeteszerzetes életet, hogy szülőhelye, Eleutheropolis közelében saját költségén kolostort építtetett, melynek harminc évnél tovább apátja volt, míg 367-ben a Cyprus szigetén fekvő Konstantia (Salamis) püspökévé választották. Meghalt 403-ban. Szent Epiphanius tagadhatatlanul nagy ismeretekkel bírt, de kritikája sok helyütt nem üti meg a mértéket. Főműve a Πανάριον (Orvosságos szekrény), melyet rendszeren «Adversus Haereses libri III» címen idéznek s melyben nyolcvan eretnekséget ismertet és cáfol. Ennek függelékét képezi a Σύνοτος ἀληθῆς λόγος περὶ πίστεως καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας (Brevis ac vera expositio fidei catholicae et apostolicae ecclesiae; közönségesen csak: «Expositio fidei», név alatt idézik). E műveinek több helyén is szól a mágusokról, akik szerint Jézus születése után csak két évre érkeztek Betlehembe. A régiek adataival ellenkező s az általános fölfogástól eltérő nézeteivel kronológiai tekintetben csaknem megoldhatlan nehézségeknek lett okozója Jézus gyermeksége történetében.

Szent Epiphanius ugyanis, hogy szent Mátét szent Lukáccsal összeegyeztesse, így okoskodik:¹ Máté elmondván Jézusnak fogantatását a Szentlélektől és születését, nem szól a körülmételéről s egyáltalán semmit azokról, amik a második év előtt történtek, melyeket azonban Lukács följegyzett. Máté csak végre a mágusok megérkezését mondja el, ami Jézus születése után két évre történt, miként az a csillag megjelenésének idejéből, (v. ö. Adversus Haeresis lib. I. tom. II. haeresis 30. cap. 19.) illetőleg Heródesnek amaz eljárásából tűnik ki, hogy — mert a mágusok nem tértek hozzá vissza — megölette a kétéves és két éven alul levő betlehemi kisdedeket azon napig, melyen a mágusok nála voltak, azt gondolván, közöttük lesz a keresett gyermek is. Ezekből világos, hogy a gyermek Jézus a mágusok megérkezésekor már kétesztendő volt. Lukács azt írja, hogy a gyermek, mihelyt megszületett, pólýába takartatott és jászolban feküdt a barlangban, mert nem

¹ *S. Epiphanius*, Adversus Haereses. lib. II. tom. I. haeresis 51. cap. 9. és 10.; v. ö. lib. I. tom. I. De Incarnatione Christi Domini, cap. 1. és 2. (Migne, ser. gr. tom. XLII. pag. 904 et squ. és pag. 274. et sequ.)

volt számára hely a szálláson (fogadóban). Akkor ugyanis népszámlálás volt, melyet Augusztus császár rendelt el s amelynek folytán azok, kik a Makkabeusok idejében viselt háborúk alatt mindenfelé elszéledtek, az összeírás végett családjaikkal Betlehembe jönni kényszerültek s azt annyira betöltötték, hogy az emberek sokasága miatt semmi hely sem maradt a fogadóban. A beiratkozás után azonban mindenki visszatért oda, ahol megtelepedett volt. Jézus szülei az első és második év elmúltával is elmentek Názáretből Betlehembe az ott történt dolgok megünneplésére. S egy ilyen alkalommal történt a mágusok megérkezése, noha talán nem ugyanazon szálláson voltak, ahol — Lukács szerint — a népösszeírás alkalmával tartózkodtak. Mert nem a barlangban találták Máriát, ahol szült, hanem a csillag — miként az evangélium mondja — «azon helyhez vezette őket, ahol a gyermek vala. És bemenvén a házba, megtalálák a gyermeket Máriával», nem jászolban vagy barlangban, hanem házban. Ugyanazon éjjel pedig, két évre a születés után, megjelent az angyal s megparancsolta, hogy a gyermek, anyjával együtt Egiptomba vezettessék. Ezért József már nem tért vissza Názáretbe, hanem a gyermekkel és anyjával Egiptomba menekült, ahol szintén két évig maradt; Heródes halála után pedig az angyal újból inté, hogy menjen vissza Judeába. Így tehát Heródes 33-ik esztendejében született az Úr, 35-ik esztendejében pedig jöttek a mágusok. Heródes meghalt uralkodása 37-ik esztendejében s utódja Archelaus lett, aki kilenc évig uralkodott. Ez alatt tért vissza József Názáretbe (amikor tehát Jézus már négyesztendős volt, «ἦν ὁ παῖς τεσσάρων ἐτῶν», lib. I. tom. I. De Incarnatione cap. 2.), ahonnan évenként Jeruzsálembe szokott zarándokolni.

Szent Chrysostomus, született 347-ben Antiochiában, később konstantinápolyi patriárka lett. Meghalt 407-ben. Máté fölötti exegetikus homiliáiban a mágusokról írván, első, aki a Messiás csillagának tudományos magyarázatával foglalkozik.

Szent Jeromos, született Dalmácia Stridon nevű városában 331-ben. Damasus pápa halála után (384.) elhagyta Rómát és Betlehembe ment, hol a Jézus születési barlangja közelében épített kolostorban mint kolostorfőnök fáradhatatlan irodalmi tevékenység között 420-ban fejezte be életét. Izaiáshoz és Mátéhoz írt kommentárjaiban szól a mágusokról.

Szent Ágoston, hippói püspök († 430.), *Nagy szent Leo* pápa († 461.) és *szent Caesarius*, arleszi érsek († 542.) sermóikban foglalkoznak a mágusokkal.

Különös figyelemre méltó egy névtelennek a VI. század végéről vagy a VII. század elejéről fennmaradt Máté-kommentára, mely *Opus Imperfectum* cím alatt szokott idéztetni, mert nem terjed ki Máté egész evangéliumára, hiányzik belőle ugyanis a 13, 13—19. és a 26., 27., 28. fejezet. E latin nyelven írt és 54 exegetikus homiliából álló művet régen tévesen szent Chrysostomus művének tartották s még ma is az ő munkáinak függelékében (Pseudo-Chrysostomus) szokott kiadatni, habár kétségtelen, hogy nem ő a szerzője, hanem a VI. vagy VII. századnak egy ismeretlen arianus exegetája (talán spanyol püspök), aki azonban hibái s az apokryph könyvekből merített izetlenségei mellett sok dolgot nemcsak kifogástalanul, hanem épületesen is magyaráz. A középkori exegeták s a Krisztusra és Máriára vonatkozó legenda-irodalom sokat merített belőle. *Sixtus Senensis* így nyilatkozik róla: «Ego, quid addam, nihil habeo, nisi hoc ipsum opus disertum et doctum esse, ac dignum, quod assidue legatur, si tamen prius diligentissime expurgatum fuerit ab iis erroribus, quos... annotavimus». (Bibliotheca Sancta, Liber Quartus. Catalogus eorum, quae perperam D. Chrysostomo putantur inscripta. Venetiis, 1566. pag. 414.)

Tisztelendő szent Beda († 735.), «Expositiones in quatuor evangelia» (ad Matthaeum) és a művei között közölt «Excerptiones Patrum» vagy «Collectanea»; — *Agnellus*, ravennai apát (IX. század) «Liber Pontificalis sive vitae Pontificum Ravennatum, Pars II. cap. 2. Vita s. Agnelli»; — *Haymo*, halberstadti püspök († 851.) és *B. Rabanus Maurus*, fuldai apát, később mainzi érsek († 856.) Máté-kommentáraikban közölnek egyet-mást a mágusokról.

Végül fölemlítendő *Walafridus Strabo* († 849.) catenája, mely századokon át a legnagyobb tekintélynek örvendett s felöleli a régibb exegeták munkáit koráig s általános elfogadottsága miatt *Glossa Ordinaria* néven ismeretes.

A későbbi exegeták, valamint fölhasznált segéd munkáink föl-sorolását, ami terjedelmes fejezetet képezne, ehelyütt azért is mellőzhetőnek tartjuk, mert mindemez írókat munkánk folyamán amúgy is pontosan idézzük.

Egyet azonban, mely mintegy átmenetet képez az apokryph irodalomhoz s melyből a középkori legendás irodalom szintén sokat merített, még megemlítünk itt s ez a III. században élt *Sextus Julius Africanus*nak († 240 körül) tulajdonított, mások szerint azonban egy másik *Sextus Africanustól* származó mesészerű elbeszélés. E görögül írt s bizzarr csodákat, babonás izetlenségeket s igaz

tények mellett sok valótlanságot tartalmazó koholmány címe: *Διήγησις περὶ τῶν ἐν Περσίῃ γενομένων διὰ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ, καὶ Σωτῆρος ἡμῶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ* (Narratio de iis, quae in Persia Domino Deo ac Salvatore nostro Jesu Christo nato acciderunt). Olvasható latin fordítással együtt Migne ser. gr. tom. X. 97—108. oldalain, Sextus Julius Africanus műveinek végén. Ezen elbeszélés szerint Perzsiában, a még Cyrus által épített nagyszerű Héra-(Juno) templomban Prupupius pap és a király jelenlétében megszólaltak az istenek és istennők szobrai, arról társalogva s vitatkozva, hogy Héra a Nagy Heliosztól fogant s hogy ezentúl Égi, Forrás és Myria az ő neve; sőt ahány faragott állat vagy szárnyas volt a templomban, azok mindegyike szintén saját hangján szólalt meg. Eközben megnyílt a templom tetőzete s ragyogó csillag és királyi diadem szállt le Héra szobra fölé, mire egy égi szózat kijelenté a háromegyistennel való eljegyeztetését s a Megváltónak tőle természetfölötti módon való születését. E kijelentés után a többi szobrok mind összeomlottak. A megrémült király e csodák láttára összehívta országának bölcseit és mágusait, kik a templomba lépven s hallván és látván a történeteket, kijelentik, hogy a megváltó isteni gyermek a betlehemi Myriától megszületett. Menesszen tehát a király küldöttséget Judeába, ahol azt anyjával meg fogják találni. A király erre országa mágusainak egy részét ajándékokkal küldte Jeruzsálembe, kiket útjokon a leszállt s velük együtt megindult csillag kalauzolt. Ez értesítés után maguk a mágusok mondják el, meglehetősen összhangban az evangélium elbeszélésével, mint jártak Jeruzsálemben Heródesnél s hogy Betlehembe utasíttatván, mint találták meg ott a csillag kalauzolása mellett a királyi gyermeket, melyet mint Istent imádtak s hármassal ajándékkal megajándékoztak. Egy égi lény parancsára azonban még aznap este Betlehemből távozni kényszerülven, előbb Jeruzsálembe (?!) mentek, hirdetve ott, amit láttak s tapasztaltak, azután pedig visszatértek hazájukba, ahol szintén elmondták élményeiket, mely jelentésük aranylemezekre vésve örökítettet meg.

Nem-kánoni forrásaink másik osztályát képezik az úgynevezett *apokryph evangéliumok*, különösen a Mária és Jézus gyermekségével foglalkozó hamis evangéliumok, melyek adataikat, miként az apokryph-iratok általában, kis részben a hiteles hagyományból és a Szentírásból, részben bizonytalan népies hagyományokból, legendákból, regékből, leginkább pedig szerzőik képzelődéséből merítették s így valót és valótlant tarkán összekevernek.

Hogy a hivek által elfogadtassanak, rendesen egyik vagy másik apostol nevével a címben hozták forgalomba. Szerzőik (nagyobbrészt eretnekek) nem voltak tudományosan képzett, hanem egyszerű emberek, amint azt e könyvek tartalmának gyermekes, naiv és néha izetlen volta s az elbeszéléseknek csodákkal való átszövése eléggé elárulja, bár tagadhatatlan, hogy van bennük sok szép, épületes, megható legenda is.

Bár az előadott tények sokszor hamisak, az elbeszélések a jámbor képzelet szüleményei, mégis birnak ez apokryphek mint történelmi okmányok is bizonyos tekintéllyel; nem minden adatuk föltétlenül elvetendő, hanem számot tarthat kisebb-nagyobb történelmi valószínűségre, hitelre, ha a hagyomány részéről is támogatást nyer.

Legfőbb jelentőségük ez apokryph evangéliumoknak abban rejlik, hogy részben a kánoni evangéliumokból kölcsönözvén adataikat, részben pedig azok hézagait pótolni, rövid elbeszéléseit kibővíteni igyekezhén: a kánoni evangéliumokat föltételezik s azok tekintélyt megerősítik. Az egyház azonban, mely mindig szigorúan őrködött afölött, nehogy nem-apostoli eredetű, nem-sugalmazott könyvek kerüljenek kánonjába, ezen többnyire eretnek irányú iratokat mint apokryph műveket mind elvetette.¹

A Mária és Jézus gyermekéveivel foglalkozó apokryph evangéliumok közül három érdemel itt figyelmet, mint amely az Üdvözítő gyermekkorának a mágusok imádásáról szóló epizódjával is foglalkozik.

Az első *Jakab protoevangéliuma* (Protoevangelium Jacobi, fratris Domini); igen régi, a II. században kétségkívül megvolt; alexandriai Kelemen ismerte, sőt valószínűleg már szent Jusztin, Origenes pedig már névszerint is (βιβλος Ἰακώβου) említi. Némelyek szerint az ebjoniták műve, belső okokból valószínűbb, hogy a Jézus természetfölötti születését tagadó rabbik és Celsus ellen készült. Eredeti nyelve görög.

¹ *Cornely*, Historica et Critica Introductio in U. T. Libros Sacros. Volumen I. Introductio Generalis. Parisiis, 1885. pag. 220. et sequ. *Fabricius*, Codex Apocryphus Novi Testamenti. Hamburgi, 1703. *Tischendorf*, Evangelia Apocrypha. Adhibitis pluribus codicibus Graecis et Latinis maximam partem nunc primum consultis atque ineditorum copia insignibus. Editio altera. Lipsiae, 1876. *Tappenhorn*, Ausserbiblische Nachrichten, oder die Apokryphen über die Geburt, Kindheit und das Lebensende Jesu und Maria. Paderborn u. Münster, 1885. *Székely*, Jézus és Mária ifjúsága. Hittudományi Folyóirat 1887. évf. 542. s köv. old.

Huszonöt fejezetben tárgyalja a boldogságos Szűz szüleinek s a boldogságos Szűznek életét (születését, gyermekkorát, följánltatását, eljegyzését), végre Jézus születését, a mágusok imádását s a betlehemi gyermekölést. A Szűzanyáról igen tiszteletteljesen beszél, szüzességét erősen védelmezi. A csodákat nem hajszolja úgy, mint a többi apokryph. E tulajdonságai miatt a Keleten a IV. században oly nagy tekintélyre vergődött, hogy mint épületes könyvet a boldogságos Szűz ünnepein a templomban is használták, mely célból a keleti egyház különböző nyelveire (szír, arab, kopt) le is fordították. A nyugati egyház azonban korán eltiltotta; de a középkorban ismét nagyon kedves olvasmány volt.

A XXI. fejezetben, csaknem szószerint követve Máté evangéliumát, így adja elő a mágusok történetét: «És ime, midőn József Judeába ki akart menni, nagy csődület támadt Judea Betlehemében, mert mágusok érkeztek meg, mondván: Hol vagyon, aki született, a zsidók királya? Mert láttuk csillagát Keleten és eljöttünk imádni őt. És hallván ezt Heródes, megháborodott és szolgákat küldött a mágusokhoz. És elhivatá a főpapokat és kérdezé őket, mondván: Hogyan van megírva a Messiásról, hol születik? Mondák neki: Judea Betlehemében. Mert így van megírva. És elbocsájtá őket. És kérdezé a mágusokat, mondván: Micsoda jelt láttatok a született királyról? És mondák a mágusok: Láttunk egy igen nagy csillagot ragyogni a csillagzatok között és elhalványította azokat annyira, hogy látni sem lehetett a csillagokat. És így tudtuk meg, hogy király született Izraelben s eljöttünk imádni őt. Heródes pedig mondá: Menjetek és kutassátok föl és ha megtaláljátok, izenjétek meg nekem, hogy én is elmenvén, imádjam őt. És a mágusok elmenének és ime a csillag, melyet láttak vala Keleten, előttök méne, míg be nem tértek a barlangba és megállapodék a barlang fölött. És megláták a mágusok a gyermeket anyjával, Máriával és kivevének utitáskájukból ajándékokat: aranyat, tömjént és mirrhát. És feleletet vévén az angyaltól, hogy vissza ne menjenek Judeába, más uton térének vissza tartományukba».¹

A másik *Pseudo-Máté evangéliuma* (Liber de ortu Beatae Mariae et infantia Salvatoris), mely voltaképen Jakab protoevangéliumának és a vele egykorú s szintén görög nyelvű Tamás-evangéliumnak nyugati átdolgozása latin nyelven az V. század közepé-

¹ *Protoevangelium Jacobi*, cap. XXI. (*Tischendorf*, *Evangelia Apocrypha*, id. m. 40. s köv. old.)

ről. Azt állították ez apokryphról, hogy szent Máté héber ősevangéliumának szent Jeromos által eszközölt fordítása. Innen régi homlokirata: «Incipit liber de ortu Beatae Mariae et infantia Salvatoris a beato Matthaeo evangelista hebraice scriptus et a beato Jeronimo presbytero in latinum translatus». Áll egy előszóból és 42 fejezetből. Tárgyalja a boldogságos Szűz születését, gyermekkorát, eljegyzését, Jézus születését s gyermekkori történetét. Ennek előadása azonban már nem oly nemes és egyszerű, mint Jakab protoevangéliumaé.

A XVI. fejezetben, szintén eléggé ragaszkodva Máté szövegéhez, szól a mágusokról. «A második év elmúltával mágusok jöttek Keletről Jeruzsálembe, nagy ajándékokat hozván. Ezek szorgosan kérdezők a zsidókat, mondván: Hol vagyon a király, aki született nektek? Mert láttuk csillagát Keleten és eljöttünk imádni őt. Ez a hír eljutott Heródes királyhoz és annyira megijesztette, hogy az írástudókhoz és farizeusokhoz s a nép tanítóihoz küldött, hogy kipuhatolja tőlük, hol kell Krisztusnak a próféták jövendölése szerint születnie. Azok pedig mondák: Júda Betlehemében. Mert így van megírva: És te Betlehem, Júda földé, épen nem vagy legcsekélyebb Júda főbbjei között; minthogy belőled származik a vezér, ki népemet, Izraelt kormányozni fogja. Akkor Heródes király magához hivatá a mágusokat és szorgalmasan kitudakolá tőlük, mikor jelent meg nekik a csillag. És elküldé őket Betlehembe, mondván: Menjetek és kérdezősködjetek szorgalmasan a gyermek felől; és ha megtaláljátok, izenjétek meg nekem, hogy én is elmenvén, imádjam őt. Amint pedig a mágusok az uton mentek, megjelent nekik a csillag és mintha vezetné őket, úgy haladt előttük, míg nem oda eljutott, ahol a gyermek vala. Meglátván pedig a csillagot a mágusok, örülének igen nagy örömmel és bemenvén a házba, megtalálák a kisded Jézust anyja ölében ülve. Akkor megnyiták kincseiket és igen nagy ajándékokkal ajándékozák meg Máriát és Józsefet. A kisdednek pedig mindegyikük egy-egy aranyat adott. Ezután pedig az egyik aranyat ajánlott föl, a másik tömjént, a harmadik mirrhát. S midőn vissza akartak térni Heródeshez, megintettek álmukban, hogy ne menjenek vissza Heródeshez. Örömben úszó szívvel imádták tehát a kisdedet és más uton térének vissza tudományukba».¹

¹ *Pseudo-Matthaei Evangelium*, cap. XVI. (*Tischendorf*, *Evangelia Apocrypha* id. m. 82. s. köv. old.)

A harmadik *Jézus gyermekségének arab evangéliuma* (*Evangelium infantiae Salvatoris arabicum*). Összesen 55 fejezetből áll, tehát a legterjedelmesebb újszövetségi apokryph. Tárgyalja Jézus gyermekkori történetét születésétől tízéves koráig. Előadása közel sem oly egyszerű, komoly és méltóságteljes, mint Jakab protoevangéliumáé. Nem is egységes mű, hanem régi apokryphek alapján összeállított s a képzelet koholmányaival bővített tákolmány. Első kilenc fejezete Jakab protoevangéliumából, az utolsó húsz fejezet meg Tamás evangéliumából van kompilálva, a 10—35. fejezetek pedig oly bizarr csodák halmaza, minőket csak igazi keleti fantázia volt képes kigondolni. Oly gyermekesek, izetlenek, sokszor nevetségesek és ostobák ezek, hogy az ember alig képes megérteni, miképen vergődhetett e könyv oly nagy tekintélyre a szír nesztóriánusoknál és kopt monophysitáknál. Kompilátora szír dokéta vagy perzsa manichaeus volt a VI. században, mert már a Korán merít belőle egyet-mást. Még mindig nincs eldöntve, szír vagy arab volt-e az eredeti nyelve.

A mágusok megérkezéséről a VII. fejezetben emlékezik meg. «És történt, midőn az Úr Jézus született Judea Betlehemében, mágusok jöttek Keletről Jeruzsálembe, amint azt megjövendölte (?) Zeradust (Zoroaszter); hoztak magukkal ajándékokat; aranyat, tömjént és mirrhát; és imádták őt és fölajánlották neki ajándékaikat. Aztán Mária nagyasszony vett egyet a pólyakötőkből s azt mint tőle telhetőt odaadta nekik, amit azok tiszteletteljesen elfogadtak tőle. Ugyanazon órában megjelent nekik egy angyal, annak a csillagnak képében, amely azelőtt vezérük volt az uton; ennek fénye kalauzolását követve eltávoztak, míg végre hazájukba értek.»¹

Mind a három említett apokryph a Jézusra és Máriára vonatkozó középkori legendairódalomnak főforrásaihoz tartozik.

2. §. Evangéliumi szakaszunk hitelessége.

A racionalizmus támadásai e részlet igazeredetősége és szavahihetősége ellen. Hitelességének védelme. Külső és belső érvek alapján kétségtelen, hogy azt szent Máté írta.

Nem jámbor monda, sem hitrege, hanem igaz történet az.

Az elfogult és hitetlen racionalizmus támadásai az evangéliumnak ezt a részletét sem hagyták érintetlenül. Tagadták igaz-

¹ *Evangelium Infantiae*. Ex arabico latine. cap. VII. (*Tischendorf*, *Evangelia Apocrypha*, id. m. 183. s köv. old.)

eredetűséget (authentiáját) is, szavahihetőségét (axiopistiáját) is. Nehézségeik és ellenvetések azonban olyan gyöngék, hogy sem az egyiket, sem a másikat nem döntik meg.

Azt mondják, nem lehet szent Máté e részletnek írója, mert akkor Jézus gyermeksége történetében Máté és Lukács elbeszélése között nagy eltérés, sőt ellentmondás forogna fönn. Máté ugyanis mitsem tud az isteni gyermeknek bemutatásáról, Lukács meg a mágusok látogatásáról s az egiptomi futásról.

Ámde ez eltérés vagy ellentmondás, melyet itt a két evangélista között találni vélnek, csak látszólagos. Hisz az evangélisták egyike sem írta le kimerítően s még kevésbé naplószerű kronologiai rendben Jézus életét, hanem hézagosan és sokszor bizony tekintet nélkül az időre, csak dologi vagy lélektani összefüggésben adták elő a dolgokat. Jézus gyermeksége történetéből szintén csak egy-két kiszakított eseményt közölnek s azt is kellő időmeghatározás nélkül. Mindegyik ugyanis csak a céljának épen megfelelő mozzanatokot jegyezte föl Jézus életéből, számos körülményt és részletet pedig elhallgatott, melyek összekötő kapocs gyanánt szolgálnak a látszólag ellentmondó adatok között; innen van aztán, hogy látszólag eltérő elbeszéléseiket nem is egy-, hanem többféleképen lehet összeilleszteni, miáltal a látszólagos ellentmondás megszűnik.

Ezeket szem előtt tartva, Jézus gyermekségének ez a szent Mátétól közölt epizódja is többféleképp hozható összhangba szent Lukács elbeszéléseivel. Például úgy, hogy a Lukács által 2, 22—38. verseiben leírt eseményeket Máté 2, 12. verse után iktatjuk be, vagyis Jézus bemutatását s a vele kapcsolatos történeteket a mágusok távozása s a szent Józsefnek adott menekülési parancs közé.

Ennek alapján aztán az események kronologiai sorrendje ez volna:

- I. Jézus születése, Máté 1, 18—25. Lukács 2, 1—20.
- II. Jézus körülméltetése, Lukács 2, 21.
- III. A napkeleti bölcsek imádása, Máté 2, 1—12.
- IV. Jézus bemutatása a jeruzsálemi templomban, Lukács 2, 22—38.
- V. Az egiptomi futás, Máté 2, 13—15.
- VI. A betlehemi gyermekölés, Máté 2, 16—18.
- VII. A szent család visszatérése Egiptomból Názáretbe, Máté 2, 19—23.

Létesíthetünk úgysis összhangot a két evangélista között, hogy azt, amiről Lukács 2, 21—39. verseiben értesít, Máté 2, 1. verse elé iktatjuk. De még egy harmadik megoldás is lehetséges. Erről azonban később lesz szó, mert e kérdésre még vissza kell térnünk a 11. §-ban.

Egyébként külső és belső érvekből bizonyos, hogy szent Máté a megtámadott részletnek a szerzője.

Világosan kitűnik ez a keresztény hajdankor bizonyosságaiból. Már a legrégibb szentatyák és írók ugyanis gyakran idézik e részletet szent Máté neve alatt, vagy az eseményre, mint szentirási részletre hivatkoznak. Így, miként az előző fejezetben láttuk, már *szent Ignác*,¹ *szent Jusztin*,² *szent Irén*,³ *alexandriai Kelemen*,⁴ *Tertullián*⁵ és mások. Sőt a Hadrián császár (117—138.) alatt élő pogány *Celsus* is emellett bizonyít, midőn egyebeken kívül afölött is gúnyolódik, hogy a keresztények, az általa koholtnak tartott, bölcsek látogatásában és imádásában is hisznek⁶ s hogy Jézusnak, bár Isten fia, mégis Egiptomba kellett menekülnie.⁷ *Celsus* zsidaja, kit a keresztények ellen fölléptet, kaldeusoknak nevezi ugyan a Jézus imádására jött bölcseket, míg szent Máté mágusoknak, de kétségtelen, hogy az eseményről nem más forrásból, hanem Máté evangéliumából szerzett tudomást. Hogy pedig *Celsus* ezt a tényt is hitetlenül fogadta s arról csak a gúny hangján beszél, nem tűnhetik föl; mert pogány kortársaival sokkal elfogultabb volt a kereszténység iránt, semhogy annak isteni alapítója történetéről tárgyilagosan ítéltethet volna.

Bizonyítják e szövegrészlet igazeredetiségét a régi kéziratok is, melyek azt magukban foglalják, mint szent Máté evangéliumának részét.

Figyelemreméltó továbbá, hogy a katakombákban ott találjuk

¹ *S. Ignatius martyr*, Epistola ad Ephesios, cap. 19. (Migne ser. gr. tom. V. pag. 660.)

² *S. Justinus martyr*, Dialogus cum Tryphone Judaeo, cap. 77., 78. (Migne ser. gr. tom. VI. pag. 657.)

³ *S. Irenaeus martyr*, Adversus Haereses, lib. III. cap. 9. nr. 2. (Migne ser. gr. tom. VII. pag. 870.)

⁴ *Clemens Alexandrinus*, Stromatum, lib. I. cap. 15. (Migne ser. gr. tom. VIII. pag. 777.)

⁵ *Tertullianus*, Adversus Judaeos, cap. 9. és Adversus Marcionem, lib. III. cap. 13. (Migne, ser. lat. tom II. pag. 619. és 338.)

⁶ *Origenesnél*, Contra Celsum, lib. I. 58. (Migne ser. gr. tom. XI. pag. 768.)

⁷ *Origenesnél*, Contra Celsum, lib. I. 66. (Migne ser. gr. tom. XI. pag. 784.)

a napkeleti bölcsek képét is, amint ajándékokat hoznak az anya ölében ülő kisdéd Jézusnak, ami világos célzás Máté evangéliumának ezen részletére. Targyalásunk folyamán egyébként még visszatérünk e képekre.

E külső érvekhez, melyek minden kétséget kizárnak aziránt, hogy Máté írta e részletet, még belsők is járulnak, melyek amazokat még inkább megerősítik.

A kérdéses részlet ugyan sokkal kisebb, hogysem közte és Máté evangéliumának irálya s nyelvezete között tüzetesebb összehasonlítást tehetnénk. Ámde rövidsége dacára is föltaláljuk benne a Máté irányára valló sajátosságokat.

Van e részletben nem egy kifejezés, mely Máté evangéliumában gyakori és jellemző, tehát Mátéra vall, mint szerzőre. Így például a Márk- és Lukácsiól ritkábban, de Mátétól oly sűrűn (90-szernél többször) használt *τότε* (*akkor, azután*) határozó szócska már e rövidke részletben is előfordul 2, 7. versében. Máté szereti a participiummal kezdődő szerkezetet s ezt már e néhány versből álló szakaszban is hatszor tapasztaljuk: 2, 3. 7. 9. 10. 11. 12. versekben. Máténál a λέγων participium mellől mindig hiányzik a személy dativusa; ugyanezt látjuk e részletben is a 2, 2. versében. Aztán a Máté által oly gyakran használtatni szokott ama szólamok egyikével, melyek kíséretében az ószövetségi jövendöléseket idézi, már itt is találkozunk a 2, 5. versében: «οὕτως γὰρ γέγραπται διὰ τοῦ προφήτου» (mert így van megírva a próféta által). S a prófétára való e hivatkozás arra mutat, hogy e kis szövegrészletnél célzata is ugyanaz, ami Máté evangéliumáé általában, tehát szervesen beleillik annak egészébe és ahhoz tartozik is.

A racionalisták második támadása ez evangéliumi elbeszélés *szavahihetősége* ellen irányul. Valótlannak és képtelennek tartják azt s nem egyébként jámbor mondánál, mythosnál (hitregénél), mellyel a keresztény ókor költői képzelme Jézus gyermekségének kevésbbé ismert történetét kiszínezte.

A racionalizmus e ráfogása azon fölfogáson alapszik, hogy a csoda nem lehetséges. Minthogy pedig e szakaszban a napkeleti bölcsek csodálatos hivatásáról van szó egy csodálatos csillag által, azért az egész elbeszélést mythikus jellegűnek mondják. Tehát nem történelmi nehézségek miatt, hanem egyedül a csodáktól való irítozatból vonják kétségbe annak szavahihetőségét.

Ámde hamis a fölfogásuk, teljesen alaptalan a föltevésük; mert arra támaszkodnak, amit előbb be kellene bizonyítaniok, tud-

niillik, hogy a csoda lehetetlen, amit azonban soha sem fognak bebizonyítani.¹

De nem állhat meg a mondai föltevés azért sem, mert a mondák, a mythos fejlődésére Strauss szerint is hosszabb idő, nemzedékek kellene. Ámde Máté Jézus életét s abban a napkeleti bölcsek imádását is már néhány évvel Jézus halála, illetőleg mennybemenetele után írásba foglalta. Így tehát hiányzik azon idő is, melyet a mythos kifejlődésére a legszerényebb racionalista is megkövetel.

«Félreismerhetetlen ugyan — írja *Schanz* — hogy ezen egész szakasz kiválasztását és leírását a messiási jövődölés befolyásolja s hogy a történelmi érdek a theologiai-apologetikai célnak van alárendelve; történeti biztos alap nélkül azonban mégis érthetetlen az egész elbeszélés. Mert sem Zsolt. 71, 10; Izai, 60, 6. 7; Num. 24, 17; Mik. 5, 2; Exod. 2, 1—10. Oz. 11, 1; Jer. 33, 15; Exod. 4, 19. 20., sem valamely zseniális zsidó-kereszténynek kombináló tehetsége nem lett volna elegendő arra, hogy biztos történeti adatok nélkül ezt a színgazdag képet mégfesse. Az ószövetségi helyek épen elégségesek voltak ahhoz, hogy az újszövetség világításában mint jövődölések és típusok felismerhetők legyenek, de még alapjait sem képezhették volna egy mythikus koholmány-nak. Világos ugyan, hogy Máté, aki a viszonyokkal ismerős palesztinai zsidó-keresztények számára írt, az olvasói előtt ismeretes részletekkel kevesebbet törődött s a fősúlyt a jövődölés beteljesedésére fektette, de neki is lehetetlen lett volna olvasói előtt egy mythikus képet, mint való történetet előadni. És pedig annál kevésbbé, mert olvasói úgyis a jövődöléseket és a történetet ismerő zsidók közül valók voltak. Egy későbbi mythikus leírás pedig bizonyára nemcsak egyszerű ráutalással idézte volna a jövődöléseket, hanem Izrael történetéből vett gazdagabb, csodákkal tarkított képekkel színezte volna ki. Amúgy is a napkeleti bölcsek oly karakterisztikusan, minden utalás nélkül az ószövetségre lépnek föl, hogy történeti alakoknak kell lenniök. Vezetésük a csillag

¹ Bármely középiskolai alapvető hittani kézikönyv is meggyőzheti az elfogulatlan elmét a csoda lehetőségéről, szükségességéről, felismerhetőségéről és bizonyító erejéről. Lásd különben: *Hettinger*, A Kereszténység Védelme. Fordította Répássy, II. kötet. Eger, 1883. 146—145. old. *Dudek*, A Keresztény Vallás Apológiája. Budapest, 1893. 403—436. old. *Székely*, A Szentírás Apológiája. Nagyvárad, 1891. 290—314. old. *Rott*, A Csoda és a Természettudomány. Budapest, 1907.

által megfelel csillagász-foglalkozásuknak, utazásuk az ország fővárosába, mutatja természetes észjárásukat. A Jákobból származó csillagot pedig, melyet a zsidók a Messiásra vonatkoztattak, épen a Messiás idejében nem lehetett volna a pogányok javára magyarázni. Ilyesféle reflexiók távol álltak ama kor vallási felfogásától. Külömben is századok kellettek volna egy ilyen mythus kifejlődéséhez. Míg az evangélium céljának és a messiási élet menetének is épen megfelelő, hogy az újszülött királyt csakhamar születése után a pogány bölcsek keressék föl és imádják, mint akit a zsidók királyuk által már kezdetben üldöztek. Ezzel meg van egyszersmind okadatolva az is, miért választotta ki Máté, minden más esemény mellőzésével, épen ezeket az elbeszéléseket s adta elő úgy, mintha a Jézus gyermekségéből előtte ismert egyedüli események lettek volna. Sőt a szent család Názáretbe történt átköltözésének sajátos indokolása is (Máté 2, 23.) érthető ezáltal. Ezzel a két evangélista közötti látszólagos tárgyi ellentmondás el volna hárítva. Ami az események egymásutánjában előforduló alaki eltéréseket illeti, azok inkább a későbbi hagyomány, mint a szövegek által lettek állítólagos ellentmondásokká».¹

Aztán vétenek a racionalisták a történelmi kritika ellen is, mely azt mondja: ha tényekről van szó, csupán a tanubizonyosságok jöjjenek tekintetbe; s ha azok kifogástalanok, az elbeszélés hitelességében józanul nem kételkedhetünk, különben le kellene mondanunk minden történelmi bizonyosságról.

Látnivaló tehát, hogy a racionalisták okoskodása nemcsak minden logikával, hanem a józan történelmi kritikával is ellenkező bölcséleti előítélet; amiért ellenvetésüknek is ép oly kevés súlya és értéke van, mint ama tarthatatlan föltevésnek, hogy a csoda egyáltalában lehetetlen.

Máté ez elbeszélését kénytelenek vagyunk igaznak tartani; mert erkölcsileg lehetetlen akár tudomásában, akár igazmondóságában kételkednünk. Máténak ugyanis bőven volt alkalmja, sőt érdekében állott tudomást szerezni ama tényről, melyről értesít s bizonyossága felől is meggyőződni; jelleme pedig kezeskedik, hogy a valóságnak megfelelően őszintén közölte velünk azt, amiről tudomása volt, hisz életét is adta azért, amit Jézusról írt és tanított. Bizonyossága tehát épen nem lehet gyanús.

¹ Schanz, a Wetzer és Welte-féle Kirchenlexikon 2. kiadásának VI. köt. (Freiburg im Br. 1889.) 1432. s köv. old. «Jesus» címszó alatt.

Egyébiránt, hogy ez elbeszélés történeti tény, kitűnik az egész leírásból, melynek történeti jellege kétségbevonhatatlan. Máté meghatározza mindenekelőtt az esemény idejét: Heródes király uralkodásának napjai; pontosan megjelöli a történet helyeit: Jeruzsálem, Betlehem; megnevezi a bölcseken kívül szereplő főbb személyeket: Heródes királyt, a főpapokat és írástudókat, Máriát és Jézust. S amit különösen Heródesről közöl, az egészen rávall e királynak más forrásokból jól ismert jellemére. Aki mondát, mythost ír, az mellőzi a pontos chronológiai, földrajzi és történeti adatokat s azok helyett általánosságban beszél.

Ezenkívül e részlet egész előadási módja komoly, józan, egyszerű, nyílt. Nincs az egész elbeszélésben semmi meseszerű, fantasztikus; mesterkéletlenül, minden cifraságtól menten írja le a száraz tényt.

Megbízhatósága mellett szól továbbá Máté evangéliumának szerkesztési ideje is. Hisz amikor ő azt írja, tudniillik Krisztus után 42—44 között, Jézus kortársainak legnagyobb része még életben volt, akik szintén tudhatták, igaz-e, vagy nem, amit honfitársuk a napkeleti bölcsek megérkezéséről, azok szándékáról, a rendkívüli csillagról stb.-ről közöl. Ha költött dolgot, valótlanlalt írt volna, kitette volna magát a rajtakapás veszélyének. Nyílt ellenmondásra talált volna a még élő kortársak ezrei s mindenekelőtt Jézus ellenségei részéről, kik, ha csak ez egy adat hamisságát bebizonyíthatták volna, egész evangéliumának célja meghiusul vala. Ámde kortársai közül soha senki sem emelte föl tiltakozó szavát ez adat ellen, senki sem cáfolta azt meg, íróját senki hazugságról nem vádolta s ép ez által az egész kor együtt tanúskodik Mátéval a Jézus gyermekkorából közölt ez epizód igaz volta mellett.

S igazán egészen megfelelőnek is kell tartanunk, hogy a Messiás születésének örvendetes hire csakhamar tudtára adassék az egész világnak: zsidóknak és pogányoknak; a zsidóknak zsengéiben, a jámbor és hívő pásztorokban (Lukács 2, 8. s köv.), a pogányoknak pedig ezek képviselőiben, a napkeleti bölcsekben.

3. §. Mikor érkeztek meg és mik voltak a Messiás első pogány imádói?

Heródes király napjai. Mit értsünk mágusok alatt általában? A Szentírás és a profán írók értesítései. Milyen értelemben vett mágusok voltak az evangélium mágusai? Általános meggyőződés szerint pogányok, de vallásos emberek voltak, hihetőleg a régi perzsza királyok tanácsadóinak ivadékából s valószínűleg papi férfiak s a tudós osztály előkelői.

Szent Máté a kisded Jézus imádására érkezett idegenek látogatásának történetét így vezeti be: «*Mikor tehát született Jézus Júda Betlehemében, Heródes király napjaiban, ime bölcsek jövének napkeletről Jerusalembé, mondván: Hol vagyon, aki született, a zsidók királya? mert láttuk csillagát napkeleten és eljöttünk imádni őt.*» (Máté 2, 1. 2.)

Mindenekelőtt tehát egész pontosan megjelöli Jézus születési helyét s általánosan meghatározza annak idejét is.

A Vulgáta («in Bethlehem Juda») és a Tárkányi-féle fordítás («Júda Betlehemében») alapján azt gondolnók, hogy Máté talán a Zabulon törzs területén fekvő Betlehemtől¹ való megkülömböztetést tartotta itt szem előtt. A görög szöveg «ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας» alapján azonban «Judea (tartomány) Betlehemében» lévén az egyedül helyes fordítás, evangélistánk a galileai Betlehemtől akarta megkülömböztetni a judeai Betlehemet, ami persze a lényegen mit sem változtat. Ez értelmezés helyessége mellett szól az a tény is, hogy Heródes korában a régi, törzs szerinti felosztás már nem divott; ez már a királyság kettészakadása után (Kr. e. 975.) megszűnőben volt, a zsidó népnek fogságba hurcolása alkalmával pedig teljesen véget ért. A régi felosztás helyett a Makkabeusok ideje óta más lépett életbe, mely szerint Palesztína négy tartományra oszlott föl: Judeára (Júda, Benjamin, Dán és Simeon törzsei Idu-meával), Samariára, Galileára (ez utóbbi Zabulon törzsét is magában foglalta) és Pereára. E felosztást a rómaiak is megtartották s egészen Jeruzsálem pusztulásáig érvényben maradt. Máté evangélistára is tehát csak ez lehetett irányadó.

Bethlehem, בית-לחם (kenyérháza, kenyérfalva) régi neve Ephrata, אפרתה (termékenység) volt.² Mindkét név termékeny fekvésére céloz. Betlehem Rákel halála, később pedig Dávid születése által lett

¹ Jozue 19, 15.

² Genesis 35, 19; 48, 7.

nevezetessé, amiért *Dávid városának* is hívták;¹ világhírűvé azonban a Messiás születése által lett.

A Máté által itt említett *Heródes*, kit a történelem hasonnevű, de tehetetlenebb utódaitól megkülömböztetésül a meg nem érdemlett «Nagy» melléknéven ismer, származására nézve nem volt zsidó, hanem idegen, mert az idumeus (edomita) Antipaternek, Idumea helytartójának volt a fia. Királyi méltóságát a rómaiaknak köszöni, amennyiben Antonius és Octavianus közbenjárására a római senatus nevezte ki Judea királyának R. é. után 715 őszen; Dávid trónjának tényleges birtokába azonban csak három év múlva, R. é. után 718-ban jutott a római fegyverek segítségével. Meghalt R. é. után 753-ban husvét előtt, hetvenéves korában, 37 (illetőleg 34) évi uralkodás után,² mely külsőleg ugyan fényesnek mondható, de általában kegyetlen, zsarnoki volt.³ Rendkívül gyanakvó természetű lévén, hogy vérrel szerzett trónját biztosítja, kiirtotta a zsidók nemzeti dinasztiajának, a hazmoneusoknak minden ivadékát s még tulajdon családja sem menekült meg vérengzése elől. A világtörténelemben szinte páratlanul áll ama borzasztó gyilkosságok sorozata, melyeket a történelem róla följegyzett. Sok előkelő zsidón kívül megölte ipát, az öreg II. Hyrkán főpapot, a trón törvényes örökösét; ennek unokáját és saját feleségének fivérét, III. Aristobulust, a fiatal főpapot (ez volt az utolsó hazmoneus férfisarjadék); anyósát, Alexandrát; egyik feleségét, Mariamnét, aki Hyrkán leánya volt; saját gyermekei közül: Aristobulust, Alexandert (kik Mariamnétől születtek) és halála előtt öt nappal Antipatert (ki Doris nevű feleségétől született).⁴ Mindezt — bár Antipater megérdemelte sorát s a többi sem volt egészen hibátlan — főként azért, mert féltette trónját. E félelemtől, remegéstől és gyanakvástól élte végéig sem tudott megszabadulni, hisz ezért ölette meg a betlehemi kisdedeket is, mert el akarta tenni láb alól Krisztust, nehogy az megfossza trónjától.

Hogy a kegyetlenségei által felidézett elégtelenséget némileg lecsillapítsa s a zsidók rokonszenvét megnyerje, Jehova templomát nagy költséggel megújította; ámde sokkal visszataszítóbb jellem

¹ Lukács 2, 4. 11.

² *Josephus Flavius*, *Antiquitates* lib. XVII. cap. 8, 1; és *Bellum Judaicum* lib. I cap. 33, 8.

³ *Josephus Flavius*, *Antiquitates* lib. XV—XVII. és *Bellum Judaicum* lib. I. cap. 18 — 33.

⁴ Heródesnek tíz felesége volt; hét feleségétől kilenc fia és öt leánya született.

volt, semhogy ezzel a zsidó népet kibékíthette volna, mely csak bitorlót s nemzeti törekvései és szent hagyományai elnyomóját látta benne, amiért mindvégig idegenkedéssel s gyűlölettel viseltetett iránta.¹

Máté a nem-zsidó Heródest nyomatékka, *király*-nak (ὁ βασιλεύς) nevezi, jelezni akarván ezzel azt, hogy miután a királyi pálca elvétetett Judától s idegen kézbe került, elérkezett az idő, midőn Jákob jövendölése szerint² a Messiásnak születnie kellett. Így már Chrysostomus³ és Theophylactus.⁴

A napkeletről jött idegenek megérkezésének *idejét* evangélistánk általánosan ezen szavakkal határozza meg: *Heródes király napjaiban*, azaz uralkodása idejében. E szólam «napjaiban» hebraizmus (בִּימֵי aram. בִּימֵי), melyet a héber a történeti elbeszélésekben csaknem mindig használ ehelyett «idejében». Hasonlóval találkozunk például Genesis 26, 1. «Ábrahám napjaiban»; Királyok II. 21, 1. «Dávid napjaiban»; Királyok IV. 23, 29. és 24, 1. «az ő (t. i. Józias király) napjaiban» (בִּימֵי), azaz: uralkodása alatt. Heródes király e napjai alatt uralkodásának végét kell értenünk, mert Heródes néhány hónapra Jézus születése után meghalt, amire abból következtethetünk, hogy a király halála után Egiptomból szüleivel visszatérő Jézus még kis gyermek volt.⁵ Minthogy pedig Jézus minden valószínűség szerint R. é. után 752 végén született, Heródes pedig R. é. után 753 március közepén halt meg,⁶ a

¹ Schürer, Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi. Zweite Auflage. Leipzig, 1890. Erster Theil 294—346. old.

² Genesis 49, 10.

³ S. Chrysostomus, In Matthaeum homilia 6. nr. 4. (Migne ser. gr. tom. LVII., pag. 67.)

⁴ Theophylactus, Enarratio in Evangelium Matthaei ad 2, 1. (Migne ser. gr. tom. CXXIII. pag. 162.)

⁵ Máté 2, 20.

⁶ A világ Üdvözítőjének születési esztendeje tudvalevőleg a mai napig vitás kérdés. Az annak megállapíthatása céljából tett nagy kutatások s az e kérdés tisztázásával foglalkozó munkáknak könyvtárrá szaporodása dacára e bonyolult kérdésnek mindenkit kielégítő eldöntése még mindig nem sikerült. A R. é. utáni 747—753. évek mindegyikének megvolt már a maga szószólója, védője. Így Sanclemente, Ideler és Sepp 747-re, Schegg és Cornely 748-ra, Garucci, Dankó, Schanz és Raska 749-re, Didon 747—750 közé, Radányi 750-re, Riess 752-re, Seyffarth 753-ra teszi Jézus születési évét. Mi Riesszel 752-re helyeztük. V. ö. Riess, Das Geburtsjahr Christi. Freiburg im Br. 1880. és ugyanattól: Nochmals das Geburtsjahr Jesu Christi. Freiburg im Br. 1883. Huber, Jézus Krisztus születésének esztendeje és a keresztény időszámítás. Budapest. 1904.

Messiás imádására jött idegenek megérkezése R. é. után 753 elejére teendő; vajjon január vagy február havára, arról a 11. §-ban szólunk.

Hogy a napkeletről érkezett ez idegenek nem voltak talán a keleti szétszóródásban élő zsidók, hanem a zsidósághoz nem tartozó *pogány* férfiak, kitűnik már kérdésükből is: «Hol vagyon... a zsidók királya? De ezt bizonyítja az is, hogy Máté is, meg az egyház is kezdettől fogva épen az ő hódolatukban látja a *pogányoknak* a Messiás előtt nyilvánított legelső hódolatát.

Máté görög szövege *mágusoknak*, (μάγοι) mondja e pogányokat.¹ De mit értsünk mágusok alatt?

Dániel, Izaiás és Jeremiás próféták könyveinek egyes adataiból s a régi profán írók² értesítéseinek összevetéséből kitűnik, hogy a babilóni papok és tudósok kasztjának tagjait nevezték mágusoknak. Minthogy e kaszt a kaldok néptörzséből került ki, akik Babilon földjének legrégebb lakóihoz tartoztak, *kaldeusoknak* (כשדאין, כשדים, Χαλδαῖοι, Chaldaei) is nevezték,³ míg a próféták általában *Babilon bölcsei* (חכמי-בבל, σοφοὶ Βαβυλωνος, sapientes Babylonis)⁴ néven is említik őket.

¹ Ami a *mágus* szó eredetét illeti, némelyek azt Babilónia őslakóinak nyelvéből, az ural-altáji nyelvcsoporthoz tartozó akkádi *emga* (= magasztos; nagy tudós) szótól származtatják; mások a babilóni *machchu* (= jövendőmondó, jós) szótól; ismét mások indogermán eredetűnek tartják s az óperzsa *magus*, újperzsa *mogh* szótól, mely a szanszkrit *mahat* (= nagy, hatalmas) gyökből származik, (innen a görög μέγας, a latin *magnus*). Legkevesebb valószínűséggel bír azok véleménye, akik azt a héber מְדַבֵּר (meditari, speculari) igéből vezetik le, mintha a מִנ (többese מְגִיד) a מִדְּבָר összevonásából keletkezett volna, melynek jelentése: *elmélkedő, kutató, vizsgáló*.

² *Herodotos*, Historiarum lib. I. 181. (χαλδαῖοι, ἐόντες ἱερεῖς τοῦτο τοῦ θεοῦ t. i. Διὸς Βῆλου); lib. I. 183. 197. *Diodorus Siculus*, Bibliotheca Historica, lib. I. 28. (τοὺς τὰ ἱερεῖς... οὗς Βαβυλωνῖοι καλοῦσι χαλδαίους); lib. II. 24. 29. (χαλδαῖοι τοῖνυν τῶν ἀρχαιοτάτων ὄντες Βαβυλωνίων); lib. II. 29–31. *Strabon*, Rerum Geographicarum lib. XVI. 1. (ἐπιχώριοι φιλόσοφοι). *Justinus*, Historiae Philippicae, lib. XII. 13. (quidam ex magis praedixit...). *Lucianus Samosatensis*, Hermotimos 6. *Philopseudes* 11. 12. 13. *Macrobius* 5. *Menippus* 6. et sequ. *Plutarchos*, Alexander 73. *Diogenes Laërtios*, De vitis, dogmatibus et apophthegmatibus eorum, qui in philosophia claruerunt libri decem, Prooemium 1. (γεγεννησθαι γὰρ... παρὰ δὲ Βαβυλωνίους ἢ Ἀσσυρίους χαλδαίους). 6. (χαλδαίους περὶ ἀστρονομίαν καὶ πρόρρησιν ἀσχολεῖσθαι). *Sextus Empiricus*, Adversus Mathematicos, V. *Ammenius Marcellinus*, Rerum Gestarum lib. XXIII. 6. *Hesychius*, Lexicon (χαλδαῖοι γένος Μάγων πάντα γινωσκόντων).

³ Dániel 2, 4. 5. 10. és másutt, hol egyedül említettnek az összes bölcsék képviselőiként; míg másutt mint azok egyik osztálya vannak feltüntetve.

⁴ Dániel 2, 12. 14. és 4, 3. 15; 5, 7. 8. 15. Jeremiás 50, 35. Izaiás 44, 25.

Minthogy a babilóniak vallásának lényege csillagimádás volt (a csillagokat az egyes istenségek ragyogó lakásának vagy symbolumainak tartván), a mágusok kiváltképen csillagvizsgálattal s az ezzel kapcsolatos csillagjóslással foglalkoztak; amiért a csillagvizsgálókat s általában a tudósokat is mágusoknak szokták nevezni. Foglalkoztak azon kívül még álomfejtéssel s betegségek gyógyításával varázslás illetőleg a gonosz szellemek kiűzése által, mert fölfogásuk szerint a betegségek a rossz szellemektől származnak; s általában azt vélték, hogy titkos erőkkel az istenekre is gyakorolhatnak befolyást s őket akarataik, kívánságaik teljesítésére kényszeríthetik.

Babilonban a Bél-templom közelében külön lakházaik voltak; igen egyszerű, sőt szigorú, aszketikus életet éltek s állítólag száz évesnél is magasabb kort értek el.

A tudomány képviselői lévén, igen nagy tekintéllyel bírtak. Tudományukba, mely apáról fiúra szállt, kasztjukon kívül senkit be nem avattak.

Kasztjuk több osztályra volt felosztva, melyek mindegyike a babilóni bölcsesség más és más ágával foglalkozott. Dániel a következő öt osztályt említi könyvében: *chartummim* (חרטמים), képjel-tudósok, kik a titkos képirás magyarázóí voltak; *assafim* (אשפים), igézők, bűbajosok, kik valamely személyt vagy dolgot megbabonáztak, különösen kigyókat és skorpiókat megbűvöltek, vagy bal-eseteket elhárítottak; *mekassefim* (מכשפים), bűvészek, varázslók, kik álmokat fejtettek és szellemeket idéztek; *gazrin* (גזרין), sorsjósolók, kik az állatok beleiből, vagy a csillagok állásából az emberek sorsát előre megmondották; *kaszdím* (כשדים), kaldeusok, Bél papjai és bölcselők, kik csillagvizsgálással, csillagjóslással, álomfejtéssel és szelleműzéssel is foglalkoztak.¹

Minden osztály saját *elüljárójával* (סגנין) birt; ez elüljárók pedig egy közös főnök, a *főmágus* (רבי־סגנין, Dán. 2, 48; רבי־מג, Jer. 39, 3. 13.) alatt álltak, aki mint az államtanács tagja az ország legelső méltóságviselői közé tartozott. A babilóni udvarban szereplő egyik ilyen főmágust, *Nergál-Sarécert* Jeremiás könyve említi.²

¹ Dániel 1, 20; 2, 2. 27; 4, 4; 5, 7. 11; v. ö. Izaiás 47, 9. 12. 13. Jeremiás 27, 9.

² Jeremiás 39, 3. 13. Az Ószövetség héber eredetijében a *mágus* szó csakis e két helyen fordul elő, még pedig ezen összetételben *rab-mág* (רבי־מג, főmágus). A LXX. Dániel 2, 2. 10. verseiben, *Theodotion* pedig Dániel 1, 20: 2, 2. 27; 4, 4; 5, 7. 11. 15. verseiben az eredetiben előforduló אשפין, אשפים (varázsló, bűbajos) szót fordítják μάγοι-val.

Nabukodonozor *Dániel* prófétát is e nagy méltóságra emelte, hálából hogy álmait meg tudta fejteni.¹

De nemcsak Babilóniában, hanem a *méd-perzsa birodalomban* és a *párthusoknál* is használatos a «mágus» szó mint hivatalnév a Zoroaszter-kultusz papjainak és tudósainak jelzésére, kik eredetüket az iráni vallás reformátorára, Zoroaszterre vezetik vissza. A zsidók monotheismusán kívül ez aránylag legtisztább ókori vallásnak mágusai szintén nemcsak a nép, hanem a királyok előtt is nagy tekintélynek örvendtek, magas ranggal bírtak, sőt, mint a perzsa királyok tanácsadói s a királyfiak tanítói és nevelői, (kik előtt a trónörökösnek külön vizsgálatnak is alá kellett magát vetnie megszerezte-e oktatásukból a szükséges ismereteket,) az állam ügyekre is jelentékeny befolyást gyakoroltak, mellyel gyakran visszaéltek s trónváltásoknak is nem egyszer voltak okozói. A párthusoknál a királyt korlátozó államtanács a mágusok fejéből, az első koronavazallusokból és a 18 satrapából állott.

Főkötelessége e mágusoknak ugyan az volt, hogy Ormuzd imádott jelképének, a tűznek istentiszteleti szertartásait végezzék az áldozatokat bemutassák s a liturgiai énekeket elmondják, de azért ők is üzték a csillagászatot és csillagjóslást s fontosabb válságok előtt mindig kikérték a mágusok tanácsát. Fehér ruhában jártak s igen egyszerűen táplálkoztak.³

A mágusok tudományának hanyatlása s elfajulása óta a titkos mesterségekkel foglalkozó *varázslókat* és közönséges *bűvészeket* és *ámítókat* is mágusoknak szokták nevezni, kik vagy a sötétség szellemének segítségével üzték mesterségüket, a mágiát (*μαγεία, τέχνη*

¹ Dániel 2, 48; 5, 11. és 4, 6.

² *Herodotus*, Historiarum lib. I. 101. szerint a mágusok voltaképen a régi médok egy törzsének voltak ivadékai: Ἐστὶ δὲ Μήδων τοσάδῃ γένεα: Βουσαι Παρηγτακηνοί, Στρούχατες, Ἀριζαντοί, Βουδίοι, Μάγοι. Ezért némelyek még mindig nem tartják eldöntöttnek: Babilónia (Kaldea), vagy pedig a méd-perzsa birodalom volt-e tulajdonképeni őshazája a mágusoknak.

³ *Herodotus*, Historiarum lib. I. 101. 140; lib. III. 61 *Xenophon*, Cyropaedia, lib. IV. cap. 5. lib. VII. cap. 5. és másutt. *Platon*, Alcibiades I. 122 *Cicero*, De divinatione, I. 23. («ei — t. i. Cyro illi principi — magos dixisse quod genus sapientum et doctorum habebatur in Persis»). *Strabon*, Rerum Geographicarum lib. I. 43. lib. XV. *Josephus Flavius*, Antiquitates, lib. XI cap. 3, 1. *Justinus*, Historiae Philippicae, lib. I. cap. 9. lib. XII. cap. 13. *Dionysius Laërtios*, De vitis, dogmatibus sth. Prooemium 1. («γεννησθαι παρὰ μὲν Πέρσαις μάγους...»); 6. 7. 8. 9. *Porphyrius*, De abstinentia, IV. 16. («παρὰ τοὺς Πέρσας οἱ περὶ τὸ θεῖον σοφοὶ καὶ τοῦτον θεραπεύοντες Μάγοι προσαγορεύονται») *Suidas*, Lexicon, («Μάγοι. Παρὰ Πέρσαις οἱ φιλόσοφοι καὶ φιλόθεοι»).

μαγική, magia, mathematica sc. ars), vagy pedig természetes uton s rendkívüli ügyességgel gyakorolták szemfényvesztéseiket és csalásaikat.

Az ilyen értelemben vett mágusok, kiket a görög és római írók szintén *kaldeusoknak*, vagy pedig *mathematikuskoknak* (μαθηματικοί, mathematici), vagy *csillagvizsgálóknak* ἀστρολόγοι, astrologi) neveznek, azóta, hogy N. Sándor Babilont elfoglalta, szétszóródtak a Nyugaton is, bebarangolva Görögországot, Egiptomot, Itáliát s lassankint elárasztották az egész római birodalmat, mert azon nagyrabecsülésnél fogva, mellyel a pogány ókor minden titkos tudomány iránt viseltetett, mohó vággyal karolták föl őket mindenütt. S hogy mennyire visszaéltek a kaldeusok az együgyű emberek hiszékenységevel, kitűnik abból, hogy az astrologiával űzött becsapásuk és kizsebelésük ellen nem egy helyen törvényes intézkedéseket kellett hozni. Így Cn. Cornelius Hispanus praetor Kr. e. 139-ben megparancsolta, hogy a kaldeusok tíz napon belül hagyják el Rómát és Itáliát. Ezen intézkedések azonban mitsem használtak. Mert azért mégis mindenféle lehetett találkozni kóbor kald astrologusokkal, szír kuruzslókkal, zsidó jósokkal, akik pénzért űztek mágiát s gyakorolták titkos tudományukat: a jóslást, álomfejtést, kuruzslást, szellemidézt stb.¹ Jámbor asszonyokat s istentagadó férfiakat egyaránt foglalkoztatott az astrologia és a mágia titkos tudománya, így például Tiberius császárt is, akit Capri szigetén a kaldeusoknak egész raja környezett.² Akadtak ugyan józanabb gondolkozásúak is, kiknél a kaldeusok nem találtak hitelre, de azok száma kevés volt.³

¹ Cicero, De divinatione lib. II. cap. 42—47. Horatius, Ode 11. 2. Juvenalis, Satyra 6, 562; 14, 248; 3, 13. s köv. 6, 542 s köv. Josephus Flavius, De Bello Judaico lib. II. ca p. 7, 3. Plinius Secundus, Naturalis Historia lib. VII. cap. 37; lib. VIII. cap. 44; lib. XI. cap. 79; lib. XXVIII. cap. 12. 23. 24. 27. 56; lib. XXIX. cap. 20; lib. XXX. cap. 1; lib. XXXVII. cap. 14. 28. 31. 37. 40. 49. 54. 56. 60. 70. Gellius, Noctes Atticae lib. XV. cap. 20. Appulejus, Metamorphosis II, 12. s köv. III, 1. és Apológiájában is több helyütt. Tacitus, Annales lib. II. cap. 27. 32; lib. III. cap. 22; lib. VI. cap. 20; lib. XII. cap. 22. 52. 68; lib. XIV. cap. 9; lib. XVI. cap. 14. Plutarchus, Marius 42. Sulla 37. — A mágusokról mint varázslókról és bűvészekről a Talmúd és a Midrások is több helyen szólnak, így például Sabbath 75^{ab}, 139^a; Sanhedrin 98^a; Jomá 35^a; Baba bathra 58^a; Moéd Katan 18^a. A mágus szónak talmúdi és midrási alakjai ezek: מוֹשֶׁה, מוֹשֶׁה, אֲמוֹנִישָׁה, אֲמוֹנִישָׁה; a mágiáé pedig אֲמוֹנִישָׁה.

² Suetonius, Tiberius Nero Caesar 69. «Circa deos ac religiones negligentior, quippe addictus mathematicae, persuasionisque plenus, cuncta fato agi.» Juvenalis, Satyra 10, 93. «...cum grege Chaldaeo.»

³ Gellius, Noctes Atticae, lib. XIV. cap. 1. v. ö. Sextus Empiricus, Adversus Mathematicos V.

Ilyen értelemben vett mágus volt az a *Simon*, kivel Fülöp diákonus találkozott Samariában s akit meg is keresztelt s aki mágikus mesterségének tökéletesítése végett később Péter és János apostoloknak pénzt ajánlott, ha vele is közölnék azt a hatalmat, hogy akire fölteszi kezeit, elvegye a Szentlelket; mely vakmerő ajánlataért azonban erélyesen rendre utasította az apostolfejedelem.¹ Ugyanilyen mágus volt *Bar-Jesú* is, aki kevélységében arabul *Elymas*-nak (ulema = tudós, bölc) nevezte magát és Cyprus szigetén szent Pál térítő munkáját akarta meghiusítani Sergius Paulus proconsul előtt.²

Kérdés már most, milyen értelemben vett mágusok voltak az *evangélium mágusai*?

A régi értelmezők között csak elvétve akadtak olyanok, akik az utóbb vázolt értelemben fogták föl a mágus szót szent Máté evangéliumában. Így például *szent Jusztin* vértanú,³ *Origenes*,⁴ *szent Jeromos*,⁵ *szent Ágoston*⁶ és úgy látszik *aquinoi szent Tamás* is.

¹ Apostolok cselekedetei 8, 9. s köv. és 8, 18. s köv.

² Apostolok cselekedetei 13, 6. s köv.

³ *S. Justinus martyr*, Dialogus cum Tryphone Judaeo, cap. 78. «Οἱ γὰρ μάγοι, οἵτινες ἐσκυλευμένοι ἦσαν πρὸς πάσας κακὰς πράξεις τὰς ἐνεργουμένας ὑπὸ τοῦ δαιμονίου ἐκείνου . . .» (Migne, ser. gr. tom. VI. pag. 660.)

⁴ *Origenes*, Contra Celsum. lib. I. cap. 60. azt írja, hogy a mágusok, kik a démon segítségével üzték azelőtt mesterségüket, midőn egy alkalommal egy varázslás sikertelensége miatt ennek okát kutatták, meglátták az égen a csodás tünenényt s megemlékezvén ekkor Bileám jóslatáról, arra következtek, hogy megjelent az, aki a csillag által megjövendöltetett s hogy az hatalmasabb valamennyi démonnál, mert ime megérkezésekor megtörte hatalmukat. (Migne ser. gr. tom. XI. pag. 769. et sequ.)

⁵ *S. Hieronymus*, Commentarium in Daniele, ad 2, 2. «Consuetudo autem et sermo communis magos pro maleficis accipit; qui aliter habentur apud gentem suam, eo quod sint philosophi Chaldaeorum, et ad artis hujus scientiam reges quoque et principes ejusdem gentis omnia faciunt. Unde et in nativitate Domini Salvatoris ipsi primum ortum ejus intellexerunt, et venientes in sanctam Bethleem adoraverunt puerum stella desuper ostendente.» (Migne ser. lat. tom. XXV. pag. 498. et sequ.)

⁶ *S. Augustinus*, Sermo 200. In epiphania Domini 2. cap. 3. «manifestatus est nec illis doctis (pastoribus), nec illis justis. Praevalet namque imperitia in rusticitate pastorum, et impietas in sacrilegiis magorum. Ultrosque sibi lapis ille angularis applicuit, quippe qui venit stulta mundi eligere ut confunderet sapientes, et non vocare justos, sed peccatores.» (Migne ser. lat. tom. XXXVIII. pag. 1030.)

⁷ *S. Thomas Aquinas*, Summa Theologica, Pars III. qu. 36. art. 3. ad secundum, idézván szent Ágoston föntemlített homíliájának szavait, így végzi: «Quidam tamen dicunt, quod isti magi non fuerunt malefici, sed sapientes astrologi, qui apud Persas vel Chaldaeos magi vocantur.» (Vives-féle kiadás, Paris, 1882. tom. V. pag. 158. et sequ.)

Ez azonban nyilvánvalóan téves fölfogás. A sötétség szellemeivel cimboráskodó varázslók vagy bűbajosok nem lettek volna méltók arra, hogy Isten őket oly kitüntető módon hívja meg legelsőknek a pogányok közül hódolni a Messiás előtt. S nem olyanokra vall az a készség, mellyel a fáradságos útra rászánják magukat; sem az a kitartó buzgóság, mellyel oly sok lehangelő és csüggesztő nehézség dacára a zsidók újszülött királyát keresik; sem az a lelkes öröm s áhitatos bensőség, mellyel imádják s megajándékozzák.

Külömben véleményünk helyessége mellett szól az a tény, hogy mindenkor az volt az általános nézet és meggyőződés, hogy az evangélium mágusai, bár pogányok voltak s mint ilyenek nem mentek minden tévelytől és bűntől, mégis vallásos, jámbor emberek, kik hihetőleg a régi perzsa királyok nagytekintélyű tanácsadóinak ivadékaiból származtak s valószínűleg papi férfiak is voltak s koruk tudományában főkép a csillagászatban jártasak és a jobblelkű pogányokkal, együtt várták azt a világszabadító nagy királyt, aki a zsidóknak ígértetett. Legyen elég csak egyet-kettőt idéznünk.

Már szent Máté legrégebb értelmezőinek egyike, az *Opus Imperfectum* szerzője szerint mágusaink nem voltak varázslók, hanem perzsa bölcsek, azaz tudósok.¹ Ezt vallja a VIII. században *Tiszt. szent Béda* is;² a XII. században *laoni Anselm* is ugyanazon nézetben van, perzsa vagy káld származású tudós csillagvizsgálóknak tartván őket;³ hasonlóképen nyilatkozik a XVI. század kiváló exegetája, *Maldonat*⁴ s manap is az írásértelmezők és biblikusok vala-

¹ *Opus Imperfectum in Matthaeum*, homilia 2. ex capite 2. «Qui sunt magi? Viri orientales, qui venerunt a Perside; Magi enim apud illos non malefici, sed sapientes intelliguntur.» (Migne ser. gr. tom. LVI. pag. 637.)

² *S. Beda Venerabilis*, In Matthaevi Evangel. Expositio lib. I. cap. 2. «Magi non propter magicam artem sic nominantur, sed propter aliquam philosophiam...» (Migne, ser. lat. tom. XCII. pag. 12.)

³ *Anselmus Laudunensis*, Enarrationes in Matthaëum, cap. II. «Isti tres magi non, ut dicitur, malefici, sed sapientes astrologi fuerunt...» (Migne, ser. lat. tom. CLII. pag. 1253.)

⁴ *Maldonat*, Comment. in Matthaëum, ad 2. 1. «Magos ergo tribus modis appellatos invenio. Nam et qui nefariis magiae non naturalis sed diabolicae artibus utebantur, magi dicti sunt...; et apud Herodotum et Strabonem non artis aut conditionis, sed nationis nomen est; inter quinque enim gentes, quae Mediam incolebant, magos connumerat... Magis vero usitata hujus nominis significatio est, ut magi apud Persas patrio sermone sapientes appellentur, ut apud Graecos philosophi, apud Italos Hetruriae aruspices atque pontifices, apud Babylonios chaldaei, apud Aegyptios hierophantae,

mennyien.¹ — «Mélyen vallásos embereknek kellett lenniök, olyan embereknek, amilyenek még ma is vannak Keleten, kik ájtatosak, elmélkedők, hozzászoktak mindenben Isten ujját látni, hagyományokból, emlékekből s egyszersmind reményből élnek, kik megőriztek még valamit abból az egyszerűségből és gyermeteg lelkesedésből, melyet oly gyakran találunk még a tudósok jó lelkében.»²

4. §. Királyok voltak-e a napkeleti bölcsek?

Nem voltak királyok. Heródes nem részesíti őket királyi fogadtatásban. Az első öt század keresztény írói és szentatyái mitsem tudnak királyi voltukról. A legrégebb műemlékek sem tüntetik föl királyoknak. Az első, aki királyoknak nevezi őket, arles-i szent Caesarius a VI. században; a legrégebb művészi emlék pedig, melyen királyoknak vannak feltüntetve, csak a VIII. század elejéről való. Ez időtől fogva mind általánosabb lesz a vélemény, hogy a mágusok királyok voltak. Minek alapján keletkezhetett e nézet? Bárha királyok nem is voltak, tekintélyes, gazdag férfiaknak kellett lenniök s valószínűleg néptörzsek fejei vagy ilyenek ivadécai voltak.

A középkor óta általánosan elterjedt vélemény szerint a napkeleti bölcsek királyok voltak. Ez azonban nem bizonyítható be.

Hogy nem voltak királyok, országok fejedelmei, azt már az evangélium is eléggé sejteti, mert szent Máté, aki Heródes neve mellől nem hagyja el a *király* szót (2, 1.), nem nevezi őket királyoknak; pedig bizonyára kiemelte volna a mágusok királyi méltó-

apud Gallos druidae... quo sensu et verosimile est et creditum a plerisque magos hoc loco nominari; et quia ab Oriente venerunt, ubi celebre magorum nomen erat; et quia stella sunt ducti, quasi homines, qui omnem vitae cursum stellarum observatione gubernarent, in qua omnis tunc magorum sapientia versabatur; et quia evangelista honoris causa videtur magos appellasse.» Migne, Scripturae Sacrae Cursus Completus, tom. XXI. pag. 406.

¹ *Loch-Reischl*, Die heiligen Schriften des Alten und Neuen Testaments nach der Vulgata mit steter Vergleichung des Grundtextes übersetzt und erklärt. Neue illustrierte Ausgabe. Regensburg 1905. Vierter Band 9. old. «Nehmen wir hinzu, dass Wandel und Wesen der priesterlichen Magier, die nur weisse Gewande trugen, nur weisse Pferde bestigen, nur unblutige Nahrung genossen, den Typus der Reinen und Gottgeweihten darstellte, und so zweifelsohne mancher fromme, dem Einen Gotte auf Hoffnung hin dienende Mann unter ihnen lebte: so erfassen wir, warum die Vorsehung als Repräsentanten der Völker der Erde (s. Ps. 71, 7—17.) gerade diese Priesterfürsten zur Krippe des Weltheilandes geleitete, dass sie ihm die verheissene Huldigung der Nationen brächten.»

² *Bougaud*, A Kereszténység és Korunk. Fordította Dobos és Spett. II. kötet, 167. old. Nagyvárád, 1882.

ságát, ha tényleg királyok lettek volna, hogy szokásához hiven, ennek alapján is utalhasson a jövőndölések (Zsolt. 71, 9—11; Izaiás 60, 1 s köv.) beteljesedésére. S aztán nem találjuk az evangéliumban legcsekélyebb jelét sem annak, hogy Jeruzsálemben királyi fogadtatásban részesültek volna, amit pedig még Heródes is alig tagadott volna meg tőlük, ha tényleg királyok. Ellenkezőleg, az evangéliumi elbeszélés világosan elárulja, hogy magánemberekként tudakozódnak a városban, míg végre Heródes figyelmét felköltik, ki is magánkihallgatásra hívja meg őket magához.

Figyelemreméltó bizonyítékul szolgál állításunk mellett az is, hogy a keresztény őskor hagyománya, az első öt század keresztény írói és szentatyái mitsem tudnak a mágusok királyi voltáról, pedig ugyancsak sokszor emlékeznek meg róluk.

Aztán a legrégebbi műemlékek sem tüntetik fel őket királyoknak; nem királyi jelvényeket viselnek azokon, hanem a jellegzetes frigiai sipkát, illetőleg a perzsáknál még ma is divó papi süveget. Így ábrázolják a katakombák falfestményei, a régi mozaikok, domborművek stb.¹

Azok, kik még manap is azt vitatják, hogy a napkeleti bölcsek királyok voltak, különösen *Tertullianra* († 220.), aztán *szent Cypriánra* († 258.), *szír szent Efrémre*, *szent Chrysostomusra* és *szent Ágostonra* szoktak hivatkozni; de alaptalanul. Mert Tertullian szavait félreértik; szír szent Efréméből többet következtetnek, mint amennyit azok mondanak; szent Cyprián és szent Chrysostomus illető iratai pedig hamis eredetűek és későbbi korban élt ismeretlen szerzőknek művei; szent Ágoston általuk idézett iratát szintén tévesen tulajdonítják neki, mert nem ő, hanem szent Caesarius, arlesi püspök († 542.) annak a szerzője.

Midőn *Tertullian* azt írja: «az arany ezen ajándékáról Dávid is mondá: «és Arábia aranyából adatik neki» (Zsolt. 71, 15.), és ismét: «Arábia és Szába királyai ajándékokat hoznak neki» (Zsolt. 71, 10.); mert a mágusokat is csaknem királyoknak tartotta a a Kelet»,² tulajdonképen azt igyekszik bizonyítani, hogy a zsol-

¹ *Wilpert*, Die Malereien der Katakomben Roms. Freiburg im Br. 1903. Tafelband, 60. 116. 144. 166. 172. 212. 231. és 239. old. *Kraus*, Real-Encyklopädie der Christlichen Alterthümer. Zweiter Band. Freiburg im Br. 1886. 349. és 351. old.

² *Tertullianus*, Adversus Judaeos, cap. 9. «de hoc auri munere etiam David dixit: et dabitur illi de auro Arabiae; et iterum; reges Arabum et Saba dona afferent illi; nam et Magos reges fere habuit Oriens.» (Migne, ser. lat. tom. II. pag. 619.) És csaknem ugyanígy: Adversus Marcionem, lib. III. cap. 13. (Migne, ser. lat. tom. II. pag. 339.)

táros e szavai *Arábia királyai* valamiképen a mágusokban is teljesültek: azért mondja, hogy a mágusok a keletieknél oly nagy tekintélyben álltak, hogy csaknem a királyi név is rájuk illik, mert szinte királyoknak is tartották őket. Amiért is azt hiszi, hogy a zsoldáros szavait bizonyos értelemben lehet rájuk alkalmazni.

Tertullian ezen érveléséből világosan kitűnik, hogy ő nem szoros értelemben vett királyoknak tartotta a mágusokat, hanem a *király* szót csak improprie, sajátlanul alkalmazta rájuk; mert azt akarta bizonyítani és állítani, hogy tekintélyük, állásuk, rangjuk nem ellenkezik a zsoldáros szavaival.

Az ősegyházban tehát sehol sem találunk annak biztos nyomára, hogy a mágusokat valaki királyoknak tartotta volna.

A legelső, aki királyoknak nevezi őket, a VI. században élt *arlesi szent Caesarius* egyik homiliájában, melyet régebben tévesen szent Ágoston beszédének tartottak.¹

A legrégibb művészi emlék is, melyen királyoknak vannak feltüntetve, csak a VIII. század elejéről való (706) s ez egy római mozaikkép a régi vatikáni bazilikából, bár ezen sem viselnek még valószínű koronát, hanem csak koronászerű ékítéssel ellátott süveget.²

Ez időtől fogva azonban azt tapasztaljuk, hogy mind általánosabb lesz az a vélemény, hogy a mágusok királyok voltak s a művészi ábrázolatokban is rendszerint ez a fölfogás jut kifejezésre. Erről tanúskodnak *szent Paschasius Radbertus* († 860.) szavai;³ ez tűnik ki *Walafridus Strabo* Glossa Ordinariájából;⁴ ugyanezt olvasuk *Theophylactus*, bolgár érseknél, a XI. század exegétájánál;⁵ ezt vallja *szent Bonaventura* († 1274.)⁶ és mások.

¹ *S. Caesarius Arelatensis*, Sermo 139. In Epiphania Domini 9. «Illi magi tres reges esse dicuntur...» (Migne, ser. lat. tom. XXXIX. pag. 2018. sz. Ágoston műveinek függelékében.)

² Lásd e képet a *Schuster-Holzammer*-féle Handbuch zur Biblischen Geschichte. Vierte Auflage. Zweiter Band. Freiburg im Br. 1886. 58. old.

³ *S. Paschasius Radbertus*, Expositio in Matthaeum, lib. II. cap. 2. «in his regionibus, ad orientalem plagam Hierosolymorum, magos reges exstittisse, nemo, qui historias legit gentilium, ignorat.» (Migne, ser. lat. tom. CXX. pag. 127.)

⁴ *Walafridus Strabo*, Glossa Ordinaria, ad 2, 1. «fuerunt autem de terra Persarum... ubi magi fuerant reges.» (Migne, ser. lat. tom. CXIV. pag. 73.)

⁵ *Theophylactus*, Enarratio in Evangelium Matthaei, ad 2, 3. «ἐν βασιλεὺς αὐτοῖς ἔσται, ὅπερ τῶν Περσικῶν βασιλέων προσκυνούμενος.» (Migne, ser. gr. CXXIII. pag. 161. et sequ.)

⁶ *S. Bonaventura*, Meditationes Vitae Christi, cap. IX. De Epiphania sive apparitione Domini: «Venerunt ergo isti tres reges cum multitudine

Több mint valószínű, hogy e nézet a Tertullian által is, bár nem olyan értelemben idézett 71. zsoltár 10. versének ezen szavai alapján keletkezett: «Tarzis és a sziget ajándékokat mutatnak be: *Arábia*¹ és *Szába*² királyai ajándékokat hoznak». A zsoltáros ugyan e synechdochéval általában jövendőli meg azt, hogy egykor a föld összes népei meghódolnak a békeséges nagy Messiás-királynak;³ a középkor azonban már az evangélium mágusaiban látta e jóslatnak szó szerinti beteljesedését, pedig velük, kik a pogány népek és királyok előképei voltak, csak kezdődik ama jóslat teljeseése.⁴

Akik a 71. zsoltár idézett szavaiból igyekeztek bebizonyítani azt, hogy az evangélium mágusai királyok voltak, nem hatoltak be teljesen e zsoltár értelmébe, amiért egész okoskodásuk téves. A zsoltáros csak általánosságban jövendöl; szavai nem vonatkoznak egy bizonyos eseményre és semmi érv sem hozható föl mellett, hogy jóslatának már a *gyermek*-Messiásban kellett beteljesednie, amit pedig okvetetlenül be kellene bizonyítani, ha azt akarnók állítani, hogy a napkeleti bölcsek királyok voltak. A zsoltár figyelmes átolvasásából azonnal kitűnik, hogy szó sincs benne a *gyermek*-Messiásról.

Az sem bizonyít semmit sem, midőn arra hivatkoznak, hogy epiphánia ünnepén maga az egyház is alkalmazza ama szavakat a mágusokra. Az egyház méltán használhatja azokat, mert a mágusok a pogányok zsengei, akikben, mint amazok előképeiben, kezdődik a pogányok imádása és a Messiáshoz való özőnlése. Ámde az

magna, et honorabili comitatu, et sunt ante illud tugurium, in quo natus est Dominus Jesus.» Operum tomus sextus. Lugduni 1668. pag. 341.

¹ *Arábia*, a héberben *Sába* (שָׁבָא), mely alatt a gazdagságáról és fényűzéséről híres *déli Arábia* vagy *boldog Arábia* országa értendő, mely termékeivel (tömjén, arany, drágakövek) nagy kereskedést űzött Szíria és Egiptom felé; kereskedelmi összeköttetései Indiáig terjedtek.

² *Szába* (סַבְאָ), alatt (nem tévesztendő össze Sábával) Meroé, Aethiopia déli része, a gazdag, termékeny és művelt ókori szigetország értendő a Nilus, Asztaposz és Asztaborasz között, hasonnevű (Meroé) fővárossal.

³ *Schegg*, Die Psalmen. Zweite Auflage. Zweiter Band. München, 1857. 305—224. old. *Thalhofer-Schmalzl*, Erklärung der Psalmen. Siebente, verbesserte Auflage. Regensburg, 1904. 407—414. old.

⁴ *Knabenbauer*, Commentarius in Evangelium sec. Matthaeum. Pars prior. Parisiis 1892. pag. 77. megjegyzi: «Fortasse haec opinio etiam inde fulciebatur, quia tempore dominationis Sassanidarum princeps magorum inter regni primores reconsebatur, et in certa quadam ditione tamquam princeps imperabat; princeps enim regionis Dembavend titulo Masmaghan i. e. principis magorum appellatur.»

ilyen alkalmazott (accommodatitius) értelemben való használatból, melyhez hasonlók a liturgiában számtalanszor fordulnak elő, épen nem lehet következtetni a napkeleti bölcsek királyi voltára.

Mindazonáltal, ha mágusaink nem is voltak szoros értelemben vett királyok, országok fejedelmei, tudományuk oly tekintélyt kölcsönzött nekik, hogy a király után méltóságban, tiszteletben ők voltak az elsők az országban.

Hogy igen előkelő, tekintélyes és gazdag férfiak voltak, arra egész joggal következtethetünk abból: hogy ily hosszú útra vállalkoztak; hogy király hódolatára jöttek; hogy drága ajándékokat hoztak s hogy a zsarnok Heródes nem fogatta el s nem végeztette ki őket azonnal, amint az új király után tudakozódtak, sőt — jól lehet csak tettetve — kijelenti, hogy maga is az új király imádására fog menni. Ilyenekre csak fejedelmi, vagy előkelő személyek, nem pedig közönséges magánemberek, egyszerű tudósok szánhatták rá magukat.

Előkelő voltukat, kiváló méltóságukat kétségtelennek tartjuk a régi írók tanuskodása alapján is. Így például *Juvenus* spanyol katolikus író, a IV. század latin költője nemzetük legelőkelőbbjeinek s nemeseinek mondja őket;¹ *szír szent Efrém*, a sírekek legnagyobb doktora is Perzsia főnökeinek (fejedelmeinek, hercegeinek) nevezi őket.²

Igen valószínű tehát, hogy *néptörzsek fejei*, vagy ilyen törzsfőnökök *leszármazottjai, ivadékaik* voltak, tehát olyan férfiak, amilyenek a maguk idején Ábrahám, Jákob, Izsák patriárkák, vagy Jób és ennek barátai valának, akik valamennyien nyájaik és százakra menő szolgálk révén független, gazdag urak, pásztorfejedelmek valának. A zsidók mondhatták s bizonyos megszorítással mi is mondhatjuk őket királyoknak, mert Tóbiás könyve is a Jób vigasztalására jött jóbarátokat, kik gazdag törzsfőnökök (pásztorfejedelmek)

¹ *Juvenus*, Evangelica Historia, lib. I. versus 259—263:

«Gens est ulterior, surgenti conscia soli,
Astrorum solers ortusque, obitusque notare.
Hujus primores nomen tenere Magorum.
Hinc lecti procures Solymos per longa viarum
Deveniunt, regemque adeunt, orantque doceri.»

(Migne, ser. lat tom. XIX. pag. 95. et sequ.)

² *S. Ephraemus Syrus*, De Maria et Magis canticum, versus 15:

«Exultantes igitur principes Persidis (רשי פרס) ex sua regione acceperunt munera . . .»
Opera Omnia. Tomus Tertius Romae 1746. pag. 602.

mek) voltak, *királyoknak* (reges) nevezi;¹ és mert a sémi nyelvekben a *király* מלך, szó igen tág értelemmel bír: nemcsak országok és népek szorosan vett királyait, függetlenül uralkodó fejedelmeket jelenti, hanem néptörzsek főnökeire, emírekre, a királyok helytartóira, tanácsadóira, birákra és hősökre is alkalmazható.² Hogy pedig szent Máté mégis inkább mágusoknak mint királyoknak nevezte őket, nyilván azért történt, hogy hallgatagon okát adja, miért értesültek épen csillag által a Messiás születéséről. A csillagok vizsgálásával ugyanis mágusok, nem királyok szoktak volt foglalkozni.³

Minthogy pedig a régi törzsfőnökök rendesen papok is voltak, föltehető az evangélium mágusairól is, hogy papok voltak, amiért *papi királyoknak* is nevezhetjük őket.⁴

A kifejtett értelemben tehát nevezhetők és nevezik is a Messiás jászola előtt hódoló mágusokat *királyoknak* (reges) vagy *kis fejedelmeknek* (reguli) azok az írásértelmezők is, akik különben meg vannak győződve, hogy nem voltak szoros értelemben vett királyok.⁵ Ama kor millió meg millió alattvalókkal bíró hatalmas uralkodóihoz, például Augusztus római császárhoz, vagy Perzsia királyaihoz képest — hogy egy korunkbeli hasonlattal éljünk — tehát csak olyan királyok voltak ők, mint például a hesszeni nagyherceg a német császárhoz képest.

¹ Tobiás (Vulgata) 2, 15.

² *Fürst*, Hebräisches und Chaldäisches Handwörterbuch über das Alte Testament, Leipzig, 1876. Erster Band, 742. és köv.

³ *Maldonat*, Comment. in Matth. ad 2, 1. «Neque ratio quaerenti omnino deerit, cur Matthaeus magos potius, quam reges, cum utrumque essent, appellaverit. Voluit enim tacite rationem reddere, cur ex stella Christum natum esse cognovissent. Hoc enim magorum, non regum fuit.» (Migne, Sacrae Scripturae Cursus Completus, tom. XXI, pag. 408.)

⁴ *Sepp und Haneberg*, Das Leben Jesu. Vierte neubearbeitete Auflage mit zahlreichen Ansichten. Erstes und zweites Buch. München, 1898. 44. old. «Könige, d. i. Priesterkönige», *Loch und Reischl*, id. m. 9. old. «Im tiefern Osten, der Ur-Heimath, dieses Priestergeschlechtes, in den iranischen Hochlanden, nahmen dessen Angehörige sicher auch oft die Stelle von Stammfürsten ein, Priesterkönige, wie Melchisedech ein solcher gewesen.»

⁵ *Maldonat*, Comment. in Matth. ad 2, 1. «malumus tamen credere fuisse reges; non illos quidem Persarum nobilissimos, sed tamen principes, qui regum aut regulorum nomen mererentur, sicut ille Joann. 4, 46. 49; et sicut amici Job, qui ad consolandum eum venerant, Tob. 2, 15. reges appellantur; et ut Marcus 6, 14. Herodem (t. i. Antipast), magni Herodis filium regem appellavit, cum non rex, sed tetrarcha esset Galilaeae.» (Migne, Sacrae Scripturae Cursus Completus, tom. XXI, pag. 407.)

5. §. Hányan voltak a napkeleti bölcsek és hogyan hívták őket?

A szír egyház hagyománya szerint tizenketten voltak. A hármas számra legelőször Origenes céloz. A nyugati egyház a legrégebb időktől fogva állandóan háromra teszi számukat. A hármas számra azonban úgylátszik a hármas ajándék alapján következtettek. — Nevükön legelőször egy 700 körül írt párisi kódex említi őket. A manap közkeletű Gáspár, Menyhért és Boldizsár neveket legelőször a IX. században Agnellus apátnál találjuk. E nevek etymologiai jelentése. A későbbi legenda a három mágusban a semita, kámita és jáfetita népfajok képviselőit látja. A mágusok személyleírása a legenda szerint.

Hogy számszerint hányan voltak az isteni kised jászolánál hódoló mágusok, az bizonytalan. Hogy *többen* voltak, világosan kitűnik az evangéliumból, mely mágusokról (μάγοι) beszél. De a hagyomány nem őrizte meg biztosan számukat. A legrégebb szentatyák mélységesen hallgatnak róla, a későbbi századokban pedig eltérő számadatokkal találkozunk.

A szír egyház hagyománya szerint *tizenketten* voltak.¹ Ez a vélemény azonban valószínűleg Izrael tizenkét nemzetségére, vagy Jézus tizenkét apostolára céloz.

A hármas számra való legelső célzást a III. század első felében *Origenesnél* találjuk, ki egyik homiliájában azt mondja, hogy Abimélek, Okozát és Fikol a mágusoknak előképei voltak.²

A nyugati egyház hagyománya, amennyire csak visszafelé követhetjük, állandóan szintén *háromra* teszi a számukat. Így már *N. szent Leo* pápa († 461.) a hagyomány alapján határozottan három mágus imádásáról beszél;³ hasonlóképen kortársa, *turini szent Maxim* († 465.).⁴ Megerősíti ezt a hagyományt *Pseudo-Máté evangéliuma* is, midőn arról értesít, hogy az egyik mágus aranyat, a másik tömjént, a harmadik pedig mirrhát ajánlott föl az isteni

¹ *Assemani*, Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana. Romae 1719—1728. Tomus Tertius, pag. 309. 316.

² *Origenes*, Homilia in Genesim 14, 3. «Possunt quidem isti tres... figuram tenere magorum, qui ex Orientis partibus veniunt eruditi paternis libris et institutionibus majorum.» (Migne, ser. gr. tom. XII. pag. 238.)

³ *S. Leo Magnus*, Sermo 31. In solemnitate Epiphaniae Domini Nostri Jesu Christi 1. cap. 1. «Tribus igitur magis in regione Orientis stella novae claritatis apparuit.» — Sermo 37. In Epiphaniae solemnitate 7. cap. 2. «cum tres magos ad adorandum Jesum novi sideris claritas deduxisset.» és másutt. (Migne, ser. lat. tom. LIV. pag. 235. 257.)

⁴ *S. Maximus Taurinensis*, Homilia 17. De Epiphania Domini 1. «Venit ergo Bethlehem tunc in tribus magis sola gentilitas.» (Migne, ser. lat. tom. LVII. pag. 259.) és másutt.

kisdednek.¹ *Szent Caesarius*, arlesi püspök² és mások szintén csak három mágusról beszélnek.³

A még ezeknél is régibb *műemlékek* szintén a hármasság mellett tanúskodnak, főképen a katakombák képei, melyeken rendszerint csak három mágus fordul elő.⁴ Ez alól csak két kivétellel találkozunk. Az egyik szent Péter és Marcellin katakombájának egyik freskója a III. század második feléből, melyen csak *két* mágus van föltüntetve;⁵ a *másik* pedig Domitilla temetőjének egyik képe a IV. század első feléből, melyen *négy* mágust látunk.⁶ Nyilvánvaló azonban, hogy itt a művész, amint azt a képek különös kompozíciója mutatja, csak a szimmetriára való tekintetből tért el a hagyományos felfogástól.⁷

A későbbi kor emlékein, ahol *hat* vagy még *több* mágus van feltüntetve, valószínűleg a kiséretet akarták ábrázolni.

Azonban, bár ősrégi a nyugati egyház hagyománya, biztos alapul még sem szolgálhat a mágusok számának megállapítására. A római egyház liturgiájában is (sem a misében, sem a Breviáriumban) nem három mágusról, hanem csak *három ajándékról* van szó.

¹ *Pseudo-Matthaei Evangelium*, cap. XVI. «Post haec unus obtulit aurum, alius thus, alius vero myrram.» (*Tischendorf*, *Evangelia Apocrypha* stb. 83. old.)

² *S. Caesarius Arelatensis*, Sermo 139. In Epiphania Domini 1. «Illi magi tres reges esse dicuntur...» (Migne, ser. lat. tom. XXXIX. pag. 2018.)

³ *Szent Brigitta* († 1373) is azt mondja revelációiban, cap. XXIV. «Dixit etiam mihi eadem Mater Domini: Filia mea scias, quod quando tres reges magi venerunt in stabulum ad adorandum filium meum. Bene ego antea praesciebam eorum adventum stb.» *Revelationes S. Brigittae*. Olim a Card. Turcremata recognitae, nunc a Consalvo Duranto notis illustratae stb. Romae 1606. pag. 663.

⁴ *Wilpert* id. m. Tafelband 144. 166. 172. 212. 231. és 239. old. *Kraus*, *Geschichte der christlichen Kunst*. Erster Band. Freiburg im Br. 1896. 152. old.

⁵ Lásd e képet *Wilpert* id. m. Tafelband 60. old. vagy pedig *Kraus*. *Geschichte der christlichen Kunst*. Erster Band. 154. old.

⁶ Lásd e képet *Wilpert* id. m. Tafelband 116. old.

⁷ *Kraus*, *Real-Encyclopädie der christlichen Alterthümer*. Zweiter Band. Freiburg im Br. 1886. 349. old., ahol *De Waal* így nyilatkozik e két kivételről: «Übrigens zeigt die Besonderheit der Composition in beiden Fällen, dass die Überlieferung nur darum ausser Acht gelassen ist, um die Madonna mit dem Kinde mehr zum Centrum der Darstellung zu machen; in Domitilla lassen sich auch die Spuren nachweisen, dass der Künstler zuerst nur drei Magier, zwei auf der einen, den dritten auf der andern Seite der Mutter Gottes malen wollte; nur mit Rücksicht auf die Symmetrie änderte er seinen Plan und fügte noch einen vierten hinzu.»

Úgy látszik, hogy a hármas számra az evangéliumban említett három ajándék alapján következtettek, mintha tudniillik egyikök aranyat, a másik tömjént s a harmadik mirrhát ajánlott volna föl. Így vélekednek *Anselmus Laudunensis*¹ a XII. században, *aquinói szent Tamás*² a XIII. században, *Maldonat*³ a XVI. században és mások. Az evangélium azonban nem így értesít. Azért helyesen jegyzi meg már *Walafridus Strabo*, hogy a hármas ajándékból még nem következik, hogy csak hárman voltak és nem többen.⁴ Mindazáltal az a vélemény, hogy hárman voltak, mint régi hagyományon alapuló még ma is csaknem általánosan el van terjedve.

A mágusok számánál még bizonytalanabbak azok *nevei*. A hagyomány nem őrizte meg azokat, ami eléggé kitűnik abból, hogy a szentatyák sehol sem említik nevüket.

Legelőször a párisi könyvtár egy 700 körül írt kódexe említi a mágusokat nevükön s eszerint *Bithisarea*, *Melchior* és *Gathaspa* lett volna a három mágus neve.⁵

A manap közkeletű *Gáspár*, *Menyhért*, *Boldizsár* nevekre legelőször a IX. század egyik történetírójánál, *Agnellus* apátnál bukkanunk, aki a ravennai szent Márton-templom festményeit ismeretvén, névszerint írja le a mágusokat azok ajándékával, ruhájuk színével s jelentésével.⁶

¹ *Anselmus Laudunensis*, Enarrationes in Matthaeum cap. II. «Nec refertur in Evangelio, quot reges fuerunt, sed numerus eorum ex numero muneris percipitur. Nec soli, sed multis militibus stipati venisse creduntur, sed tantum de regibus in Evangelio mentio habetur.» (Migne, ser. lat. tom. CLXII. pag. 1254.)

² *S. Thomas Aquinas*, Commentum in Matthaeum et Joannem Evangelistas. Parmae 1861. pag. 20. ad Matth. cap. II. «Videtur autem secundum munera, quod fuerint tres reges, quamvis plures alii in eis repraesentabantur.»

³ *Maldonat*, Comment. in Matth. ad 2, 1. «Fuisse autem tres, etsi non certa, tamen probabili conjectura ex donorum numero colligitur.» (Migne, Sacrae Scripturae Cursus Completus, tom. XXI. pag. 408.)

⁴ *Walafridus Strabo*, Glossa Ordinaria ad 2, 1. «Quia etsi tria munera obtulisse dicuntur, non ideo non plures quam tres fuisse probantur, sed ut per eos gentes, quae ex tribus filiis Noe natae sunt, venturae ad fidem praefigurentur: vel tot fuerunt principes, qui multos duxerunt in suo comitatu.» (Migne, ser. lat. tom. CXIV. pag. 73.)

⁵ *Knabenbauer*, id. komm. 79. s. köv. old.

⁶ *Agnellus*, Liber Pontificalis sive Vitae Pontificum Ravennatum. Pars II. cap. 2. (Vita s. Agnelli); «*Gaspar* aurum obtulit in vestimento hyacinthino et in ipso vestimento conjugium significatur; *Balthasar* thus obtulit in vesti-

Vardapet Vardán örmény író szerint (káld vagy szír nyelven) így hívták őket: *Kaghba, Badadılma, Badadakharida*.¹

Ismét mások szerint görög neveik ezek voltak: *Apellius, Amerus* és *Damascus*; héber neveiket pedig így vélik tudni: *Magalath, Galgalath* és *Sarakin*.²

A szír egyház, mely szerint a mágusok tizenketten voltak, egészen más neveken ismeri őket, sőt még atyáik nevét is tudni véli.

A nevek e nagy eltérése eléggé mutatja, hogy bizonytalan találgatással van dolgunk, melynek komoly, tudományos értéke nincsen.

A nevek bizonytalansága azonban nem lehet a mágusok egyházi tiszteletének rovására. Mert e tisztelet nem a neveknek, hanem a mágusoknak szól, kik az isteni kisdedet imádták, bárhogyan hívták is őket s akárhányan voltak is. S midőn a római egyház egyes vidékein az epiphania ünnepén végzett házszentelések alkalmával a három kereszt mellé neveik kezdőbetűiként a **C. M. B.** betűket írják az ajtók felső részére, ezzel sem a Casparus, Melchior és Balthasar nevek hitelessége, vagy a hármas szám biztossága mellett foglalnak állást, hanem — hogy valami név alatt tisztelenségük őket — egyszerűen úgy járnak el, mint a régi keresztények, akik például a vértanúknak, kiknek igazi nevét nem ismerték, tetszés szerinti neveket adtak, amilyen például szent Adauctus vértanú.

Egyébként e közkeletű három név, melyeket a legenda valószínűleg a Szentírásból (Balthasar) és az apokryphekből (Casparus) vett, sémi (héber és káld) származású összetett szó³ és etymologiai jelentése a következő: **Gasparus** (גִּזְבָּר, Gizbár) = *kinccstartó, sáfár*; ha pedig **Caspar**-nak olvassuk, akkor (כֶּסֶף סִפָּר, Kész Szippár) = Szippara trónja; **Melchior** (מֶלְכִּי־צֹר, Malkiór) = *világosság királya*; **Baltasar** (בִּלְטַשְׁצָר, Beltsaccár, ami a babilóni Ba-

mento flavo et in ipso vestimento virginitatem significat; *Melchior* mirrham obtulit in vestimento vario et in ipso vestimento poenitentiam significat.» (Migne, ser. lat. tom. CVI. pag. 620.)

¹ *Knabenbauer* id. komrn. 80. old.

² *Zacharias Chrysopolitanus* (XII. század), De Concordia Evangelistarum, lib. I. cap. 8. «Nomina trium magorum Graece: Apellius, Amerus, Damascus. Apellius interpretatur fidelis, Amerus humilis, Damascus misericors. Hebraica lingua vocati sunt: Magalath, Galgalath, Saracin. Magalath interpretatur nuntius, Galgalath devotus, Saracin gratia.» (Migne, ser. lat. tom. CLXXXVI. pag. 83.)

³ Kivéve a *Gáspár* névben az összetétel első részét, a גִּזְ, גִּזְ (= kincs, kinccstár) szót, mely a *szanszkrit* (gandzsa = zend ganza), illetőleg a *perzsa* nyelvből (gendzs) ment át a sémi nyelvekbe s megvan a görögben (γάζα) és latinban (gaza) is.

latszu-ucur rövidítése) = *életét védő*. Ez utóbbi nevet tudvalevőleg Dániel próféta is viselte Nabukodonozor udvarában.¹

A későbbi legenda (VIII—X. század) a három mágusban — nevükre való tekintet nélkül — igen elmésen a három legfontosabb nyelvcsoport és népfaj, tudniillik a *sémi* (ázsiai), *kámíta* (afrikai) és *jafetita* (európai), vagyis a régiek nézete szerint *az egész emberiség* képviselőit látja a Messiás bölcsőjénél egyesülni, amint erről már *Tisztelendő szent Béda* is tanúskodik, aki azt írja, hogy a három mágus misztikus értelemben az akkor ismert *három világrészt*: *Ázsiát*, *Afrikát* és *Európát*, vagyis az egész emberiséget jelenti, mely Noé három fiától (Sémtől, Kámtól és Jáfettől, mint a vízözön után az emberi nem három törzsatyjától) származott.² Ugyanez tűnik ki *Walafridus Strabo* Glossa Ordinariájából is.³

Egy másik legenda meg mint a *három emberi kor* (ifjú, férfi, aggastyán) képviselőit tünteti föl a mágusokat, amennyiben betlehemi látogatásuk alkalmával a legfiatalabb húsz esztendő, a középső negyven éves, a legöregebb pedig hatvan esztendő lett volna.⁴

A keresztény művészet, mely a régibb képeken inkább az ajándékok felajánlását, az újabbakon pedig az imádást ábrázolja, a X. század óta állandóan királyi ruházatban tünteti föl a mágusokat s tekintettel van az említett legendák adataira. *Menyhért* öreg, hófehér hajú s hosszú szakálú; Jáfet ivadéka (Európa) s

¹ Más etymologiai magyarázatok olvashatók *Schanz*, Commentar über das Evangelium des heiligen Matthäus. Freiburg im Br. 1879. 96. s. köv. old.

² *S. Beda Venerabilis*, In Matthaevi Evang. Expositio lib. I. cap. 2. ad 2, 4. «Mystice autem tres magi tres partes mundi significant, Asiam, Africam, Europam, sive humanum genus, quod a tribus filiis Noe seminarium sumit.» (Migne, ser. lat. tom. XCII. pag. 13.)

³ *Walafridus Strabo*, Glossa Ordinaria, ad 2, 1. «ut per eos gentes, quae ex tribus filiis Noë natae sunt, venturae ad fidem praefigurarentur.» (Migne, ser. lat. tom. CXIV. pag. 73.)

⁴ A Tiszt. szent Béda aszketikus művei között található *Excerptiones Patrum*-ban (Collectanea), sok képtelen és nevetséges dolog között ezeket olvashatjuk: «Primus fuisse dicitur *Melchior*, senex et canus, barba prolixus et capillis, tunica hyacinthina sagoque mileno et calceamentis hyacinthino et albo mixto opere, pro mitrario variae compositionis indutus; aurum obtulit regi Domino. Secundus, nomine *Caspar*, juvenis imberbis, rubicundus, mylenica tunica, sago rubeo, calceamentis hyacinthinis vestitus; thure, quasi Deo oblatione digna, Deum honorabat. Tertius, fuscus, integre barbatus, *Balthasar* nomine, habens tunicam rubeam, albo vario, calceamentis milenicis amictus; per myrrham Filium hominis moriturum professus est.» (Migne, ser. lat. tom. XCIV. pag. 541.)

aranyat hoz ajándékol. *Boldizsár* sötétbarna (fekete) színű, tömött szakálú, javakorbéli férfiú; Kám ivadéka (Afrika) s mirrhát ajándékoz. *Gáspár* fiatal, szakáltalan, vörhenyes színű; Sém ivadékából való (Ázsia) és tömjént áldoz.¹

6. §. A napkeleti bölcsek hazája.

Mit értsünk «napkelet» alatt? Szent Jusztin, Tertullian, szent Epifán Arábiára gondolnak. Celsus zsidája, szent Jeromos, turini szent Maxim Kaldeára (Babilóniára). Alexandriai Kelemen, szír szent Efrém és a szentatyák túlnyomó többsége Perzsiára. Lehet, hogy nem is voltak valamennyien egy országból valók, hanem a parthus birodalom különböző vidékeiről jöttek s útközben találkoztak.

Szent Máté azt írja, hogy a mágusok *napkeletről*, ἀπὸ ἀνατολῶν jöttek. E kifejezés pedig, mely a héber מַאֲרִיץ, מאֲרִיץ קָדֶם, vagy מִקְדָּם מִמְּוֶרָה kitételeknek felel meg, általában a Palesztinától keletre fekvő tartományokat jelenti.²

Ilyen általánosan lévén az evangéliumban a mágusok hazája megjelölve, nem csodálkozhatunk azon, hogy a régi szentatyák és egyházi írók nézetei eltérnek egymástól, amennyiben némelyek *Arábiára*, mások pedig a *parthus birodalomra* és pedig vagy az Eufrát és Tigris folyam vidékére, Mezopotámiára, Kaldeára (Babilóniára), vagy Perzsiára gondolnak. S mert mindegyik vélemény mellett tekintélyes férfiak foglalnak állást, bajos biztosan meghatározni, melyik ország vagy tartomány volt ezek közül az evangélium mágusainak hazája. A régiek adatai alapján tehát csak megközelítőleg vagyunk képesek azt megjelölni.

Szent Jusztin vértanú,³ *Tertullian*,⁴ *szent Epiphanius*⁵ és

¹ *Detzel*, Christliche Ikonographie. Erster Band. Freiburg im Br. 1894. 204. s. köv. old.

² Mivel a Messiás jászolánál hódoló mágusok, kik tudományuk miatt bölcseknek is nevezetnek, napkeletről jöttek, azért szokás őket *napkeleti bölcseknek* nevezni.

³ *S. Justinus martyr*, Dialogus cum Tryphone Judaeo, cap. 77. «Ἄμα γὰρ τῷ γεννηθῆναι αὐτὸν, μάγοι ἀπὸ Ἀραβίας παραγενόμενοι, προσεκύνησαν αὐτῷ» (Migne, ser. gr. tom. VI. pag. 657.) és másutt.

⁴ *Tertullianus*, Adversus Judaeos, cap. 9. «de hoc auri munere etiam David dixit: et dabitur illi de auro Arabiae; et iterum: reges Arabum et Saba dona afferent illi; nam et magos reges fere habuit Oriens.» (Migne, ser. lat. tom. II. pag. 619.); és ugyanígy Adversus Marcionem, lib. III. cap. 13. (Migne, ser. lat. tom. II. pag. 339.)

⁵ *S. Epiphanius*, Expositio fidei, cap. 8. «καὶ κατοικησάντων εἰς τὰ μέρη τὰ Ἀραβικὰ τῆς Μαρωθίας χώρας, τῶν ἐλθόντων μάγων...» (Migne, ser. gr. tom. XLII. pag. 785.)

mások véleménye szerint *Arábiából* jöttek. Ezeket követik az újabb exegéták közül *Cornelius a Lapide*,¹ *Schegg*² stb. És tény, hogy a zsidók s általában a Szentírás rendszerint Arábiát nevezi Keletnek s lakosait a Kelet fiainak, napkeletieknek (בְּנֵי קֶדֶם, οἱ ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν).³ Arábiára látszanak utalni a mágusok által hozott ajándékok is, mert a régi Arábia épen aranyban, tömjénben és mirrhában volt igen gazdag. Arábiának is voltak bölcsei s az Elimas (ἐλῶμας) szó, melyet Lukács az Apost. cselek. 13. 8. versében μάγος-szal fordít, Arábiából jött arab szó (alim, ulema). Ámde eltekintve attól, hogy Arábia bölcseit nem nevezték mágusoknak s hogy Arábia a déli tartományokhoz is számíttatik,⁴ aminthogy tényleg délre fekszik Palesztinától; továbbá hogy a mágus szónak eredete is a babilóniak és perzsák birodalmára utal: e föltevés nem valószínű, mert ügylátszik a 70. zsoltár 10. versének jövendölésén alapszik, melyben Arábia királyairól van szó, pedig, miként láttuk, e zsoltár nem a gyermek-Messiásról szól.

Celsus zsidaja,⁵ *szent Jeromos*,⁶ *turini szent Maxim*,⁷ *ancyrai Theodot*⁸ és mások úgy vélekednek, hogy a napkeleti bölcsek *Kaldeából* (Babilóniából) jöttek. Az újabbak közül ezt tartja *Grimm*⁹ és mások. Tagadhatatlan, hogy ezt az országot a Szentírás néha szin-

¹ *Cornelius a Lapide*, ad Matth. 2, 1. «verisimillime magi hi fuere Arabes orientales.» Commentarius in Quatuor Evangelia. Antverpiae 1695. tom. I. pag. 60.

² *Schegg*, Evangelium nach Matthäus übersetzt und erklärt. Erster Band. München, 1856. 55. old.

³ Genesís 10, 30; 25, 6. 18; Birák 6, 3; Jób 1, 3; Kir. III. 4, 30; Izaiás 11, 14; Jeremiás 49, 28; Ezekiel 25, 4. 10.

⁴ Máté 12, 42; Lukács 11, 31.

⁵ *Origenesnél*, Contra Celsum lib. I. cap. 58. (Migne, ser. gr. tom. XI. pag. 768.)

⁶ *S. Hieronymus*, Comment. in Isaiam lib. XIII. ad 48, 12. et sequ. (Migne, ser. lat. tom. XXIV. pag. 457.)

⁷ *S. Maximus Taurinensis*, Homilia 18. De Epiphania Domini 2. «Nam in illis viris, qui ex Chaldaea ad natum regem adorandum venerunt in stabulo, gentilitas universa concluditur» (Migne, ser. lat. tom. LVII. pag. 261.) és másutt.

⁸ *Theodotus Ancyranus*, Homilia 1. De Nativitate Salvatoris nr. 10. «ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν χαλδαίων ἡ γῆ πολλοὺς ἔχει τῇ κινήσει τῶν ἀστέρων προσέχοντας, ἡ δύναμις ἡ κρείττων οδηγοῦσα τοὺς μάγους, ἀστέρας ἀνέλαβεν ὕψωμα.» (Migne, ser. gr. tom. LXXVII. pag. 1364.)

⁹ *Grimm*, Das Leben Jesu nach den vier Evangelien dargestellt. Erster Band. Zweite Auflage. Regensburg, 1890. 334. s köv. old.

tén a Kelet nevével jelzi.¹ Minthogy az evangélium mágusai csillag által értesültek a Messiás-király születéséről, a csillagvizsgálás őshazája pedig éppen Kaldea (Babilónia), ez a vélemény több valószínűséggel bír az elsőnél. Úgy látszik azonban, hogy e föltevés Bileám jóslatán alapszik, aki mezopotámiai volt s Jákob csillagáról, az Izraelből származó nagy királyról jövendölt.

A régi írók és szentatyák túlnyomó része, így *alexandriai Kelemen*,² *szír szent Efrém*,³ *alexandriai szent Cyrill*,⁴ az *Opus Imperfectum* szerzője⁵ és mások *Perzsiát* tartják a mágusok hazájának. Így vélekedik a későbbi és az újabb exegeták legtöbbje is, például *Walafridus Strabo*,⁶ *Theophylactus*,⁷ *Maldonat*,⁸ *Schanz*,⁹ a protestáns *Nösgen*¹⁰ stb. És erre látszik vallani a mágus szóinak perzsa eredete, főként pedig a perzsa süveg, mely a régi műemlékeken a mágusok fején látható.

Az evangélium mágusainak hazája tehát mindenesetre a nagy-

¹ Genesis 29, 1; Numeri 23. 7.

² *Clemens Alexandrinus*, Stromatum lib. I. cap. 15. «καὶ Περσῶν οἱ μάγοι, οἱ μὲν γὰρ καὶ Σωτῆρος προσμήνυσαν τὴν γένεσιν, ἄστέρος αὐτοῖς καθηγούμενου εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἁφικνούμενοι γῆν.» (Migne, ser. gr. tom. VIII. pag. 777.)

³ *S. Ephraemus Syrus*, De Maria et Magis canticum, vers. 7. «Immisit in Orientem lumen suum, et sideris fulgore illuminata est Persis»; vers. 15. «Exultantes igitur principes Persidis ex sua regione acceperunt munera». Opera Omnia. Romae 1746. tom. III. pag. 601. 602.

⁴ *S. Cyrillus Alexandrinus*, In Isaiam 49, 12. «Πρὸς ἀκτῖνα γὰρ ἡ Περσῶν γῆ ἐστιν. Ἡ τάχα που, καὶ τοὺς προσκυνήσαντας αὐτῷ μάγους νοεῖσθαι πρέπει.» (Migne, ser. gr. tom. LXX. pag. 1061.)

⁵ *Opus Imperfectum* in Matthaeum, homilia 2. ex. cap. 2. «Viri orientales, qui venerunt a Perside.» (Migne ser. gr. tom. LVI. pag. 637.)

⁶ *Walafridus Strabo*, Glossa Ordinaria ad 2, 1. «fuerunt autem de terra Persarum.» (Migne, ser. lat. tom. CXIV. pag. 73.)

⁷ *Theophylactus*, Enarratio in Evang. Matthaei ad 2, 3. «ὁπὸ τῶν Περσικῶν βασιλέων...» (Migne, ser. gr. tom. CXXIII. pag. 164.)

⁸ *Maldonat*, In Matthaeum Comment. ad 2, 1. «Communis mihi placet opinio ex Perside venisse...» (Migne, Sacrae Scripturae Cursus Completus, tom. XXI. pag. 409.)

⁹ *Schanz*, Commentar über das Evangelium des heiligen Matthäus. Freiburg im Br. 1879. 96. old. «Ob aber unter Osten Persien... oder Chaldäa... zu verstehen ist, bleibt zweifelhaft, doch ist das erstere wahrscheinlicher, denn die zweite Ansicht stützt sich nur auf Daniel.»

¹⁰ *Nösgen*, Die Evangelien nach Matthäus, Markus und Lukas ausgelegt. Zweite, neubearbeitete Auflage. München, 1897. 22. old. Máté 2, 2. verséhez: «da aber Arabien Mt. 12, 42; Lk. 11. 31. zu den Ländern des Mittags gerechnet wird, so ist hier allein an Babylonien und Persien als die Heimat der Magier zu denken.» (A *Strack* és *Zöckler* által kiadott kommentársorozathoz).

kiterjedésű és sokféle népből álló *parthus* (újperzsa) *birodalom* volt, azon kor második nagyhatalma, melyet Róma sem tudott megtörni s melynek akkori ura XV. Arsakes Phraates volt, aki R. é. után 745—755. (Kr. e. 9. — Kr. u. 2.) uralkodott. Ámde, hogy e birodalom melyik tartománya, Babilónia vagy Perzsia, azt ma már nem vagyunk képesek eldönteni, bár valószínű, hogy az az Eufrát és Tigris völgyében, Babilon és Szúza körül keresendő.

De e két tartomány bármelyikéből valók voltak is, Ázsiának épen azon vidékéről jöttek, mely kiindulási pontja volt a pogányságnak, amennyiben az Isten ellen ágaskodó emberi kevélység ott vetette meg az Ég és föld közötti meghasonlás alapját és ennyiben e vidékek férfiai leghivatottabb képviselői valának az Istentől elidegenedett, de a mágusokban most megtérő pogányságnak, mely immár hódolva leborul az Eget kiengesztelő «zsidók királya» előtt.¹

Egyébként hátha az evangélium mágusai nem is laktak valamennyien egy országban?... Az evangélium ugyanis épen nem kényszerít annak föltevésére, hogy egy helyütt laktak. Sőt az ellenkezőre talán épen szent Máté szövegéből lehet következtetni. Mert ime szent Máté, midőn az égtájról beszél, ahol a mágusok a csillagot látták, mindig egyes számot használ s így ír «ἐν τῇ ἀνατολῇ» (in Oriente) Máté 2, 2. 9.; de midőn nagy általánosságban a vidéket jelzi, ahonnan jöttek, többes számot használ s így ír «ἀπὸ ἀνατολῶν» (ab Orientibus) Máté 2, 1. tehát mintegy a Kelet különböző tartományaiából... Akkor jöhettek Babilóniából is, Perzsiából is meg Arábiából is. Az isteni Gondviselés pedig, mely figyelmüket a csillag által fölkelte s kegyelme által arra ösztökelte, hogy útra keljenek Jeruzsálem felé, útközben is egyesíthette őket.

¹ *Grimm* id. m. 334. old. «Jedenfalls erscheinen unsere Magier... als die berufensten Vertreter des Heidenthums, die mit ihrer dem göttlichen Kinde dargebrachten Huldigung aussprachen, welch tiefes Sehnen und Bedürfniss auch der Heidenwelt mit seiner Erscheinung befriedigt ward, als die Repräsentanten alter gottfeindlicher Macht und Weisheit, die sich in eben den so Huldigenden dem «Könige der Juden» zu Füßen wirft. Gerade jenes Asien, das in den ersten Anfängen der Weltgeschichte den Grund gelegt zur Entzweiung zwischen Himmel und Erde. das die ersten Reiche schuf, um dem menschlich-natürlichen Trotze gegen alles Göttliche eine feste Form zu geben, dass er von Reich zu Reich sich vererbend ewig den Himmel zu stürmen suche, jene weiten, altgeschichtlichen Länder mit dem Thurme von Babel in ihrer Mitte entsenden auch ihre erste Huldigung, sobald zwischen Himmel und Erde die Stunde der Versöhnung angebrochen.»

7. §. A napkeleti bölcsek tudakozódása. Hitüknek külső s belső ébresztője. Jövetelüknek célja.

Milyen királyt kerestek voltaképen? Tudakozódásuknak jellemző sajátságai. Kérdésük megindokolása. Hogyan következthettek a csillag feltűnéséből épen a Messiás-király születésére? Bileám jövendölése; zsidó és keresztény értelmezés a Messiásra vonatkoztatja azt. A zsidóknak későbbi keleti szétszóródása Bileám jövendölésének felénkítésére szolgált. Dániel szereplése és hatása a kaldeusokra és mágusokra. A Dániel-korabeli jobblelkű mágusok körében láthatjuk őseit az evangélium mágusainak. Általános hit, hogy Judeából egy hatalmas király támad. Az astrologia és a Messiás várása. — A csillag jelentőségéről voltaképen a Szentlélek világosította föl a mágusokat; az gerjesztette s ápolta hitüket. Miért figyelmeztette Isten a mágusokat épen csillag által a Megváltó születésére? — A mágusok imádni jöttek a «zsidók királyát». Miért vezérelte őket Isten előbb Jeruzsálembe?

A napkeleti bölcsek azt kérdezik Jeruzsálemben: «*Hol vagyon, aki született, a zsidók királya? mert láttuk csillagát napkeleten és eljöttünk imádni őt.*» (Máté 2, 2.)

Hogy *milyen* királyt értettek, kitűnik már kérdésük indokolásából is: «*Hol vagyon ... mert láttuk csillagát*; tehát azt a királyt, kinek születését egy csillag vala hirdetendő. A válasz pedig, melyet kérdésükre kaptak, elég világosan mutatja, hogy jól meg is értették őket. Hogy nem valami közönséges királynak jöttek hódolni, azt már *a priori* is föl lehet tenni; imádásuk csak annak a zsidó királynak szólhatott, akinek uralma nem csak a zsidókra terjedt ki, amennyiben a bitorló Heródeszel szemben törvényes örököse Dávid trónjának, hanem aki a zsidóktól származván, Judeából az egész világra terjeszti ki békés és áldásthozó uralmát,¹ tehát aki a népek ősi várakozásának tárgya: a *Messiás-király*, akinek ép azért a pogány mágusok is mint *saját* királyuknak hódolnak.²

Három dolog érdemli meg itt különös figyelmünket. Az első a mágusok kérdésének határozottsága; a második bátorságuk; a harmadik a kérdésükben rejlő állítás megindokolása.

Meglepő mindenek előtt a *biztosság és határozottság*, mellyel tudakozódnak. Nem kételkedve kérdezik ők: Megszületett-e a Messiás. Nem; tévedés, csalódás nem foroghat fönn; a Messiás születéséről, mint már megtörtént tényről ők oly biztosak, hogy kérdésükből szinte kirí a határozott állítás: a zsidók királya megszületett, mert láttuk csillagát. Továbbá úgy beszélnek, mint akik föltételezik, hogy az örömdetes nagy esemény Jeruzsálemben mindenki előtt ismere-

¹ Izaias 55, 3; Zsoltár 71. 7; Dániel 7, 13. s köv.

² Máté 2, 11.

tes. Ki is hihetné, hogy akadhat valaki a zsidók fővárosában, aki afelől még nem tud, amiről ők, a messze idegenből jött pogányok is tudnak? Ép azért nem is a születés ténye, hanem egyedül csak annak *helye* után tudakozódnak, csak azt kérdezik: *Hol* született ő?

Nem kevésbé csodálandó *bátorságuk*, hogy a még élő király székvárosában más királyt keresnek s nem félnek a király haragjától, hatalmától. Mert a mágusok előtt sem lehetett ismeretlen, hogy Heródes nem törvényes királya a zsidóknak, hanem bitorló, kit a rómaiak erőszakoltak rájuk s hogy csak zsarnok kegyetlenséggel tarthatta fön­n magát a trónon.¹

De különös figyelemreméltó a kérdésükben rejlő állítás megindokolása: *mert láttuk csillagát napkeleten*. A görög szövegben a birtokos névmás nyomaték­kal elől áll: «εἶδομεν γὰρ αὐτοῦ τὸν ἀστέρα,» a bizonyosság és határozottság jeléül, ilyen értelemben: láttuk azt a csillagot s felismertük benne azt a jelet, mely kétségtelenül az Ő születését hirdeti. Erős meggyőződésüknek, rendületlen hitüknek oka, alapja tehát látszólag egy külső jel, egy csillag, mely a Messiás születését jelenti, bár a csillagnak ismertető jeleit nem adják elő.

Akármilyen természetű volt is e csillag, önkénytelenül is az a kérdés merül föl itt, hogyan ébreszthette az bennök azt a hitet, hogyan kelthette azt a meggyőződést, hogy az a Messiás-király születését jelenti. Miféle összefüggés van e csillag és a «zsidók királyának» születése között? S hogyan beszélhettek ők oly határozottan s mint ismert dologról az új királyról is, meg a csillagról is? Voltak talán értesüléseik a zsidóknak tett messiási ígéretek­ről?... Igenis voltak. De mi úton, módon? És mióta?

A legtöbb írásértelmező *Bileámnak*, a mezopotámiai híres pogány jósnak koráig megy vissza s annak jövőndöléséből véli a dolgot megfejthetni.

¹ Helyesen jegyzi meg az *Opus Imperfectum in Matthaeum*, szerzője (homilia 2. ex cap. 2.): «Numquid nesciebant quia in Jerusalem regnabat Herodes? numquid non intelligebant justitiam legis, quia quicumque rege vivente alterum regem pronuntiat et adorat, quasi minister tyranni punitur in sanguine? Sed dum considerabant regem futurum, non timebant regem praesentem. Numquid non habebant prae oculis suis periculum mortis, qui talem rem illicitam usurpabant? Sed non curabant de morte. Si autem curassent de morte, numquam ad hoc ausi fuissent. Adhuc non viderant Christum, et jam parati erant mori pro eo. O beati magi, qui ante conspectum crudelissimi regis, antequam Christum cognoscerent, Christi facti sunt confessores.» (Migne, ser. gr. tom. LVI. pag. 637.)

Így már *Origenes*,¹ azután *szent Ambrus*,² *szent Jeromos*,³ *N. szent Leo pápa*,⁴ a későbbiek és az újabbak közül például: *Theophylactus*,⁵ *Maldonat*,⁶ *Cornelius a Lapide*,⁷ *Friedlieb*⁸ és mások.

Ismeretes az izraeliták történetéből, hogy midőn pusztai bolyongásuk után győzelmesen előrenyomultak Kánaán elfoglalására, Bálák, Moáb királya tőlük való félelmében Bileámot az Eufrát melletti Petorból magához kérlette, hogy megátkozza Izraelt. Babonás félelmében azt hitte ugyanis, hogy ily módon legyőzheti őket s országáról a veszélyt elháríthatja. A király azonban csalódott. Mert midőn Bileámot fölvitte az Abarim hegyre, honnét ez a zsidó tábort láthatta, a pogány jós Istennek egészen rendkívüli s feltűnő sugallata folytán átok helyett négyszer egymásután, egyre fokozódó áldást mondott Izraelre, miközben lelki szemei előtt kibontakozott főbb vonásaiban Izrael jövődő nagysága a Messiás idejéig s ezzel

¹ *Origenes*, In Numeros homilia 13, 7. (Migne, ser. gr. tom. XII. pag. 675.) Sőt ugyanő In Numeros homilia 15, 4. a mágusokat egyenesen Bileám nemzetségéből valóknak mondja: «Quod autem dixit, ut fiat semen meum sicut semen justorum» (Num. 23, 10.), posset quidem et de illo Balaam intelligi, secundum hoc quod magi illi, qui de Oriente venientes primi adorare venerunt Jesum, de semine ejus esse videantur, sive per successionem generis, sive per disciplinae traditionem. Evidenter enim constat illos agnovisse stellam, quam praedixerat Balaam orituram in Israel, et sic venisse, et adorasse regem, qui natus est in Israel.» (Migne, ser. gr. tom. XII. pag. 689.)

² *S. Ambrosius*, Expositio Evang. sec. Lucam, lib. II. cap. 48. «Sed tamen qui sunt isti magi, nisi qui, ut historia quaedam docet, a Balaam genus ducunt, a quo prophetatum est: Orietur stella ex Jacob.» (Migne, ser. lat. tom. XV. pag. 1570.)

³ *S. Hieronymus*, Comment. in Evang. Matthaei, lib. I. cap. 2. «Ad confusionem Judaeorum, ut nativatem Christi a gentibus discerent, oritur in Oriente stella, quam futuram Balaam, cujus successores erant (magi), vaticinio noverant.» (Migne, ser. lat. tom. XXVI. pag. 26.)

⁴ *S. Leo Magnus*, Sermo 34. In Epiphaniae solemnitate 4. cap. 2. «Quamvis autem divinae dignationis esset hoc munus, ut agnoscibilis gentibus fieret nativitas Salvatoris, ad intelligendum tamen miraculum signi potuerunt magi etiam de antiquis Balaam praenuntiationibus commoneri, scientes olim esse praedictum et celebri memoria diffamatum: Orietur stella ex Jacob, et exurgat homo ex Israel, et dominabitur gentium.» (Migne, ser. lat. tom. LIV. pag. 245.)

⁵ *Theophylactus*, Enarratio in Evang. Matthaei, ad 2, 2. «Δέγουσι τοὺτους τοὺς Μάγους, τοῦ Βαλαάμ ἀπογόνους εἶναι τοῦ μάντεως» (Migne, ser. gr. tom. CXXXIII. pag. 161.)

⁶ *Maldonat*, id. komm. 413. old.

⁷ *Cornelius a Lapide*, id. komm. I. k. 62. old.

⁸ *Friedlieb*, Das Leben Jesu Christi des Erlösers, München u. Paderborn, 1887. 306. s köv. old.

együtt az is, hogy milyen lesz a szomszédos népeknek és a pogány (asszír, görög, római) világbirodalmaknak sorsa. Tekintete azonban a *Messiasra* tapad, ki miatt Izrael megáldatik s aki egykor betetőzi Izrael nagyságát s beteljesíti az egész emberiségre vonatkozó hivatását.¹

A Numeri 24, 17—19. verseiben ugyanis így szól (zárójelbe tettük a legszükségesebb magyarázatot):

17. «*Látom őt* (látnoki lélekkel), *de nem most*, (mert még nem jelent meg); *nézem őt, de nem közelről*, (mert csak a távoli jövőben fog feltűnni). *Csillag támad Jákobból és vessző kel föl Izraelből* (dicső hős s legyőzhetetlen, hatalmas király származik majd Jákob vagyis Izrael nemzetségéből. A csillag szymboluma az ő fényes s dicső uralkodásának és méltóságának; a vessző illetőleg jogar pedig uralkodói és büntető hatalmának); *és megveri Moáb fejedelmeit* (a héber szerint: összezúzza Moáb két oldalát, vagyis elpusztítja egyik végtől a másikig, azaz az egész országot) *és elpusztítja Szet minden fiait*» (meghódítja magának az egész emberiséget, mely a vízözöntől megmenekült Noé révén Séth nemzetségéből származik; mert Káin nemzetsége a vízözönben egészen elpusztult).

18. «*Idumea az ő birtoka leszen* (az Izraellel törzsrokon, de vele mindig ellenségeskedő Idumea vagy Edóm népe meghódíttatik Izrael által); *Szeir* (legrégebbi neve Idumeának) *öröksége ellenségeire száll* (az izraeliták birtoka leszen); *Izrael pedig erősen tartja magát*» (erősnek bizonyul s gyarapodik hatalomban. A héber szerint: Izrael nagy dolgokat végez).

19. «*Jákobból lesz az uralkodó*, (a héber szerint: Jákobból fog uralkodni) *ki elveszti a város maradványait*» (Jákob nemzetségéből támad egy uralkodó, ki a városokból kiirtja mindazt, ami maradvány Edómból).²

Tagadhatatlan ugyan, hogy e jóslat némileg már akkor beteljesült, midőn Izrael győzelmet aratott egyszer-másszor szomszédai fölött, különösen pedig Dávidnak a moabiták (Kir. II. 8, 2.) és az edomiták (Kir. III. 11, 15. 16.) fölött nyert diadalaiban, aki a Messiás előképe volt győzelmei közben. Ámde Dávid győzelmei még sem voltak oly tökéletesek, hogy e nagyszerű jóslat szavai

¹ Numeri 22. 23. és 24. fejezetei.

² Numeri 24, 17—19.: 17. «אֲרָאנוּ וְלֹא עָתָה אֲשׁוּרֵנוּ וְלֹא קָרֹב דֶּרֶךְ כּוֹכַב מִיַּעֲקֹב וְקָם שֶׁבֶט מִיִּשְׂרָאֵל וּמַחֲזִין פָּאֲתָי מוֹאָב וּקְרָךְ כָּל־בְּנֵי שֵׁת. — 18. וְהִיא אָדָם יִרְשָׁהּ וְהִיא יִרְשָׁהּ שְׁעִיר אִיבֵיו וְיִשְׂרָאֵל עָשָׂה חֵיל. — 19. וְיִרַד מִיַּעֲקֹב וְחֹאבֵיד שְׂרִיד מְעִיר.»

egészen rája illenének. Hisz az edomiták, kik már Salamon alatt fellázadtak, Jorám alatt teljesen lerázták magukról az izraeliták jármát s ez időtől kezdve még elkeseredettebb s rendkívül veszedelmes ellenségei lettek Izraelnek, sőt utoljára, Heródes személyében, még a zsidók fölötti jogart is kezökbe kerítették. E jóslat dicső királyáról továbbá az is mondatik, hogy az egész emberiséget legyőzi, meghódítja; Dávid pedig sem legyőzője, sem királya nem volt az egész emberiségnek.

Bileám tehát nem gondolhatott egyedül csak Dávidra. Jákobnak (Izraelnek) egy sokkal hatalmasabb, sokkal dicsőbb ivadéka, Dávidnak egy sokkal dicsőbb király-utódja lebegett szemei előtt, ki tökéletes győzelmet arat, nemcsak egy-két szomszédos maroknyi nép fölött, hanem az egész emberiség fölött s aki ragyogó csillagként tündöklék Bileám szemei előtt «nem most», «nem közről», hanem Dávidnál jóval később, a távoli jövőben: s aki nem más mint a *Messias*, kiben maga az Istenfia lépett föl Izraelben, látható királyként, hogy rajta uralkodjék s mint az egész emberiség Ura és Királya, azt meghódítsa az evangélium szelid uralmának, vagy elpusztítsa az ellenszegülőket. Ő, a Messias-király az, aki «elveszti a város maradványait», vagyis aki lerontja a bálványozás és tévely utolsó maradványait is a pogány országok városaiban, elsősorban Rómában, azok középpontjában; mert az ő országa egyetemes, kiterjed minden népre, minden nemzetre; Ő, a Messias-király az, aki második eljövetelekor minden ellenszegülő ellenséges hatalmat elveszt, mely benne hinni s magát neki alávetni nem akarja. Az Izraellel szemben ellenséges indulatú Moáb és Edóm csak típusok: személyesítői Isten földi országa lelki ellenségeinek, melyeket a Messias végül teljesen le fog győzni, amint azt a 2. és 109. zsoltár is hirdeti róla.¹

Hogy Bileám jóslatának ez az értelme, bizonyítja a Messiasra vonatkozó számtalan jóvendülés, melyeknek alapgondolata továbbfejlesztve ugyanaz. Így Sámuel anyja, *Anna* profetikus hálaéneke szerint a Messias uralma kiterjed az egész földre.² *Dávid* szerint

¹ *Cornelius a Lapide*, *Commentaria in Pentateuchum Mosis*. Antverpiae 1731. pag. 877—880. *Schi'ling*, *Vaticinia Messiana Veteris Testamenti exegetice et philologice dilucidata*. Volumen I. Parisiis 1883. pag. 50—53. *Hummelauer*, *Commentarius in Numeros*. Parisiis, 1899. pag. 294—303. *Schuster-Holzammer*, *Handbuch zur Biblischen Geschichte*. Sechste, völlig neu bearbeitete Auflage. Erster Band. Bearbeitet von Schäfer. Freiburg im Br. 1906. 504—507. old.

² Királyok I. 2, 10.

a Messiás alá vették minden nép, ki vasvesszővel kormányozza őket s ha meg nem hódolnak, összetöri őket mint a cserépedényt; Ő uralmának jogarát Sionról az egész földre ki fogja terjeszteni, Ő az embereken uralkodó igaz uralkodó.¹ *Izaiás* szerint Ő szűznek gyermeke és az örök birodalom királya, a földkerekség legyőzője s minden istentelen leigázója, akinek Philistea, Moáb, Edóm, sőt az egész föl alávetetik, ő a sötétség világossága.² *Malakiás* szerint ő az igazság napja.³ *Dániel* pedig, aki mintegy ezer évvel élt később Bileám után, nagyszerű látomásában, a világbirodalmak bukása után úgy látja a Messiást feltűnni, mint aki Isten Fia és ember fia, a világ királya s egy minden országot átölelő, soha el nem muló birodalom ura.⁴

És teljes összhangban Bileám jóslatával *Zachariás* pap szerint a Messiás «a magasságból támadó»,⁵ aki az agg *Simeon* szerint világossággul rendeltetett a pogányok megvilágosítására és dicsőségül Izraelnek.⁶ Maga a *Messiás* pedig világosan mondja, hogy mint a világ világossága jött a földre⁷ s a Jelenések könyvében egyenesen «Dávid gyökerének s ivadékának, a fényes hajnali csillagnak» nevezi magát.⁸ *János* apostol szerint is a Messiás «igaz világosság, mely megvilágosít minden e világra jövő embert».⁹ *Pál* apostol pedig azt mondja róla, hogy «minden ő alája vettetett»¹⁰ s hogy az Úr «mindent az ő lábai alá vetett».¹¹

Hogy Bileám jóslatában a «csillag» alatt a Messiás értendő, azt a régi zsidók egyhangúlag hitték, úgy mint később az összes szentatyák, s ennek nyomán a keresztények mindnyájan a názáreti Jézust látták abban, kinek feltűnésével a jóslat teljesedésbe ment és megerősített.

Hogy a zsidó hagyomány, amennyire csak követni tudjuk, a Messiásra vonatkoztatta e jóslatot, kitűnik: a Pentateuchus peri-

¹ Zsoltár 2, 109. (héb. 110.); Királyok II. 23, 2.

² Izaiás 7, 14; 9, 6. s köv. 2, 2; 11, 4. 14. s köv. 55, 5; 66, 18. s köv. 9, 2; 2, 5; 60, 1. s köv.

³ Malakiás 4, 2.

⁴ Dániel 7, 13. s köv. 2, 44.

⁵ Lukács 1, 78.

⁶ Lukács 2, 32.

⁷ János 3, 19; 8, 12. s köv.

⁸ Jelenések 22, 16; 2, 28.

⁹ János 1, 9.

¹⁰ Korinth. I. 15, 27.

¹¹ Efez, 1, 22.

phrastikus káld fordításaiából, az úgynevezett *Targúmokból*, továbbá a *Talmúdból* valamint a *rabbinikus exegesis* legkiválóbb képviselőinek kommentáraiból.¹

Gamáliel († 52.) kortársa, a kereszténység első századában élő *Onkelos* így fordítja a Numeri e verseit: 17. «Látom őt, de nem most; nézem őt, de nincs közel, midőn király támad Jákob házából és fölkenetik (fölnevelkedik) *Messias* Izraelből; és megöli Moáb fejedelmeit és uralkodik az emberek minden fiain». 18. «És Idumea birtoka leszen és birtoka leszen Szeir — ellenségeinek; Izrael pedig boldogul javakban.» 19. «És támad egyvalaki Jákob házából és elveszti ami megmenekült a népek városaiból.»² *Onkelos* e tanubizonysága annál figyelemre méltóbb, mert ő a Pentateuchusban csak három, szorosan vett messiási jövendölést lát, tudniillik a protoevangéliumban (Gen. 3, 15.), Jákob áldásában (Gen. 49.) és Bileám e szavaiban.

A VI—VII. századból fönmaradt *Pseudo-Jonathan*-féle *Targúm* szintén a Messiásról érti, mert így paraphrasálja a föntidézett helyett: 17. «Látom, de nem most; nézem, de nem közel, midőn uralkodni fog egy hatalmas király Jákob házából és fölkenetik (fölnevelkedik) *Messias* és hatalmas jogar Izraelből; és megöli Moáb fejedelmeit és kiüzi Séth minden fiait Gógnak lakhelyeiből, kik a jövőben háborút indítanak Izrael ellen, de elhullanak tetemeik előtte.» 18. «És Édóm az ő birtoka leszen és birtoka Gablá (= Edóm hegyes vidéke) lakói, kik kezdettől fogva Izrael ellenségei; Izrael pedig hatalmas lesz gazdagságban (vagyonban) és birni fogja őket.» 19. «És támad egy uralkodó Jákob házából és elveszti és elpusztítja a maradékot, mely megmarad Konstantinápolyból (= Róma), a bűnös városból és lerontja és elpusztítja az ellenszegülő várost és a népek városainak hatalmas császáráját.»³

¹ Sokaknak kedves dolgot vélek cselekedni, midőn e kissé nehezebben hozzáférhető targúmi és talmúdi helyek, de különösen az idézendő zsidó exegéták idevágó eredeti szövegeit, (melyek leginkább rabbinusi — Rasi — betűkkel vannak nyomtatva, quadrát-betűkkel átírva) egész terjedelmökben közlöm magyar fordítással együtt.

² *Onkelos* Numeri 24, 17—19. verseihez: «חזיתיה ולא כען סכיתיה» 17. ולא איתודי קריב כד יקום מלכא מדבית יעקב ויתרבא משיחא מישראל ויקטול רברבי מואב וישלוט בכל בני אינשא. — 18. ויהי אדום ירותא ויהי ירותא שעיר לבעלי דבבודי וישאל אצלח בנכסין. — 19. וידות חד מדבית יעקב ויובד משויב מקרית עממיא.

³ *Pseudo-Jonathan*, Numeri 24, 17—19. verseihez: «חמי אנא ליה» 17.

Emellett tanúskodik a *Talmúd*, mely arról értesít, hogy rabbi Akibá Bar-Kozebát, (בר-כוזבא, בר-כוזיבא), azt a rajongó zsidót, ki Hadrián császár alatt Messiásként lépett föl s nagy lázadást támasztott a rómaiak ellen (132—135.), Bar-Kochbának (בר-כוכבא), vagyis «Csillag fiának» nevezte, mert Bileám jövendölésének teljesedését várta tőle;¹ tehát elismerte és proklamálta Messiásnak. Az idevágó szövegrészlet ezeket mondja: «Rabbi Simeon ben Jochaj tanítá: Akibá tanítóm (ezt a helyet) «Csillag (כוכבא) támad Jákobból», (így értelmezte): «Kozeba támad Jákobból». Midőn r. Akibá Bar-Kozebát meglátta, mondá: «Ez a Messiás-király». R. Jochanan ben Tortá azonban azt mondá neki: «Akibá! fű nő majd állkapcsáidban (sirod fölött), de még akkor sem jön el Dávid fia» (= a Messiás).²

Ugyanez olvasható a VII. században Jeremiás Siralmaihoz írt egyik zsidó kommentárban, az úgynevezett *Midrás Echa*-ban (másként: Echa rabbathi): «Mondá rabbi Jochanan: Rabbi (= rabbi Jehuda hakkadós, a Misna szerkesztője) így magyarázta (Num. 24.): «csillag támad Jákobból» ne olvasd «csillag» (כוכבא), hanem «Kozeba» (כוזבא). R. Akibá, midőn látta Bar-Kozebát, azt mondá: «Ez a Messiás-király». R. Jochanan ben Tortá azonban mondá neki: «Akibá! fű nő majd állkapcsáidban (sirod fölött), de még akkor sem fog ő (a Messiás) eljönni».³

Rabbi Salamon ben Izsák (Rasi), a zsidók leghiresebb szent-

וליתיה כדון מסתכל אנא ביה וליתיה מקריב כד ימלך מליך תקוף מדבית
יעקב ויתרבי משיחא ושיבט תקוף מישראל ויקטול רברבני מואבאי וירוקן
כל בני דשת משירייתיה דגוג דעתידין למסדרא סדרי קרבא בישראל
ויפלו פגריהון כלהון קרמיו. — 18. ויהוון אדומאי תריקין ויהון תריקין בני
דגבלא מן קדם ישראל סנאידון וישראל יתקפון בנכסין וירתונו. —
19. ויקום שליט מדבית יעקב ויביד וישיצי שיזכותא דמשתיר מן
קושטינטיני קרתא הייבתא ויעדי ויחרוב כרבא מרודא וקיסרין תקוף קרוי
עממיא.

¹ *Schürer*, Geschichte des Jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi id. m. I. k. 570. s köv. old.

² *Jer. Taanith IV, 68d* (Editio Krotosin 1866.): «תני ר' שמעון בן יוחי עקיבה רבי היה דודש דרך כוכב מיעקב דרך כוזבא מיעקב. רבי עקיבא כד הוה חמי בר כוזבא הוה אמר דין הוא מלכא משיחא. א"ל ר' יוחנן בן תורתא עקיבה יעלו עשבים בלחיך ועדיין בן דוד לא יבא.»

³ *Midrás Echa*, 2, 2. verséhez: «א"ל ר' יוחנן ר' היה דורש (במדבר כד) דרך כוכב מיעקב אל תקרי כוכב אלא כוזב. ר"ע כד הוה חמי ליה להדין בר כוזבא הוה אמר היינו מלכא משיחא. א"ל רבי יוחנן בן תורתא עקיבה יעלו עשבים בלחיך וידיו אינו בא.»

írás- és talmúdértelmezője († 1170.), aki még a zsidók által is messiásiakul elismert jövendöléseket nagy előszeretettel más személyekre vonatkoztat, Bileám jóslatát Dávidról és a Messiásról érti. Ide vágó szavai ezek: 17. «Látom őt»: látom Jákób dicsőségét és nagyságát, de nem most leszen, hanem a későbbi időben. «Csillag támad», mint Echa 2. fejj. fordításában (olvasható) «feszítette íjját», mert a csillag úgy fut, mint a nyíl. «És jogar kel föl»: egy király uralkodik és kormányoz. «Összezúzza Moáb fejait»: *ez Dávid*, amint írva van róla Samuel II. 8. fejj. «a földre fekteté őket és mére két kötelet, egyet a megölésre stb. «Karkár» annyit jelent mint «kiásni», mint Királyok II. 19. fejezetében «én kiástam». «Séth minden fiait»: azaz minden népet, mert mindannyian Séthtől, az első emberfiától származnak. 18. És Szeir birtoka lesz ellenségeinek»: Izrael ellenségeinek. 19. «Uralkodni fog Jákobból»: lesz még egy másik uralkodó Jákobból. «És elveszti a maradványt a városból»: ama nagyrabecsült (tisztelt) városból (mely Edóm s ez Róma): és *a Messiás-királyról* mondja ezt, amint írva van róla a 72. zsoltárban «és uralkodni fog a tengertől a tengerig».¹

Rabbi Mózes ben Majmon (Maimonides, Rambam), a középkor legtudósabb zsidaja († 1204.), aki ugyan inkább philosophus mint exegeta, de azért különböző műveibe sokszor szó bele exegetikus részleteket, szintén Dávidról és a Messiásról magyarázza e jövendölést. «Bileám hetiszakaszában is ki van mondva (t. i. hogy a Messiás jönni fog); mert ott két fölkenről jövendöl. Az első fölkenről, aki Dávid volt, aki megszabadította Izraelt ellenségeinek kezéből; és a második fölkenről, aki amannak ivadékból származik, aki megszabadítja Izraelt a jövőben. És ott azt mondja: «Látom őt, de nem most»: *ez Dávid*; «nézem őt, de nem közleről: *ez a Messiás-király*; «csillag támad Jákobból»: *ez Dávid*; «és jogar kel föl Izraelből»: *ez a Messiás-király*; «összezúzza Moáb

¹ *Rasi*, Numeri 24. 17—19. verseihez: «אראנו רואה אני שבחו של 17. יעקב וגדולתן אך לא עתה היא אלא לאחר זמן. דרך בוכב כתרנומו לשון (איכה ב) דרך קשתו שהבוכב עובר בחץ. וקם שבט מלך רודה ומושל ומחץ פאתי מואב זה דוד שנאמר בו (שמואל ב"ה) השכב אותם ארצה וימדד שני חבלים להמית וגו'. וקרקר לשון קורה כמו מלכים ב' י"ט אני קרתני. כל בני שת כל האומות שכולם יצאו מן שת בנו של אדם הראשון. 18. רודה ירשה שעיר אויביו לאויביו ישראל. — 19. וירד מיעקב ועוד ירדה מושל אחר מיעקב. והאביד שריד מעיר מעיר החשובה (של אדום והוא רומי) ועל מלך המשיח אומר כן שנאמר בו תהלים ע"ב וירד מים עד ים.»

fejeit»: ez *Dávid*, mert úgy mondja róla Samuel II. 8. «és megveré Moábot és kötéllel méré meg őket». «És elpusztítja Sét h minden fiait»: ez a *Messias-király*, amint mondva van róla (t. i. Zsolt. 72, 8.) «és uralkodása a tengertől a tengerig leszen».¹

A híres *rabbi Mózes ben Nachman* (Nachmanides, Ramban, † 1270.) meg épen kizárólag csak a Messiásról értelmezi. 14. «Mit fog e nép (Izrael) cselekedni népednek (Moáb királya népének) az utolsó napokban»... «Negyedszeri felszólalásában többet lát (Bileám) és pedig a *Messias ügyét*, azért helyezi olyan távoli időre, mondván: «Látom őt, de nem most; nézem őt, de nem közletről», amit nem mond az előbbi jóslatoknál...» 17. «Csillag támad Jákobból.» Mert a *Messias* össze fogja gyűjteni Izrael száműzöttjeit (szét-szörtjait) a föld véghatáraitól, azért hasonlítja őt össze csillaggal, mely (szintén) befutja az égboltozaton az ég véghatárait».²

Még a középkor legvégén is *Don Izsák ben Jehuda Abarbanel* (Abrabanel, † 1509.), a spanyol V. Ferdinánd és Izabella minisztere, Pentateuchus kommentárában Nachmanides nézetét osztva, a Messiásra vonatkoztatja Bileám jóslatát; sőt Rasival és Maimonidessel szemben erősen vitatja még azt is, hogy nem szabad a verseket két részre szakítva, az egyik felét Dávidra, a másikat a Messiásra vonatkoztatni, hanem az egész rész kizárólag csak a Messiásról értelmezendő. Hosszadalmas, több oldalra terjedő polemikájának velejét ezen szavak fejezik ki: «Az egész rész valósággal a *Messias-királyra* vonatkozik... Égi csillaghoz azért hasonlítja őt, mert fénye és dicsősége és uralkodásának fönsége (kiválósága)

¹ *Maimonides*, Misne Torá (Jad hachazaka), Hilchoth Melakim XI. fej.

1. misnájához: «אף בפרשת בלעם נאמר ושם נבא בשני המשיחים במשיח הראשון שהוא דוד שהושיע את ישראל מיד צריהם ובמשיח האחרון שעומד מבניו שמושיע את ישראל באחרונה. ושם הוא אומר אראנו ולא עתה זה דוד אשורנו ולא קרוב זה מלך חמשיה דרך כוכב מיעקב זה דוד וקם שבט מישראל זה מלך המשיח ומחץ פאתי מואב זה דוד וכן הוא אומר שמואל ב' ח' ויך את מואב וימדד בחבל וקרקר כל בני שת זה מלך המשיח שנאמר בו ומשלו מים עד ים.»

² *Nachmanides*, Numeri 24, 14. és 17. verseihez: 14. «אשר יעשה: העם הזה לעמך... הרביעית יוסף לראות ענין המשיח ולכך חרחיק הענין מאוד ואמר אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב מה שלא אמר כן בנבואות הראשונות... 17. דרך כוכב מיעקב בעבור כי המשיח יקבץ נדחי ישראל מקצה הארץ ימשילנו לכוכב חדורך ברקיע מקצה השמים.»

olyan lesz e világon, mint a csillag uralma az alatt levő (teremtmenyek) fölött».¹

Később azonban a zsidók lassankint eltértek Bileám jóslatának helyes felfogásától s nem törődve sem a szövegből folyó kényszerítő belső okokkal, sem őseik hagyományos exegezisével, melyek alapján kétségtelen, hogy az a Messiás-királyra vonatkozik, kizárólag csak Dávidról értelmezik a jóslatot.

Így már *Rabbi Ábrahám ben Meir ibn Ezra* (Aben-Ezra † 1168), akit a középkor legnagyobb zsidó exegetájának tartanak, e helyre vonatkozólag azt mondja: «Látom őt, de nem most», erős a meggyőződése (szószerint: nagyon közel áll hozzám, t. i. a gondolat), hogy e jóslat *Dávidra* vonatkozik; azért mondja «nem most», mert négyszáz évvel később volt».²

Így magyarázzák azt ma is a zsidók csaknem általában s velük tartanak *a negatív irányú protestánsok is*.³ — Míg a konzervatív protestánsok, bár különböző módon, mégis messiási jóslatot látnak benne. Így, hogy csak néhányat említsünk, *Kurtz*,⁴ *Sperber*,⁵

¹ *Abarbanel*, Numeri 24., 17. verseihez: «אבל כל זה באמת נאמר על מלך המשיח... שדמה אותו לכוכב השמימי שזהרו וכבודו ומעלות מלכותו בעולם כממשלת חוכב על השפלים».

² *Aben-Ezra*. Numeri 24., 17. verséhez: «אראנו ולא עתה הקרוב»
«אלי כי זאת הנבואה על דוד ואמר ולא עתה כי אחרי ארבע מאות שנה היתה».

³ *Strackot*, is ide számíthatjuk, aki különben jeles Pentateuchus-fordításának jegyzeteiben nem igen mer határozott szint vallani. Bileám jóslatához is — megjegyezvén, hogy e jövődölés első nagy beteljesedése Dávid alatt történt — csak annyit mond, hogy *e helynek messiási értelmezése igen régi*. Die Bücher Exodus, Leviticus, Numeri, übersetzt und ausgelegt. Zweite, neubearbeitete Auflage. München, 1894. 439. s köv. old.

⁴ *Kurtz*, Lehrbuch der Heiligen Geschichte. Siebenzehnte, revidierte Auflage. Leipzig, 1889. 97. old. «...und zuletzt reicht sein Blick so weit, dass er von ferne sah «den Stern aus Jakob aufgehen und das Scepter aus Israel kommen», welches zerschmettern werde seine feindlichen Heiden (d. i. David und dessen Urbild *Christus*)».

⁵ *Sperber*, Die biblische Geschichte mit erklärenden Anmerkungen stb. I. Theil: Das Alte Testament. Zwölfte Auflage. Eisleben, 1899. 180. s köv. old. «Zuletzt wird ihm (Bileam) durch den Geist der Weissagung der Blick in die ferne Zukunft des Reiches Gottes bis zur messianischen Zeit aufgethan, dass sein Spruch sich zur messianischen Weissagung erhebt: Es wird ein Stern aus Jakob aufgehen, ein grosser, herrlicher König. Das ist der Grundgedanke seines Spruches. Den verheissenen König erhielt Israel zwar schon in David, der die Moabiter, Edomiter und andere benachbarte feindliche Völker besiegte

*Keil*¹ és mások. — Bileámnak, a pogány jósnak e nagyszerű jövődölése, hogy *Israel népéből majdan csillag* kel föl, vagyis *hatalmas uralkodó* támad, ki *az egész pogányság fölött győzelmet arat*, bizonyára elég figyelemreméltó és fontos volt arra, hogy Bileám hazájában is, sőt a szomszédos pogány népek között is elterjedjen s különösen a csillagvizsgálással foglalkozó mágusok körében megőriztessék s figyelmüket a tőlük nyugatra fekvő kis Zsidóországra irányítsa, honnan a jövődő nagy király származandó vala. Igaz ugyan, hogy a jóslat *csillaga* képletesen veendő, a Messiás szymboluma az; de mi akadályozhatta az astrológia őshazájának embereit, hogy azt szószerint is értelmezzék?

Hogy Bileám szereplésének s jóslatának emléke az evangélium mágusainak koráig fönnmaradt, erre pozitív bizonyítékunk nincs ugyan, mindazáltal a hagyományos exegézist valószínűtlennek nem mondhatjuk. Mert, bár másfél évezred választja is el Bileámtól Krisztustól, tény, hogy a bileámi jóslat felélénkítésére s ha fele-

und, unterjochte, aber ihre höchste Erfüllung hat diese Weissagung in *Christo* gefunden, der alle Feinde des Reiches Gottes völlig überwunden hat.»

¹ *Keil*, Biblischer Commentar über die Bücher Moses. Zweite verbesserte Auflage. Leipzig, 1870. Zweiter Band. 339. s köv. old. Num. 24, 18. verséhez: «Die Erfüllung unserer Weissagung beginnt mit der Unterjochung der Edomiter durch David, vollendet sich aber erst «am Ende der Tage», wenn alle Feinde Gottes und seiner Gemeinde *Christo* werden zum Schemel seiner Füße gelegt werden. Dass David die Unterjochung Edoms nicht vollendete, erhellt einerseits schon daraus, dass die Edomiter schon unter Salomo, wenn auch damals ohne Erfolg, sich wieder empörten, unter Joram aber das ihnen aufgelegte Joch abschüttelten und trotz ihrer Besiegung durch Amazja und Usia bereits unter Ahas abermals in Juda einfielen und später noch jede Gelegenheit benutzten, ihre Feindschaft gegen das Reich Juda und die Juden zu offenbaren, wie bei der Eroberung Jerusalems durch die Chaldäer und in den Kämpfen der Makkabäer mit den Syrern, bis sie von Johannes Hyrcanus ums J. 129 v. Chr. gänzlich besiegt, zur Beschneidung gezwungen und dem jüdischen Staate einverleibt wurden. Trotzdem rissen sie bald darauf durch Antipater und Herodes die Herrschaft über die Juden an sich und verschwinden erst mit dem Untergange des jüdischen Staates durch die Römer aus der Geschichte. Andererseits zeigen noch deutlicher teils die Aussprüche der Propheten (Am. 9, 12. Obad. 17. ff.), welche mit nicht zu verkennender Bezugnahme auf unsere Weissagung die Besitznahme des Restes von Edom durch das Königtum Israels verkünden, teils die Ankündigungen Jes. 34. u. 63, 1—6. Jer. 49, 7 ff. Ez. 25, 12 ff. c. 35. vgl. Ps. 137. 7. Thren. 4, 21 f., dass Edom als ein Hauptfeind des Reiches Gottes erst mit dem vollkommenen Siege des letzteren über die feindliche Weltmacht ganz überwunden werden wird.»

désbe ment, emlékének újra felébresztésére nem egy tényező működött közre azóta, hogy a választott nép a Krisztus előtti utolsó századokban mind jobban szétszóródott a Kelet pogányai között s velük mind sűrűbben érintkezett.

Az első határozott hirt a Messiás jöveteléről bizonyára már az asszír fogságba hurcolt izraeliták hozták Asszíría és Média különböző vidékeire s belső Ázsia tartományaiba.¹ De még inkább megismerkedtek a Kelet népei a zsidóknak tett kinyilatkoztatásokkal s különösen azok messiási reményeivel, midőn Nabukodonozor, megbuktatván Júdát, ez ország lakóit Babilóniába s az Eufrát-menti tartományokba deportálta s csaknem egész Izraelt a pogányok közé telepítette.

A deportáltak közül azonban senkinek sem volt oly gondviselészerű szerepe a pogányoknak a Messiás eljövetelére való előkészítésében, mint *Dánielnek*, Babilon és Szúza e tüneményeszerű prófétájának, aki mintegy ezer évvel élt Bileám után.²

A babilóni és perzsa királyok udvarában a legfontosabb állami hivatalok és legmagasabb udvari méltóságok polcára emelkedve s így a társadalom legmagasabb köreiben forgolódva, félszázadnál jóval tovább tartó fényes szereplése alatt az igaz Isten tisztelete érdekében kifejtett tevékenysége ép oly maradandó mély nyomokat hagyott az ottani pogányság körében, mint álomfejtései, látomásai s nagyszerű jövendölései az egymásután felülkerekedő világbirodalmak jövendő sorsáról, melyek mind megsemmisülnek, meghódnak a mennynek Istene által támasztandó és mindazoknál hatalmasabb és soha föl nem oszló *Messiás-országa* előtt, mely jogara alá hajtja majd az egész világot.³

Dániel a világ leghatalmasabb fejedelmei, Nabukodonozor és Cyrus előtt nemcsak tisztelet tárgyává tette Jehova nevét, hanem szinte merésznek mondható bátor határozottsággal fölhívta figyelmüket a jövendő hatalmas *Emberfiának* egyetemes és örökké tartó országára,⁴ sőt a legpontosabban meghatározta Izrael e *Szentjének*, a *fölkent fejedelemnek*, a Messiás-királynak *föllépése idejét* is.⁵

S épen nyilvános szereplése közben jutott Dániel legközvetlenebb érintkezésbe a *kaldeusokkal* és *mágusokkal*, kik nemcsak

¹ Tobiás 13, 4. 13; 14, 9.

² *Grimm* id. m. I. k. 334. s köv. old.

³ Dániel 2, 31—45; 7.

⁴ Dániel 7, 13. 14.

⁵ Dániel 9, 24—27.

Jehova hatalmát voltak kénytelenek látni isteneik fölött, hanem Dániel rendkívüli bölcsességével szemben saját tehetetlenségüket is tapasztalni s megsejgyenülve, megsemmisülve hátrálni, sőt akarva nem akarva előtte meg is hajolni, mert Nabukodonozor, csodálat-tal eltelve maga is elismervén s dicsőítvén Dániel Istenét,¹ a zsidó prófétát fensőbb bölcsesége miatt fölmagasztalta, Babilon valamennyi bölcse fölé rendelve őt.² Cyrus pedig egyenesen megparancsolta, hogy Dániel szabadító és csodatévő Istenét az egész ország tisztelje;³ sőt épen a zsidók Istene iránti tiszteletből engedte meg a zsidóknak Babilon bevétele után, hogy visszatérhetnek hazájukba s fölépíthessék templomukat, melynek arany s ezüst edényeit is visszaadta nekik.⁴

S ha meggondoljuk, hogy Dániel nevezetes és nagyfontosságú jóslatait nem a világnak valamely rejtett kis zugában, talán néhány kesergő zsidó körében, hanem a nyilvános élet legszembetűnőbb magaslatán, királyi udvarban, az ámuló kaldeusok és mágusok fényes tudógyülekezete előtt hirdette hangosan, lelkesen s ellenállhatatlan tekintéllyel s hogy épen a legfontosabbakat⁵ nem héberül, hanem a különböző törzsekből álló nagy birodalom közös társalgási nyelvén, az *arámin* írta le,⁶ mely lassankint egész Elő-Ázsia

¹ Dániel 2, 47; 3, 95—100.

² Dániel 2, 48. — *Scholz* azonban helyesen jegyzi meg: «Dieser Titel war jedenfalls nur ein Ehrentitel, mit welchem die Verpflichtung, die Kaste der babylonischen Wahrsager zu leiten, nicht verbunden war, woraus einerseits sich erklärte, wie Daniel es mit seiner religiösen Überzeugung vereinen konnte, einen Titel zu führen, der, wenn amtliche Thätigkeit damit verknüpft gewesen wäre, ihn in Berührung mit dem babylonischen Götterkulte hätte bringen müssen, und andererseits, wie die Chaldäerkaste, die so stolz auf die Reinheit ihres Ursprungs war, einen Fremden, der eine andere Religion hatte, an ihrer Spitze dulden konnte». Götzendienst und Zauberwesen bei den alten Hebräern und benachbarten Völkern. Regensburg, 1887. 86. old.

³ Dániel 14, 39—42.

⁴ Krónikák II. 36, 23; Ezdrás 1, 1—11.

⁵ E részek: Dániel 2, 4. — 7, 28.

⁶ Ettől az arámitól különböző a *kald* nyelv, bár mindkettő a sémi nyelvcsaládhoz tartozott. Miként az arámok (אֲרָמִים) és a kaldok (= kaszdok, כַּשְׁדִּים) két külön nép volt, úgy nyelvük is két különböző nyelv volt; s a Szentírás meg is különbözteti e kettőt egymástól, az *arámit* (אֲרָמִית, Kir. IV. 18, 26; Izai. 36, 11.), mely a nép, a társalgás nyelve volt, a *kaldtól* (לְשׁוֹן כַּשְׁדִּים, Dán. 2, 4.), a tudósok, a papok osztályának titkos, szent nyelvétől, melyen Dániel is oktatást nyert a kaldok minden tudományában. (Dán. 1, 4.) Az a téves nézet, hogy a kald nyelv azonos az arámmal, Dániel 2, 4. verse alapján keletkezett, ahol Dániel azt írja, hogy a Nabukodonozor által előhívott

érintkezési nyelve lett:¹ könnyen be fogjuk látni, hogy szava nem hangzhatott el nyomtalanul, hogy jóslatai nemcsak nem merülhettek feledésbe a kaldeusok és mágusok körében, sőt mélyen vésődtek emlékeztükbe, hanem mintegy biztosították azok könnyű elterjedését a legszélesebb körben, az arámi nyelvet beszélő pogány népek között is.

S ha Dániel, mint idegen származású, szereplésével magára is vonta e tudósok irigységét és gyűlöletét, voltak — fenkölt gondolkozású királyaikhoz hasonlóan² — bizonyára nemesebben érző, józanul gondolkozó, tisztán látó s elfogulatlanul itélni tudó elmék is közöttük, akik nem zárkozhattak el azon üdvös befolyás elől, melyet Istennek ez ihletett férfja rájuk gyakorolt. Ezek Dániel jóslatát a jövő nagy Messiás-királyról s annak az egész világra kiterjedő országáról megőrizték szívében és családjukban s mint drága örökséget áthagyományozták apáról fiúra, fiúról unokára ötszáz esztendőn át, míg végre megérkezett, kinek jönnie kellett: a várva várt Messiás-király.

S épen a Dániel-korabeli eme jobblelkű mágusok körében láthatjuk őseit azon mágus-ivadékoknak, kik öt századdal Dániel után imádvá borultak le az Üdvözítő jászola előtt.

kaldeusok a királynak *aramul* (אַרַמִּית, LXX: Συριακή; Vulgata: Syriace) feleltek, amiből aztán sokan azt következtették, hogy az arámi a kaldok nyelve volt, tehát a kald és az arámi nyelv egy és ugyanaz, aminek helytelensége könnyen kimutatható Ezdrás I. 4, 7. és Dániel 2, 12. verseiből. A LXX-ban az *arámi* (אַרַמִּית) helyett rendszeren *szír* (Συριακή) áll s a Vulgatában is: *Syriace*. És tényleg a szír oly közel rokon az arámi-val, hogy alig mondható két külön nyelvnek, hanem csak két dialektusnak, amiért a palesztínai zsidók is *szírnek* (סְרִינִי) mondták az arámit. *Kautzsch*, Grammatik des Biblisch-Aramäischen. Leipzig, 1884. 18. s. köv. old.

¹ Az arámi nyelv, melynek eredeti hazája az északi Eufrát, a Földközi-tenger és Damaszkus déli vidéke közötti földterület, a Krisztus előtti VIII. század végén kezdett mindinkább tért hódítani különösen dél felé, kiszorítva a kánaáni dialektusokat s ezek között a hébert is. Babilonnak a perzsák általi meghódítása után is annyira előrenyomult a körülfekvő tartományokban, hogy a Krisztus előtti V. századtól lassankint az összes sémi népeknek közös érintkezési, társalgási nyelve lett kezdve a Fekete-tengertől le egész Egyiptomig. Ezért a hivatalos nyelv, melyen a mintegy kétszáz évig tartott perzsa uralom alatt a perzsa kormány sémi alattvalóival érintkezett, az arámi volt. Az arámi mint élő nyelv a Krisztus utáni VII. századig maradt fenn; e század közepétől azonban meglehetősen gyorsan kiszorította a hódító *arabok* nyelve s azóta ez a társalgási nyelv az aráminak egykori területein mind e mai napig; *Kautzsch* id. m. 1. s. köv. old. *Huber*, Jézus Krisztusnak és Apostolainak Nyelvéről. Budapest, 1895. 38. s. köv. 53. s. köv. old.

² Dániel 2, 47; 3, 97; 6, 26. Krónikák II. 36, 23. Ezdrás I. 1, 1. s. köv.

Midőn a Cyrustól kapott visszatérési engedély dacára Izrael fiai közül sokan visszamaradtak s továbbra is állandóan érintkeztek a pogányokkal s még inkább elszéledtek a Kelet országaiban: alkalmuk volt nemcsak a mágusoknak, hanem általában a pogányoknak mind jobban megismerkedni a zsidók magasztos vallási igazságaival s a szent könyveikben följegyzett bileámi ősrégi nevezetes jóslattal is a Jákobból támadó csillagról. Hogy erről volt tudomásuk, bajos tagadni. Mert nyilvánvaló, hogy midőn az evangélium mágusai így szólnak Jeruzsálemben: *láttuk csillagát napkeleten*, úgy beszélnek, mint zsidók és pogányok előtt egyaránt ismert dologról. Nem azt mondják ugyanis ők: Láttunk *valami* csillagot napkeleten, hanem: *Láttuk az ő csillagát*, melyről mindenki tudta, hogy a Messiás születésekor meg fog jelenni: ép úgy miként András mondta Simon öccsének: «Megtaláltuk a Messiást!» (Ján. 1, 45.); vagy mintha most azt mondaná valaki: Megjelent az Antikrisztus! Állításunk igazsága, illetőleg e hit általános elterjedtsége kitűnik abból is, hogy Heródes is hitte, hogy ama csillag a Messiás születését hirdeti. Mert nem azt kérdezte a papoktól, hogy a Messiás születésekor fog-e valami csillag megjelenni, hanem *hol* kell a Messiásnak születnie.

Így történt, hogy nemcsak babilóniak, médok és perzsák, hanem arabok s más népek is megismerkedtek lassankint a messiási vigasztaló reményekkel, mind a tőlük nyugatra fekvő Judeából várva a Szabadítót.¹

Ugyanez történt nemsokára nyugatfelé is, midőn a fogságból visszatért zsidók a görögökkel, szírekkel, egiptomiakkal és rómaiakkal érintkezésbe léptek. Az egész Nyugat a Keletről, Judeából várta a Szabadítót, a Megváltót.²

Hatalmasan hozzájárult e várakozásnak mind szélesebb körben való terjesztéséhez a zsidók szent könyveinek görög nyelvű fordítása, a LXX, ami a Krisztus előtti III. és II. században történt, miáltal e szent könyvek megnyíltak a pogányoknak; és midőn a pogányok egyéb zsidó könyvekkel is megismerkedtek, amilyenek különösen a Kr. e. 140 körül keletkezett legrégebbi *zsidó Síbylla-könyvek*, továbbá *Hénok könyve* s az úgynevezett *Salamoni*

¹ *Leroy, A Történelem Katholikus Bölcsészete.* Ford. a pesti növendékpapság. Pest, 1872. Első kötet 22—226. old. *Bougaud* id. m. III. kötet 500—501. old.

² *Leroy* id. m. Első kötet. 215—223. old. *Bougaud* id. m. III. k. 501—504. old.

zsoltárok.¹ A mágusoknál a zsidók szent könyveinek ismeretét — akár az eredeti szöveg, akár a görög fordítás alapján — ép úgy föltételezhetjük, miként azt Kandaké, aethiopiai királyné kamarásánál tapasztaljuk. (Apost. csel. 8, 26—39.)

Mily általános volt s mennyire fogva tartotta a Krisztus születése körüli időben az egész emberiség lelkét egy Judeából támadó hatalmas király közeli megérkezésében való hit, világosan kitűnik *Tacitus*,² *Suetonius*³ és *Josephus Flavius*⁴ tanúságából, kik egyhangúlag arról értesítenek, hogy ez időtájt Kelet felülkerekedik és Judeából támad az, ki uralkodni fog a világ fölött. És *Cicero*, mintha csak Izrael prófétái ihlették volna, e királyt békés hódítóknak, minden nemzet közös tanítójának és törvényhozó urának — Istennek nevezi.⁵

A legszélsőbb Keleten és a legszélsőbb Nyugaton bölcselek és történetírók, papok, csillagjósok s a nép gyermekei mind-mind a jövődöklökkel foglalkoztak: egy világszabadító nagy királyt, egy megváltót vártak Judeából.

S most vegyük még figyelembe, mennyire hódolt a pogány ókor a csillagok vizsgálásával kezdettől fogva összefüggésben álló *csillagjóslásnak*.⁶ Amilyen ősrégi, olyan általános volt a hit, hogy

¹ *Schürer*, Geschichte des Jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi Zweiter Band. Dritte Auflage. Leipzig, 1898. 506. s köv. old.

² *Tacitus*, Historiarum lib. V. cap. 13. «Pluribus persuasio inerat, antiquis sacerdotum libris contineri, eo ipso tempore fore, ut valesceret Oriens, profectique Judaea rerum potirentur».

³ *Suetonius*, Vita Vespasiani cap. 4. «Percrebuerat Oriente toto, esse in fatis, ut eo ipso tempore Judaea profecti rerum potirentur».

⁴ *Josephus Flavius*, Bellum Judaicum, lib. VI. cap. 5, 4. «ἢν χρησμὸς ἀμφιβόλος ὁμοίως ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐρημένος γράμμασιν, ὡς κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον ἀπὸ τῆς χώρας τις αὐτῶν ἀρξεί τῆς οἰκουμένης.»

⁵ *Cicero*, De republica lib. III. «Nec erit alia lex Romae alia Athenis: alia nunc, alia posthac; sed et omnes gentes, et omni tempore, una lex et sempiterna et immortalis continebit; unusque erit communis quasi magister et imperator omnium: Deus.» V. 6. De divinatione lib. II. cap. 54.

⁶ Maguk a zsidók sem voltak egészen mentek a keleti csillagjóslás e befoiásától; ők is hitték, hogy a Messiás megjelenését egy csillag fogja hirdetni. Emellett bizonyít rabbi Akiba és Bar-Kochba történetén kívül, a II. század egyik apokryph munkája, a *Testamentum Patriarcharum*, mely szerint a Messiás-király számára külön csillag fog az égen megjelenni: «Καὶ ἀνατελεῖ ἄστρον αὐτοῦ ἐν οὐρανῷ, ὡς βασιλεὺς φωτίζον φῶς γνώσεως stb. Testamentum Levi cap. XVIII. (Migne, ser. gr. tom. II. pag. 1067.); továbbá a *Talmúdnak* is nem egy helye, mely arról tanúskodik, hogy a II. században Eliézer, Meir és Joszé rabbik hódoltak az astrologiának; a III. században rabbi Chanina és rabbi

népek és egyesek sorsa a csillagokban van följegyezve s azokból kibetűzhető. Szokatlan égi tűneményeket, bolygók konjunkcióit, új, rendkívüli csillagok megjelenését: rendkívüli nagy események előjelének tekintették, különösen pedig nagy emberek, hatalmas királyok születése vagy halála hirdetőinek.¹

Miután pedig a zsidók messiási reményeiről az astrologiával foglalkozó mágusok is tudomással bírtak s egy hatalmas király közeli megérkezését ők is várták, kétségtelen, hogy hitük szerint a nagy esemény hirdetését valami égi jeltől várták, különösen, ha a Bileám-féle jövendölésre gondoltak, mert mi sem akadályozta őket abban, hogy annak csillagát a képletes értelem mellett szószzerintiben is vegyék. Ugyan ki is vonhatta volna kétségbe, hogy a Messiás-király születése rendkívüli égi jelekkel lesz összekötve?!...

Meglephet-e ezek után, ha az evangélium néhány jámbor mágusa, kik épen a csillagokból szokták volt kiolvasni a jövendőt s fáradhatatlanul lestek amaz égi jelre, mint titokzatos szóra, mely a századok óta epedve várt nagy «zsidó-királynak» születését hir-

Jozua ben Levi; a IV. században Joseph ben Chija és Rabba ben Joseph rabbik; az V. században rabbi Asi és mások (Baba bathra 16^a, Szukka 29^a, Sabbath 156^a, Nedarim 22^a, Berachoth 64^a, Moéd katan 28^a). — S hogy a szentatyáknak mennyit kellett a kaldeusok és matematikusok e babonás hite ellen küzdeniök, eléggé ismeretes az egyháztörténelemből.

¹ *Lucanus*, *Pharsalia* I, 529. s köv. sorai *Suetonius*, *De vita Caesarum* 88. *Seneca*, *Quaestionum*, lib. I. cap. 1. *Justinus*, *Historiae Philippicae*, lib. XXXVII. cap. 2. *Lampridius*, *Alexander Severus* 13. *Flavius Josephus*, *Bellum Judaicum*, lib. VI. cap. 5, 3. — Milyen mély gyökeret vert a lelkekben ez általánosan elterjedt tévhit, kitűnik nemcsak ez idézett pogány írókból, hanem például *Origenes* szavaiból is, *Contra Celsum*, lib. I, cap. 59. «Nagy események és e földön történt nagy változások alkalmával tapasztaltatott, hogy ilyen (rendkívüli) csillagok támadnak, melyek vagy birodalmak változását, vagy az emberek között történhető bármilyen dolgokat, vagy ami azokat megrendítheti (fölforgathatja), előre jelzik. — Chaeremon sztoikusnak (Kr. e. I. sz.) «Az üstökösökről» szóló könyvecskéjében azonban azt olvassuk, hogy az üstökösök néha jó és üdvös dolgoknak is hirdetői, amit példákkal is bizonyít. Ha tehát birodalmak változása s más nevezetesebb események alkalmával üstökös vagy más hasonló csillag támad, nem lehet csodálkozni, ha annak születésekor, ki új dolgokat volt létesítendő az emberek között és tanítását nemcsak a zsidóknál, hanem a görögöknél és sok barbár nép között is terjesztetni akarta, csillag támadt. S ami az üstökösöket illeti, nincs is semmi jóslat, mely jelezné, hogy ezt vagy azt az országot illetőleg, ekkor vagy akkor valami üstökös támad; azt a csillagot azonban, mely Jézus születésekor támadt, előre megjövendölte Balaam. Mert így szól Mózesnél: «Orietur stella ex Jacob. et con-surget vir de Israel». (Migne, ser gr. tom. XI. pag. 768. et sequ.)

deti:¹ most, midőn megérkezésének Dánieltől megjövendölt ideje is elközelgetett, a csillagos ég vizsgáló szemléletébe elmerülve, végre valahára csakugyan megpillantanak egy rendkívüli csillagot, azonnal a régi joslát Csillagára, a Judeából támadó nagy Messiás-királyra gondolnak?...

Azonban bármennyire alkalmasak voltak is az említett s tagadhatatlan tények a mágusok sejtelmének s hitének fölkeltesére, magukban véve mégsem fejtik meg a dolgot elegendőképen. Olyan biztos, erős, kitartó s a zsidóknál tapasztalt tudatlanság és kétkedés, sőt, ami igen valószínű, sokaknak gúnyja dacára is oly rendületlen hitet s megingathatatlan meggyőződést sem a jövődölések ismerete, sem a rendkívüli csillag megjelenése egymagában nem ébreszthetett s nem tarthatott fönn bennük. Ahhoz a magasságból nyert felvilágosításnak, valami *különös kinyilatkoztatásnak és*

¹ Az *Opus Imperfectum*-ban in Matthaem homilia 2, ex cap. 2. a többi között ezt a följegyzést olvassuk: «Legi apud aliquem, magos istos ex libris Balaam divinatoris appariturae hujus stellae scientiam accepisse, cujus divinatio posita est in Veteri Testamento: Orietur stella ex Jacob, et exurget homo ex Israel, et dominabitur omnium gentium». (Num. 24, 17.) Audiavi aliquos referentes de quadam scriptura, etsi non certa (vagyis: nem kánoni), tamen non destruyente fidem, sed potius delectante, quoniam erat quaedam gens sita in ipso principio Orientis juxta Oceanum, apud quos ferebatur quaedam scriptura nomine Seth (apokryph könyv), de apparitura hac stella, et muneribus ei hujusmodi offerendis, quae per generationes studiosorum hominum, patribus referentibus filiis suis, habebatur deducta. Itaque elegerunt seipsos duodecim quidam ex ipsis studiosiores et amatores mysteriorum coelestium, et posuerunt seipsos ad expectationem stellae illius. Et si quis moriebatur ex eis, filius ejus, aut aliquis propinquorum, qui ejusdem voluntatis inveniebatur, in loco constituebatur defuncti. Dicebantur autem magi lingua eorum, quia in silentio et voce tacita Deum glorificabant. Hi ergo per singulos annos, post messem trituratoriam, ascendeabant in montem aliquem positum ibi, qui vocabatur lingua eorum Mons Victoralis, habens in se quandam speluncam in saxo, fontibus et electis arboribus amoenissimis: in quem ascendentes, et lavantes se, orabant et laudabant in silentio Deum tribus diebus, et sic faciebant per singulas generationes, expectantes semper, ne forte in generatione sua stella illa beatitudinis oriretur, donec apparuit eis descendens super montem illum Victorialem, habens in se formam quasi pueri parvuli, et super se similitudinem crucis: et loquuta est eis, et docuit eos, et praecepit eis, ut proficiscerentur in Judaeam. Proficiscentibus autem eis per biennium praecebat stella, et neque esca, neque potus defecit in peris eorum. Caetera autem, quae gesta referuntur ab eis, in Evangelio compendiose posita sunt» sth. (Migne, ser. gr. tom. LVI. pag. 637. et sequ.)

erőnek kellett járulnia, mely míg egyrészt világosan megértette velük, hogy sejtelmükben, emberi meggyőződésükben nem csalódnak, mert az a rendkívüli csillag csakugyan a zsidóknak ígért nagy király születését jelzi, kire jámbor mágus-atyáikkal egész életükön át ők is epedve várakoztak; másrészt határozottan arra utasítsa őket, hogy útra keljenek annak a királynak hódolatára; s a tapasztalt nehézségek között ugyancsak az isteni kegyelem fényének s erejének kellett hitüket fönntartania, táplálnia, erősítenie és fokoznia.

Hogy mikor és mi uton s módon nyerték a mágusok e magasabb fölvilágosítást, vagy különös kinyilatkoztatást, nem tudjuk;¹ hogy azonban tényleg részesültek olyanban, az iránt nem foroghat fenn semmi kétség sem, annál kevésbbé, mert az evangéliumból világosan kitűnik, hogy fensőbb befolyás alatt álltak: isteni kinyilatkoztatás parancsolta meg nekik a visszatérést s annak irányát (Máté 2, 12.), tehát bizonyára a jövetelt is. Már *szent Chrysostomus*, feleletében ama kérdésre, hogyan következethettek a mágusok a csillagból a Messiás születésére és ki ösztökélhette őket azokra, amiket cselekedtek, azt írja: «Nem hiszem, hogy ez egyedül a csillagból volna megfejtendő; hanem az Isten volt az, aki lelküket fölserkentette; aminthogy ő volt az, aki Cyrus lelkét is arra ösztönözte, hogy a zsidókat haza bocsássa; amit azonban még sem művelt úgy, hogy szabad akaratjától megfosztotta volna: miként akkor is, midőn Pált meghívta a magasból, kegyelmét is s annak engedelmességét is nyilvánvalóvá tette».²

Hasonlóképen nyilatkozik *N. szent Leo* pápa, midőn azt tanítja, hogy «az, aki (csodás) jelet támasztott, a szemlélőkkel meg is értette azt; s amit velük megértetett, annak fölkeresésére is

¹ *Origenes*, Contra Celsum lib. I. cap. 60. (Migne, ser. gr. tom. XI. pag. 768. et sequ.) és *szent Jeromos*, Comment in Isaiam lib. VII. ad 19, 1. (Migne, ser. lat. tom. XXIV. pag. 250. et sequ.) azt vélték, hogy a mágusok a démonok által tudták meg, hogy e csillag a Messiás születését jelenti, kik akkor is megvallották Krisztust, mikor a zsidók őt megtagadták. Ez azonban nem bír semmi valószínűséggel. *N. szent Leo* pápa idézendő szavaiból kitűnik, hogy e titokról belső isteni sugallat révén értesültek. — *Maldonat* id. kommentárában ad 2, 3. azt írja: «Quo autem modo magi, visa stella, Christum natum esse cognoverint, difficile dictu est... Reliquum ergo est, ut revelatione cognoverint. Quo autem modo, aut quando ea facta sit, de eo dubitatur».

² *S. Chrysostomus*, In Matthaeum homilia 6. nr. 4. «...Ὁ γὰρ δὴ τοῦ ἀστέρος ἐμὸν δοκεῖ τὸ ἔργον εἶναι μόνον; ἀλλὰ καὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ τὴν ψυχὴν αὐτῶν κινήσαντος...» (Migne, ser. gr. tom. LVII. pag. 67.)

serkentette őket».¹ Másutt meg világosan mondja, hogy a csillag nagy jelentőségéről «isteni kinyilatkoztatásból» értesültek;² s hogy a Megváltó születését a csodás jelen kívül mindenek fölött «az isteni kegyelem» adta értésükre.³

Voltaképen tehát az isteni malaszt bensőleg fölvilágosító fénye volt az, mely őket a rendkívüli égi tünemény jelentőségéről felvilágosította s annak hathatósan buzdító ereje volt az, mely őket a csillag meghívásának követésére ösztökölte. Az kölcsönözte hitüknek azt a csodálandó erőt, meggyőződésüknek azt a bámulandó szilárdságot, az fejté meg elszántságukat.

Nem a csillag külső jele, sem a jövődölések ismerete eredményezte azt egyedül, hanem főként és elsősorban a Szentlélek sugallata és ereje gerjesztette és ápolta azt bennük. A mágusok belső ösztönzésüket a külső jelből magyarázták, annak tulajdonították, tényleg azonban megfordítva állt a dolog: a Szentlélek értelmezte nekik a csillagot⁴ s a jövődöléseket, az ösztökölte, vezérelte s erősítette őket; valamint a Szentlélek volt az, aki fokoatosan föl is világosította a csillag által hirdetett újszülött «zsidó király» természetéről és hivatásáról: hogy az nem közönséges földi király, hanem a világ isteni Üdvözítője, kit az ég küldött az em-

¹ *S. Leo Magnus*, Sermo 31. In solemnitate Epiphaniae 1. cap. 1. «Dedit ergo aspicientibus intellectum, qui praestitit signum; et quod fecit intelligi, fecit inquiri.» (Migne, ser. lat. tom. LIV. pag. 235.)

² *S. Leo Magnus*, Sermo 33. In Epiphaniae solemnitate 3. cap. 2. «Com-movet magos remotioris Orientis habitatores stellis caeteris stella fulgentior, et de mirandi luminis claritate viri ad haec spectanda non inscii, magnitudinem significationis intelligunt: agente hoc sine dubio in eorum cordibus *inspiratione divina*, ut eos tantae visionis mysterium non lateret, et quod oculis ostendebatur insolitum, animis non esset obsecrum.» (Migne, ser. lat. tom. LIV. pag. 241.)

³ *S. Leo Magnus*, Sermo 34. In Epiphaniae solemnitate 4. cap. 1. «Nova etenim claritas apud magos stellae illustrioris apparuit, et intuitum animos ita admiratione sui splendoris implevit, ut nequaquam sibi crederent negligendum, quod tanto nuntiabatur indicio. Praerat autem, sicut res docuit, huic miraculo *gratia Dei*; et cum Christi nativitatem nec ipsa adhuc Bethlehem tota didicisset, jam illam credituris gentibus inferebat: et quod nondum poterat humano eloquio disseri, coelo faciebat evangelizante cognosci.» (Migne, ser. lat. tom. LIV. pag. 245.)

⁴ *Schegg*, id. Komm. 56. old. «Diese Sicherheit kam nicht von äussern Kennzeichen, sondern von der Anregung des hl. Geistes, obgleich es die Magier selbst kaum wussten. Sie leiteten den innern Antrieb von der äussern Erscheinung ab, während in der That der umgekehrte Fall stattfand; die Wirkung des hl. Geistes deutete ihnen den Stern.»

beriség megváltására. Egyébként el sem is képzelhető, hogy Isten, ki e jámbor férfiakat csodás jel által Fiának jászolához vezérelte, mindezek iránt kétségben, bizonytalanságban hagyta volna őket. De meg az evangéliumi egész elbeszélés is elárulja, hogy ők ez újszülött királynak magasabb jelleget tulajdonítottak. Azért helyesen mondja *szent Bernát*: «Aki őket odavezette, ki is oktatta; s aki e csillag által külsőleg figyelmeztette, az lelkük bensejében ki is tanfította».¹

Hogy miért figyelmeztette Isten a mágusokat éppen *csillag* által a világ Megváltójának születésére, amely könnyen kitalálható, ép oly kevésbé meglepő. Az *égen* adott jel egészen megfelelő volt hivatásuknak s azért érthető és természetes is. Isten «tudományukhoz» alkalmazottan akarta őket oktatni, hogy akik a csillagok vizsgálásával foglalkoztak s ép a csillagok intésére figyeltek, a csillagokból tudják is meg a Messiás születését.² Nem a csillagjóslással üzőtt babonás hitüknek jóváhagyása volt ez,³ hanem a Messiás-király utáni hő vágyuknak s előrelátott alázatos hitüknek s készséges engedelmességüknek méltó jutalma; egyúttal pedig megható példája az Isten végtelen jóságának s bölcseségének, a ki kegyesen leereszkedik s alkalmazkodik az emberek foglalkozásához, természetéhez és egyéni körülményeihez, hogy őket megnyerje s

¹ *S. Bernardus*, In Epiphania Domini sermo 1. nr. 5. «Sed profecto qui illos adduxit, ipse et instruxit: et qui per stellam foris admonuit, ipse in occulto cordis edocuit.» (Migne, ser. lat. tom. CLXXXIII. pag. 145.)

² *Grimm*, id. m. I. k. 348. old. «Was schon Bileam als Symbol des messianischen Königes im Geiste sah, das sendet der Messias selbst, das Symbol bestätigend, als seinen Boten, wenn es gilt, gerade Magier, alte Kenner und Beobachter des Sternenhimmels, zum «Könige der Juden» einzuladen.»

³ *Schegg*, id. Komm. 64. s köv. old. «Doch möchte man dagegen sagen: wie sollte Gott den astrologischen Aberglauben zu einer Belehrung über die Geburt Jesu Christi benützen können oder wollen? Der Zweck heiligt wohl in keinen Falle die Mittel, aber Gott konnte an eine Vorstellung anknüpfen, welche in ihrer Allgemeinheit wahr ist und nur in ihrer concreten Anwendung Aberglaube und Irrthum wird. Die Prämisse, welche allen astrologischen Deutungen zu Grunde liegt, ist der Glaube an Einen Entwicklungsgang des Himmels und der Erde, dessen Mittelpunkt die Geschichte der Menschheit bildet. Die *Einheit* der Geschichte Himmels und der Erde im Menschen sehen wir noch nicht, noch ist sie ein Geheimniss, und alle speziellen Folgerungen die wir ziehen wollten, wären frevelhaft, aber ihr Vorhandensein ist nicht zu läugnen. Gott lässt sich in seinen Führungen zum Menschen herab und erhebt ihn so stufenweise unvermerkt geheimnissvoll aber sicher zu sich empor. Eine solche wunderbare Herablassung und Führung Gottes beten wir im Sterne der Weisen an.»

magához terelje.¹ Így míg a bethlehemi pásztorokat nyájaiknál, a galileai halászokat hálóiuknál, Mátét a vámháznál, a vizetmeregető samaritán asszonyt a kútnál keresi föl, az írástudókhöz szent irataik által, a mágusokhoz égi csillag által szól, hogy magához vezérelje őket. Egyes szentatyák ennek még misztikus okát is adják, hogy a pásztorok és mágusok meghívása közötti különbséget megmagyarázzák. «Az értelmükkel élő zsidóknak értelmes lény, vagyis angyal hirdette az örömhírt; a pogányoknak ellenben, mert értelmüket helyesen használni nem tudták, jel kellett, hogy az Úr megismerésére jussanak» — mondja *N. szent Gergely*.²

Bár csak kuriozumnak járja meg, mégis fölvetethetné valaki e kérdést: miért nem hívta meg Isten e csillag által s miért nem világosította föl annak jelentőségéről a többi mágusokat is? Erre *szent Chrysostomus* így felel: «Mert tudta, hogy nem valamennyien hisznek majd, ezek pedig a többieknek készségebbek, fogékonyabbak voltak; aminthogy, bár számtalan pogány nép pusztult el, csak a niniveiekhez küldetett a (Jónás) próféta; és bár két lator függött a kereszten, csak az egyik nyerte el az üdvösséget».³ Egyébként, ha már Isten rejtett életet szánt Fiának harminc éven át, ha így akarta a világba hozni, csak nem hívhatta elé Kelet minden tekintélyesebb tudósát? Ez a néhány épen elég volt arra, hogy a «vita abscondita», a rejtett élet kezdetén is ki legyen mutatva, milyen méltóság és hivatás van leplezve ez egyszerű gyermekben; több Isten szándékával áll ellentétben.

Az evangélium szerencsés mágusai tehát az őket intő s felvilágosító kegyelem külső s belső hívásának engedve, útra keltek szent hittel, bizalommal, elszántsággal s kitartással, nem riadva vissza semmi nehézségtől, sem áldozattól, miként hajdan, előttük kétezer évvel Ábrahám követte az Úrnak hívó szójátát.

★ ★ ★

¹ *S. Chrysostomus*, In Matthaëum homilia 6. nr. 3. «... (ὁ Θεός) διὰ τῶν συνήθων αὐτοὺς καλεῖ, σφόδρα συγκαταβαίνων (egyéni viszonyaikhoz nagyon alkalmazkodva), καὶ δεῖκνυσιν ἄστρον μέγα καὶ ἐξηλλαγμένον ὥστε καὶ τῷ μεγέθει, καὶ τῷ κάλλει τῆς ὡψews αὐτοὺς ἐκπλήξαι, καὶ τῷ τρόπῳ τῆς παρσίας.» (Migne, ser. gr. tom. LVII. pag. 65.)

² *S. Gregorius Magnus*, Homilia 10. In die Epiphaniae, nr. 1. «... Judaeis, tamquam ratione utentibus, rationale animal, idest angelus, praedicare debuit; gentiles vero, quia uti ratione nesciebant, ad cognoscendum Dominum non per vocem, sed per signa perducuntur.» (Migne, ser. lat. tom. LXXVI. pag. 1110.)

³ *S. Chrysostomus*, In Matthaëum homilia 6. nr. 4. (Migne, ser. gr. tom. LVII. pag. 67.)

Ami végre a mágusok jövetelének *célját* illeti, világosan megmondják ők azt maguk: «eljöttünk *imádni* őt». A görög szöveg szerint; «ἤλθομεν προσκυνῆσαι αὐτῷ». (Máté 2, 2.)

A προσκυνεῖν ige a klasszikusoknál τινα-val, a későbbi íróknál τινι-vel konstruáltatik (habár így is használják: προσκυνεῖν ἐν ὠπιον, vagy ἔμπροσθεν τινος); Máté, Márk és Pál dativussal konstruálja. Első jelentése profán íróknál: valaki iránti tiszteletét s hódolatát földreborulással kifejezni. Ilyen értelemben használja néha a Szentírás is¹ s megfelel a héber דַּשְׁתָּחוּהוּ אַרְצָה kifejezésnek. A hódoló tiszteletgés ezen módja a perzsáknál elő volt írva;² de előfordul a zsidóknál is s általában a keletieknél; a szabadsághoz szokott görögök azonban senki enber fiának így nem hódoltak, azért tagadták meg a lacedemoniak a perzsák királyának, Xerxesnek a földreborulással kifejezendő tiszteletet, mondván, hogy náluk csak az isteneket szokás így tisztelni.³ De van a προσκυνεῖν igenek profán íróknál más jelentése is, kifejezi ugyanis az isteneket megillető imádó tiszteletet, az *imádást* is; s a Szentírás főként ezen értelemben használja;⁴ ilyen értelemben használtatik itt is, Máté 2, 2., valamint 2, 11. versében. Ezt követeli ajándékaikon kívül, melyekről a 13. §-ban lesz szó, már azon körülmény is, hogy a kegyelem sugara már a csillag feltünése alkalmával fölvilágosította a mágusokat a «zsidók királya» kilétéről; valamint az egész elbeszélés, melyből kétségtelenül ki is tűnik, hogy a mágusok magasabb jeleget tulajdonítottak ez újszülöttnak. Ilyen értelemben fogták föl ez igét a szentatyák s a régi értelmezők valamennyien.

Fölvethetné még valaki azt a kérdést: Miért jöttek a mágusok előbb Jeruzsálembe? Miért nem vezérelte a csillag őket egyenesen Betlehembe a Messiáshoz?

Megfelel e kérdésre már *N. szent Leo* pápa, midőn azt mondja, hogy a «zsidók királyát» keresvén, annak születési helyét egész természetesen Zsidóország fővárosában kellett keresniök.⁵ De két-

¹ Genesis 19, 1; 27, 29; 33, 3. 6. 7; 37, 7; 42, 6; 43, 26; 48, 12. és másutt.

² *Herodotus*, *Historiarum* lib. I. 134; *Plutarchus*, *Themistocles* cap. 27: Artaxerxes 15, 23. v. ö. *Xenophon*, *Cyropaedia* lib. 8. cap. 3, 7. s másutt.

³ *Herodotus*, *Historiarum* lib. VII. 136.

⁴ Genesis 22, 5; Exodus 4, 31; 12, 27; 20, 5; 23, 24; 24, 1; 32, 8; 34, 8; Leviticus 26, 1; Numeri 25, 2. s másutt. Királyok I. 1, 3. Máté 4, 10; Lukács 4, 8; János 4, 21; Apostolok csel. 8, 27; Korinth. I. 14, 25. s igen gyakran a Jelenésekben.

⁵ *S. Leo Magnus*, Sermo 31. In solemnitate Epiphaniae Domini N. J. Chr.

ségtelen, hogy ez a bölcs isteni Gondviselés intézkedése folytán történt így. Jeruzsálemben voltak ugyanis a papok és írástudók, azok a hivatott férfiak, kiknek tudniok kellett a próféták könyveiből, *hol* kell a Messiásnak születnie, ami után a mágusok épen tudakozódtak. Az által, hogy a mágusok tudakozódásából Izrael vezetői értesültek a Messiás megszületéséről, kényszerítve lettek szent könyveikhez fordulni. A jövődölések igéi és a mágusok által hozott hír közötti meglepő összhangnak s pontos megegyezésnek erős érvül kellett szolgálnia úgy a mágusoknak mint a zsidóknak a Messiás születése tényének igaz volta mellett: *a mágusok* a csodálatos égi jel mellett a próféta jövődölésének biztosításában is részesültek; *a zsidók* pedig voltaképen nem ignorálhatták azt, amiről most még a pogányok jelentéséből és bizonyágtételéből is értesültek s mert tényleg mégis ignorálták, mindenképen menthetlenek. Így a szentatyák, *szent Ágoston*,¹ *N. szent Leo*,² *szent Jeromos*³ és mások.

Ime már jelezve látjuk tehát a zsidók elvettetésének titkát, melyre bűnös hitetlenségük s közönyük által rászolgáltak; s a pogányok meghívását, kik oly buzgón keresik a Megváltót, míg a zsidók, kik azok révén oly csodálatosan értesültek annak születéséről, sőt azokat a Megváltó születése helyéről oly pontosan ki is oktatták, mégsem iparkodtak őt fölkeresni és imádni.⁴

1. cap. 2. «qui humano sensu significatum sibi regis ortum aestimaverunt in civitate regia esse quaerendum». (Migne, ser. lat. tom. LIV. pag. 235.)

¹ *S. Augustinus*, Sermo 199. In Epiphania Domini 1. cap. 2. és Sermo 200. In Epiphania Domini 2. cap. 2. (Migne, ser. lat. tom. XXXVIII. pag. 1027. és 1029. et sequ.)

² *S. Leo Magnus*, Sermo 82. In Epiphaniae solemnitate 2. cap. 2. (Migne, ser. lat. tom. LIV. pag. 238. et sequ.)

³ *S. Hieronymus*, Comment. in Evang. Matth. lib. II. cap. 2. (Migne, ser. lat. tom. XXVI. pag. 26.)

⁴ *S. Chrysostomus*, Homilia in Matthaeum 7. nr. 4. (Migne, ser. gr. tom. LVII. pag. 78.) *S. Augustinus*, Sermo 200. In Epiphania Domini 3. cap. 3. (Migne, ser. lat. tom. XXXVII. pag. 1030. és 1032.)

8. §. A napkeleti bölcsek megjelenésének hatása Jeruzsálemben. A Heródes által összehívott tanács válasza.

Miért zavarodik meg Heródes a Messiás-király születésének hírére? Miért tölté el rémület egész Jeruzsálem lakosságát is? Az írástudók s a nagy tömeg hibás vélekedése a Messiás személye, hivatása és országának természete és célja felől. Grotius véleménye a Heródes által összehívott papifejedelmek és írástudók gyülekezetéről. Valószínű, hogy e tanács nem a szanhedrin, hanem privátgyülekezet volt. Heródes kérdése, melyet a tanácsosokhoz intézett és ezek válasza. Mikeás jövődöleése evangéliumi szövegének lényegtelen eltérése az eredeti hébertől és a LXX-től. Ennek magyarázata. Mi ri ki a megkérdezett tanácsosok válaszából. Ezek közönye a Messiás ügye iránt.

A mágusok megérkezésének hatásáról így értesít szent Máté: *«hallván ezt Heródes király, megháborodék és vele egész Jerusálem»*. (Máté 2, 3.)

Honnan e megzavarodás, izgalom és félelem a Messiás-király születésének hírére?

Heródes megzavarodik s remeg a hírre, hogy Judeában egy *trónörökös* született, mert azt földi királynak tartotta és most trónjának elvesztésétől félt. Nem tudta, hogy a Messiás-országa nem ebből a világból való s hogy az ő királysága nem fenyegeti földi uralkodó országát. Hallani ugyan többször is hallhatta Heródes, hogy a zsidók egy Messiás-király közeli eljövetelét várják, aki visszaállítja majd nemzetük hatalmát, de abban a Messiás-királyban, kiről a zsidók szerint csak álmodoztak, ő nem hitt. Most azonban, hogy idegenek jelentek meg, határozottan állítván, hogy az már meg is született, sőt egyenesen a «zsidók királyának» mondják, kinek hódolni, kit imádni akarnak: megrémül, aggódni, félni kezd. Hátha az előtte ismeretlen, de zsidó származású király talán a gyilkos keze elől megmenekült valamelyik hazmaneusnak, hátha Izrael őskirályainak, vagy épen Dávidnak egy trónkövetelő ivadéka, amilyennek a népe által várt Messiást is mondták!... Fél az éveken át ingerelt nép bosszújától, mely tömegesen lázad majd föl, fegyvert fog, hogy őt a kegyetlen zsarnokot és gyűlölt idegen trónbitorlót elűzze s a törvényes zsidó dynasziából származott új királyt ültesse trónra.

De rémület tölti el egész *Jeruzsálem lakosságát* is. Megdöbben Heródes udvara, megdöbbennek hivei, az úgynevezett herodiánusok; meg a theokratikus szellemtől elidegenedett, pogány lelkületű királyukkal együtt gondolkodó és együtt érző szadduceus arisztokrácia tagjai, mert attól tartanak, hogy a Heródest fenyegető

veszedelem s a dolgok esetleges új fordulata őket is elsöpri. Bizonyára ezeket érti az evangélium elsősorban azok alatt, akik *vele*, μετ' αὐτοῦ megháborodtak.

Megrémült azonban a Heródest gyűlölő nép és alpapság is, mert bármennyire várták is Izrael Szabadítóját, a Messiás-királyt, annak uralomra jutását nem képzelhették válságok és harcok nélkül s visszagondolva az utolsó háborúk borzalmaira s Jeruzsálemnek Heródes által történt bevételére, most még nagyobb vérfürdőtől tartottak.¹

Voltak ugyan ez időben Jeruzsálemben Izraelnek lélek szerinti igaz gyermekei, a jövődöléseket helyesebben értő és tisztábban látó zsidók is, akik a próféták szellemében várták «Izrael vigasztalását» (Lukács 2, 25.), «Izrael váltságát» (Lukács 2, 38.), mint például Zakariás, Simeon, Anna és mások. Ezeket bizonyára kimondhatatlanul boldog örömmel töltötte el a szárnyaló nagy hír, hogy amire vártak, ime már ily közel van. Ezek megértették az idők jeleit: A fejedelmi pálca Judától el volt véve Heródes által, — itt van tehát «a Jövődő» (Máté 11, 3.) megérkezésének ideje; a próféták szerint a nemzeteknek Őhozzá kell majd jönniök, — s ime napkeletről pogány mágusok érkeznek hódolatára s imádására... Ámde ilyen lelkületű izraeliták elenyésző kevesen voltak már abban az időben.

A nagy tömeg a Messiás személye, hivatása, valamint az általa alapítandó ország természete és célja felől hibásan vélekedett. Az írástudók hamis magyarázatai folytán s a nyomasztó politikai helyzet hatása alatt a messiási fogalmak mindinkább elhomályosultak, eltorzultak. A Messiás várása általános volt ugyan, sőt a legvégsőkig föl volt már csigázva, ámde abban, «aki jövődő» (Máté 11, 3.) az 'akkori zsidóság már nem vallási jellegű Szabadítót, nem lelki Megváltót várt, hanem ahelyett nemzeti hősről, politikai szabadító-

¹ E félelem és aggodalom magyarázata végett nem szükséges tehát a Talmúdban említett úgynevezett *Messiási-fájdalmakhoz* (חבלי המשיח, dolores Messiae) fordulni, melyek alatt a rabbik a Messiás föllépését megelőző nagy zavarokat, szorongatásokat, szóval válságos nehéz időket értik. E talmúdi helyek (Sabbath 118^a, Szanhedrin 97^a s m.) ugyanis már a keresztény korból valók s nem alaptalan a gyanú, hogy azokat «Jehova szolgája» (a Messiás) szenvedéseinek (Izaiás 4, 6. 7; 52, 2. — 12. s m.) félremagyarázására gondolták ki. Egyébként v. ö. ezekre vonatkozólag: Weber, Jüdische Theologie auf Grund des Talmud und verwandter Schriften. Zweite Auflage, herausg. von Fr. Delitzsch u. Schnedermann. Leipzig, 1897. 350. s köv. old. Schürer id. m. II. k. 523. s. köv. old.

ról, hatalmas földi királyról álmodozott, aki az országot a gyűlölt idegen iga alól fölszabadítja s politikai világbirodalmat alapít, mely a hajdani zsidó birodalomnál sokkal dicsőbb lesz s melynek áldásai-ban, a pogány népek kizárásával, csak a zsidóknak lehet része.¹

A mágusok által hozott hírre fölelevenültek a lelkekben a próféták jövődölései, melyek szerint a Messiás megérkezésekor a régi állapotok s viszonyok egészen megváltoznak. A próféták szavainak téves értelmezése folytán azonban a viszonyok ez új alakulását, a Messiás-király uralomra jutását, a zsidó világbirodalom megalapítását megelőző nagy politikai zavarok, fölfordulások, forradalmak nélkül nem képzelhették. Ezek gondolata rémítette s döbbsentette meg a zsidókat, kik tapasztalásból tudták, mire képes a Dávid trónján ülő vérengző szörnyeteg, Heródes, trónjának megmentése, dynasztiájának megszüldésének véget.

De nyugtalanította a zsidókat bizonyára még az a körülmény is, hogy míg ők kevély álmodozásukban hatalmas földi Messiás-királyt vártak, aki dicsőséggel, fénnel s nagy pompával lép föl, ime az titokban s oly szerényen jelenik meg, hogy nem is tudni, hol és hogyan született. Ők, a büszke zsidók, nem ilyent vártak, nem így képzeltek annak megjelenését. Miért e megmagyarázhatatlan jelenség? Ezt ők nem értik. Ettől nem remélhették álmaik megvalósulását.

Öröm helyett tehát az álmélkodás, a megzavarodás, a rémület s az aggodalom félelme szállta meg a királyt, udvarát és Jeruzsálemet; mert érzékiesen gondolkoztak, mert nem értették a prófétákat, mert nem voltak fogékonyak az idők jelei iránt. Jeruzsálem sem most, sem később nem ismerte meg látogatásának idejét (Lukács 19, 44.); míg a pogány mágusok boldogoknak érezték magukat, hogy fölkereshetik s imádhadják a Messiást.

A nyugtalanító Heródes amely kegyetlen, ép oly ravasz is volt. Világos volt előtte, hogy a vetélytársnak gondolt új király ellen tennie kell valamit, még pedig gyorsan. Hogy azonban eljárásának módjára nézve valami támpontot nyerjen, az illetékes tényezőktől kívánt előbb némi fölvilágosítást nyerni. Mert helyesen fogta föl a mágusok kérdését, hogy tudniillik a zsidók újszülött királya alatt a Dávid királyi családjából várt *Messiás-király* értendő, aki nek születési helyéről s föllépésének céljáról a zsidók prófétái

¹ A Krisztus-korabeli messiási eszmékre és várakozásokra nézve v. ö. Schürer id. m. II. k. 496. — 556. old.

jövendöltek és írtak. A zsidó nemzetet érdeklő, életbevágó dogmatikus kérdés forogván szóban, azonnal a zsidó theológia képviselőire, a szent könyvek őreire s hivatott értelmezőire gondol s hamarjában össze is hívja a zsidók theologiai és egyházi főembereinek egy gyülekezetét. «*Összegyűjtvén* — írja szent Máté — *mind a papi, fejedelmeket és a nép irástudóit, tudakozódik vala tőlük: hol kell születnie a Krisztusnak?*» (Máté 2, 4.)

A *papi fejedelmek*, vagy papi főnökök, ἀρχιερεῖς, alatt értendők a tényleges főpapon kívül azok, akik azelőtt a főpapi méltóságot viselték, de attól megfosztattak,¹ továbbá azon családok fiai, melyekből valakit főpapnak megválasztottak, vagy azon kiváltságos családok tagjai, melyekből főpapokat választani szoktak,² némelyek szerint pedig még a huszonnégy papi osztály főnökei is.³

Az *irástudók*, γραμματεῖς (סופרים) alatt a törvény tudós magyarázóit kell értenünk, legkiválóbbjait azoknak, kik a Szentírásban s főleg Mózes törvényében kellő jártassággal bírtak. Ezeket az Újszövetség más helyeken *törvénytudóknak*, νομικοί,⁴ vagy *törvénytanáítóknak*, νομοδιδασκαλοί,⁵ is nevezi, Josephus Flavius pedig az *ősi törvények magyarázóinak*, πατρίων ἐξηγητᾶς νόμων-nak⁶ nevezi őket.

Az irástudókat, kik leginkább a farizeusok pártjához tartoztak, *rabbi* (רבי, רב úr, mester, tanító) tiszteletcímekkel szólították meg. A nép előtt rendkívüli tekintéllyel bírtak, amint az evangéliumból is eléggé kitűnik. Voltak ugyan közöttük becsületes, jólelkű férfiak is; de hogy többségük nem ilyen volt, eléggé kitűnik az evangéliumból, melyből értesülünk merő külsőséggé s képmutatássá fajult erénygyakorlataikról, ocsmány jellemükről, valamint arról is, hogy számtalan sok szabály s parancs megtartására kötelezték a

¹ A Heródesek a főpapi hivatal betöltése körül a legnagyobb önkénnyel jártak el. Tetszés szerint annak adományozták e méltóságot, akinek akarták, s el is vették, hogy ismét másra ruházzák azt. Krisztus előtt 37-től Krisztus után 6-ig ilyen módon tizenegy főpap váltotta föl egymást: Heródes 8-at, Archeus 3-at kreált. Innen a sok ex-főpap e korban.

² *Josephus Flavius*, Bellum Judaicum. lib. VI. cap. 2, 2.

³ *Bisping*, Erklärung des Evangeliums nach Matthäus. Zweite, verbesserte Auflage. Münster 1867. 70. old. *Pözl*, Kurzgefasster Commentar zum Evangelium des heil. Matthäus. Graz, 1880. 18. old.

⁴ Máté 22, 35; Lukács 7, 30; 10, 25; 11, 35. s köv. 14, 31.

⁵ Lukács 5, 17; Apostolok csel. 5, 34.

⁶ *Josephus Flavius*, Antiquitates Judaicae, lib. XVII. cap. 6, 2; lib. XVIII. cap. 3. 5.

népet, csaknem elviselhetetlen, súlyos terheket raktak vállaira, de ők maguk legkevesbbé sem törődtek ama parancsokkal.¹

Grotius († 1645.) óta sokat vitatott kérdés, vajjon a Heródes által összehívott tanácsosok csak *privátgyülekezet* volt-e,² vagy pedig a zsidók legfőbb nemzeti törvényszéke és vallási hatósága, a *szynedrium* értendő-e alatta.³ A szynedriumhoz ugyanis a *nép vénei* is tartoztak, kiket azonban itt nem említ az evangélium.

Minthogy Máté 20, 18. versében sincsenek a *vének* megemlítve, pedig tagadhatatlan, hogy ott a szynedrium értendő; s ugyanazt kell értenünk Máté 26, 3. és 27, 1. verseiben is, ahol meg az *írástudók* vannak elhallgatva: még az újabb exegéták közül is sokan azt vélik, hogy a Heródes által összehívott tanácsosok e gyülekezete hivatalos gyülekezet, vagyis a *szynedrium* volt.⁴

Ámde mivel tagadhatatlan hogy itt kiváltképen *theológiai ter-*

¹ Máté 23, 2—35. s m.

² *Grotius*, Annotationes in Matthaeum ad 2, 4. «Hoc vero loco, quum nihil celebratum sit negotii publici, sed dumtaxat exquisita prophetarum oracula ab iis, qui eorum scientia praestare ceteris credebantur, non videtur mihi certus aliquis atque legitimus consessus debere intelligi: sed *doctorum hominum conventus, extra ordinem a rege convocatus*. Atque ideo nec *πρεσβυτέρων* hic fit mentio, qui plerumque nominantur, ubi aut iudicii aut consilii publici res est.» Annotationes in Novum Testamentum. Editio Nova. Tomus I. Hallae, 1779. pag. 38.

³ A *szynedrium* (συνέδριον, סנהדרין) nevű e legfőbb nemzeti törvényszék vagy főtanács hetven tagból állott; élén állott a tényleges főpap, mint elnök és ennek helyettese, az alelnök. Tagjait képezték: a *főpapok*, ἀρχιερεῖς; az *írástudók*, γραμματεῖς, vagyis a törvénytudósok kiválóbbjai, akik azon szoros viszonynál fogva, mely az ószövetségi theokratikus alkotmányban vallás és politika között volt, jogtudósok s egyúttal theológusok is voltak; minthogy a törvényt magyarázták, νομικοὶ vagy νομοδιδάσκαλοι, azaz törvénytanáítóknak, törvénymagyarázóknak is neveztettek; végre a *vének*, πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ, kik a törzs- és nemzetségfőkből, továbbá a papi osztályok fejeiből állottak s úgy a farizeusok, mint a saduceusok pártjából lehettek. A szynedrium *jogkörébe* tartozott egyebeken kívül a fontosabb vallási ügyek elintézése; a hamis próféták, a főpap és a néplázítók ügyének elbírálása, a vallás elleni vétségek megtorlása stb. *Hatásköre* kiterjedt nemcsak Palesztínára, hanem az ennek határára kívül lakó zsidókra is s a vádlottak ellen elfogatási parancsot is adhatott ki. Élet-halál fölött dönthetett; de a római prokurátorok uralma alatt megszűnt a szynedrium jállosjoga s Coponius óta (Kr. u. 6—9.) a halálos ítéletet csak a helytartó jóváhagyása mellett volt szabad végrehajtani. *Schürer*, id. m. II. k. 188—214. old.

⁴ Így *Schegg* id. komm. 58. és 427. old. *Schanz*, id. komm. 100. és köv. old. *Bisping*, id. komm. 18. old. *Schäfer*, a Schuster-Holzammer-féle Handbuch zur Biblischen Geschichte, 6. kiad. II. köt. 93. old.

mészeti kérdés forgott szóban, melyre szorosan a zsidó theológia képviselői, a papok és írástudók voltak hivatva hivatalos és hiteles választ adni, nem pedig a vének, akiknek tisztjéhez inkább a bírászkodás, a nép pörös ügyeinek elintézése, törvényes kérdésekben való határozás tartozott; s mivel az evangélium szerint is Heródes az akkor ott tartózkodó *valamennyi* (πάντες) magasabb rangú papot és írástudót összehívatta, pedig a szynedriumhoz nem valamennyi főrangú pap, sem valamennyi írástudó tartozott: valószínűbbnek tartjuk, hogy itt nem a tulajdonképeni szynedriumról, hanem csak *privátgyülekezetről* van szó.¹

A kérdés, melyet Heródes az összegyülekezett tanácsosok elé terjesztett, egész általánosságban dogmatikusan volt föltéve, tekintet nélkül egy talán már megtörtént eseményre. A *Messiasra* vonatkozott, e szót hagyományos értelemben véve, és annak *születési helyére*, amennyiben arról az Írás és a hagyomány alapján valamit tudhatnak.

Heródesnek, annak a gyanakvó s trónjára féltékeny kegyetlen szörnyetegnek kérdésére megfelelni nagy dolog volt. De Jeruzsálemnek összehívott theológusai, bármily kényes helyzetbe is hozhatta őket a kérdés *politikai* tekintetben, nem tagadhatták meg a választ anélkül, hogy árulóivá ne legyenek kötelességüknek, melynélfogva Izrael hivatásának és reményének tanúi és őrei voltak. Feleltek is a királynak habozás nélkül és helyesen, Betlehemet jelölve meg a születés helyeül. «Azok pedig mondták neki: *Júda Betlehemében; mert így van megírva a próféta által: És te Betlehem, Júda földel épen nem vagy legcsekélyebb Júda főbbjei között; mint-hogy belőled származik a vezér (a király, a Messiás), ki népem, Izraelt kormányozni (szó szerint: legeltetni) fogja.*» (Máté 2, 5. 6.)

A görög szöveg szerint nem «*Júda Betlehemében*», hanem: *Judea Betlehemében*, «ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας». Szent Jeromos azonban, mert azt hitte, hogy a Ἰουδαίας csak a másolók hibája folytán került a görög kéziratokba, *Judaeae* helyett így fordította azt a Vulgátában «in Bethlehem *Judae*».²

¹ Így *Fritzsche, Mayer, Arnoldi*, továbbá *Grimm* id. m. 360. old. *Knabenbauer*, id. komm. 88. old. és mások.

² *S. Hieronymus*, Comment. in Evang. Matthaei, lib. II. cap. 2. «Librarium hic error est. Putamus enim ab evangelista primum editum, sicut in ipso Hebraico legimus, *Judae*, non *Judaeae*. Quae est enim aliarum gentium Bethlehem, ut ad distinctionem ejus hic *Judaeae* poneretur? *Judae* autem idcirco scribitur, quia est et alia Bethlehem in Galilaea. Lege librum Jesu

A próféta, kinek jövendölését a megkérdezettek idézik, a Krisztus előtti VIII. század végén élt *Mikeás*. Összehasonlítva azonban az evangéliumban olvasható idézetet a prófétának eredeti *héber* és a LXX *görög* fordítás szövegével, némi eltérést látunk úgy attól mint ettől, bár a lényegben megegyezik azokkal.

Mikeás prófétánál ugyanis így hangzik az idézett hely: *De te, efratai Betlehem!* (efratainak azért neveztetik, mert Efrata volt eredeti neve, Gen. 35, 19; 48, 7.) *kicsiny vagy ugyan Júda ezrei között* (a héber szerint: kicsiny vagy arra, hogy Júda ezrei között légy, azaz: oly kicsiny vagy, hogy nem tartozol Júda nemzetségének ezer családfőt számító helyei közé, tehát jelentéktelen helység vagy, amiért nem látszol kiválasztva arra, hogy a jövőben fejedelmi várossá légy), *mégis tebelőled származik nekem, ki uralkodó legyen Izraelben* (a Messiás-király), *az ő kijövele* (születése) *kezdetől* (a héber szerint: hajdantól) *az örök napoktól vagy* (mert a Messiás, mint Isten Fia, öröktől fogva születik az Atyától).¹

Ami e kifejezést: *Júda ezrei között*, illeti, meg kell jegyeznünk a következőket. Izraelben az egyes tribusok családokra voltak osztva, melyeknek megvoltak családi székhelyeik és fejeik. Azon városok, melyek ezer családfővel birtak, **אלפים**, *χιλίαδες*, *ezreseknek* (főhelyeknek) neveztetek; az ilyen ezer családfő élén állók pedig **אלופים**, *χιλιάρχοι* (*ηγεμόνες*), *ezredfőeknek* (fejedelmeknek). Betlehem nem tartozott ezen városok közé, mert családfőinek száma nem rugott ezerre. Szent János evangéliumában nem is nevezi városnak, hanem csak *helységnek*, *κώμη*. (Ján. 7, 42.)² Ma körülbelül 8000 lakossal

fili Nave (Jos. 19.) Denique et in ipso testimonio, quod de Michaeae profetia sumptum est, ita habetur: Et tu Bethleem terra Juda.» (Mich. 5, 2.) — A *Hebraicum*, vagyis héber evangélium alatt szent Jeromos bizonyára a nazareusok használatában volt héber Mátét érti, mely később az ebjoniták kezén meghamisított. Ezt a meghamisított evangéliumot ő le is fordította görögre és latinra.

¹ Mikeás 5, 1: **וְאַתָּה בֵּית־לֶחֶם אֶפְרַתָּה צְעִיר לְדָוִיד בְּאַלְפֵי יְהוּדָה** — Csaknem szószerint követi az eredetét a LXX, Mikeás 5, 2.: «Καὶ σὺ Βηθλὲμ οἶκος Ἐφραθᾶ, ὀλιγοστός ἐστι τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα, ἐκ σοῦ μοι ἐξελθούσεται, τοῦ εἶναι εἰς ἀρχοντα τοῦ Ἰσραὴλ. καὶ ἐξοδοὶ αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος». — A *Vulgata* pedig: «Et tu Bethlehem Ephrata parvulus es in millibus Juda: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel, et egressus ejus ab initio, a diebus aeternitatis».

² *Schegg*, Die kleinen Propheten übersetzt und erklärt. Regensburg, 1854. Erster Band. 537. s köv. old. *Schanz* id. Máté-komment. 101. s köv. old. *Knabenbauer*, Commentarius in Prophetas Minores. Pars prior. Parisiis, 1886. pag. 440. et sequ.

bír,¹ régen azonban jóval kevesebb volt lakósainak száma. A Máténál olvasható idézet az elvont מלפנים, χιλιάδες helyett a konkrét מלפניהם, χιλιάρχοι (ήγεμόνες) szót tartotta szem előtt, mert így adja vissza a próféta szavait: ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα, a Vulgata is: «in principibus Juda», hasonlóképen a Káldy-Tárkányi-féle fordítás: «Júda főbbjei (fejei, fejedelmei) között», tehát metonymiával e helyett: Júda (ezer családfőt számító) főhelyei között.

Összehasonlítva már most Mátét a *héber* és a *LXX* szövegével, a következő eltéréseket tapasztaljuk: 1. Az eredeti héber szövegben álló בית-לחם אפרתה (efratai Betlehem) és a *LXX*-ban olvasható Βηθλεὲμ οἴκος Ἐφραθᾶ (Betlehem, Efrata háza) helyett Máténál Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα (Betlehem, Júda földje áll.) 2. Az eredeti héber צעיר להיות באלפי יהודה és a *LXX* ὀλιγοστός εἰ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα-ja (kicsiny vagy arra, hogy Júda ezrei között légy) helyett Máténál azt olvassuk: οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἰ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα (épen nem vagy legcsekélyebb Júda főbbjei között). 3. Az eredeti héber מִמֶּךָ יֵצֵא לְהוֹרֹת מוֹשֶׁל בְּיִשְׂרָאֵל és a *LXX* ἐκ σοῦ μοι ἐξελεύσεται, τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα τοῦ Ἰσραὴλ (belőled származik — nekem — ki uralkodó legyen Izraelben) szavak helyett Máténál ezeket találjuk: ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος, ὅστις ποιμαίνει τὸν λαὸν μου τὸν Ἰσραὴλ (belőled származik a vezér, ki kormányozni — szószerint: legeltetni — fogja népemet, Izraelt).

Miként ez összehasonlításból kitűnik, voltaképen csak csekély jelentőségű kifejezésbeli eltérések forognak fönn, ami pedig ellenmondásnak látszik, az nem valóságos, hanem csak látszólagos, melynek eloszlatása semmi nehézséget nem okoz, mert ha Máténál azt olvassuk is Betlehemről: *épen nem vagy legcsekélyebb*, holott Mikeásnál az áll: *kicsiny vagy* (kisebb, sem hogy), mégis bizonyos értelemben mindkettő igaz s a lényegben Máté és Mikeás ugyanazt mondja. *Mikeás* szavainak értelme: Habár (lakósaid számát tekintve) kicsiny vagy is Júda városaihoz viszonyítva, azért **mégis** belőled származik a Messiás-uralkodó, miáltal nagy megtiszteltetés ér s nagy dicsőség száll tereád. *Máté* szavainak értelme pedig: Méltóságra és dicsőségre nézve épen nem vagy legcsekélyebb, **mert** belőled származik a Messiás-vezér. Ami tehát Mikeás szerint mint *folyomány* a szövegből önként következik, azt Máté szövege *világo-*

¹ A mai Betlehemről lásd például Schuster-Holzammer, Handbuch zur Biblischen Geschichte. Sechste, völlig neu bearbeitete Auflage. Zweiter Band: Das neue Testament. Bearbeitet von Schäfer. Freiburg in Br. 1906. 81—90. old. Huber, Az Úr Jézus szülőföldjén. Budapest, 1900. 93. s köv. old.

san kimondja. Vagy — ha úgy tetszik — Mikeás világosan kifejezi, hogy Betlehem igénytelen városka ugyan, ha lakosságának számát tekintjük, de azért a Világmegváltó mégis abban fog születni és így *közvetve* dicsőségéről és jövőendő hírnevéről tesz tanúságot; Máté szövege pedig ugyanezt az igazságot *határozott szavakkal* mondja ki.

Ami azt a kérdést illeti, kinek rovására írandó e szövegeltérés, némelyek azt Mátééra írják, de a szándékosság kizárásával. Szerintük Máté emlékezetből idézett s innen eredne az eltérés. Ez azonban nem valószínű.

Az eltérés bizonyára a Heródes által megkérdezett papok és írástudók rovására írandó és ezek nem véletlenül, hanem szándékosan idézték a próféta szavait szabadabban, magyarázva s némileg enyhítve, úgy hogy az evangélium e szavai: *mert így van megírva a próféta által*, nem Máté, hanem a megkérdezett tanácsosok szavai. Eltekintve attól, hogy ilyen periphrastikus és szabadabb idézési módra több példát is találunk a targúmokban (s lehet, hogy éppen egy régi, de elveszett targúm alapján idéztek), föltevésünk azért sem alaptalan, mert ezt maga az evangélium szövege is támogatja, melyben világosan az áll: «*azok* pedig mondták neki», *οἱ δὲ εἶπαν αὐτῷ* (Vulg.: «at *illi* dixerunt ei»); Máté tehát úgy adja vissza a Mikeás-féle jövőndölést, amint az a *megkérdezettek* targúmszerű idézése szerint hangzott. Erre már a nyugati egyház legnagyobb tekintélyű doktora a szentírástudományok terén, *szent Jeromos* figyelemztet;¹ így vélekednek *R. Maurus*,² *Walafridus Strabo*,³ *Paschasius Radbertus*⁴ is, valamint az újabb exegéták csaknem kivétel nélkül.

¹ *S. Hieronymus*, Comment. in Matthaeum, lib. II. ad cap. 5, 2, ahol a Máté evangéliumában olvasható ez idézetről így nyilatkozik: «Quod testimonium nec Hebraico, nec Septuaginta interpretibus convenire, me quoque tacente perspicuum est, et arbitrator, Matthaeum volentem arguere scribarum et sacerdotum erga divinae Scripturae lectionem *negligentiam*, sic etiam posuisse, *ut ab eis dictum est*». (Migne, ser. lat. tom. XXV. pag. 1197.)

² *B. Rabanus Maurus*, Comment. in Matthaeum, lib. I. cap. 2.: «Michaeae utuntur testimonio in quo arguuntur *nimiae oblivionis*, quod non ejusdem verbis, quibus propheta dixerat, utuntur». (Migne, ser. lat. tom. CVII. pag. 758.)

³ *Walafridus Strabo*, Glossa Ordinaria, ad Matth. 2, 6.: «Hoc sic ponit, *ut ab eis dictum est*, quia etsi non verba, veritatem sensus quodammodo ponunt». (Migne, ser. lat. tom. CXIV. pag. 74.)

⁴ *S. Paschasius Radbertus*, Expositio in Matthaeum, lib. II. cap. 2.: «Hic tamen arbitramur beatum evangelistam scribarum et pharisaeorum arguere *ignaviam*, atque circa divinarum Scripturarum eorum *negligentiam* notare, et ideo sic potuisse, *ut ab eis dictum est*. Qui tamen etsi arguuntur socordia, sensus quodammodo restituunt veritatem». (Migne, ser. lat. tom. CXX. pag. 132.)

S ha jól szemügyre vesszük az evangéliumot, csaknem félre- ismerhetetlen: a törekvés a prófétai szöveget a nehezebben érthető szavak fölcserélése által Heródes számára érthetőbbé tenni (azért választották az elavult *Efrata* helyett *Júda földét*); különösen pedig bizonyos finom ügyesség Mikeásnak erősebb és politikai szempontból némileg kényes kitételét enyhébbel helyettesíteni (azért választották, a *ki uralkodó legyen Izraelben* helyett a sokkal enyhébb *ki legeltetni*¹ — átvitt értelemben: kormányozni — *fogja népemet, Izraelt*); s nem merő véletlenségből történt a jövendölés végszavainak elhagyása sem: *az ő kijövele kezdettől, az örök napoktól vagyon*.

A megkérdezettek egyébként — amint látható — szorosan a föltett kérdéshez tartották magukat: válaszuk rövid és határozott. Nem mondanak többet, mint amennyit épen mondaniok *kellett*, mert Heródeszel szemben nem tartották tanácsosnak sem többet mondani, sem másként válaszolni. Amit a király meg akart tudni, azt megtudta, többet azonban nem. De a megkérdezettek nemcsak határozottan, hanem azzal a biztossággal is beszéltek, mellyel a mágusok, s kijelentésüket épúgy támogatták egy magasabb tekintélyre való hivatkozással, mint a mágusok: ezeknél a csillag volt az, amazoknál a próféta szava. Bővebb magyarázatba, fejtegetésekbe azonban nem bocsátkoznak, amiben büszkeség is, okosság is nyilvánul, talán hitetlenség és bizalmatlanság is a Messiás születésének hírével szemben.² Izrael papjai és írástudói velükszületett önhittsége-

¹ Egyébként a ποιμαίνειν (= *legeltetni*) ige, melyet a klasszikus profán írók is használnak átvittén *kormányozni*, *uralkodni* értelemben, a szelíd, ádásos és igazságos uralkodás mellékfogalmával, jobban emeli ki az igazi uralkodó ideális jellegét, kinek szívében fekszik alattvalóinak java, mint a βασιλεύειν. Homér is gyakran nevezi a királyokat *pásztoroknak*, ποιμένες λαῶν.

² Válaszuk egyúttal világosan tanúskodik arról, mily ősrégi Mikeás próféta e helynek messiási értelemben való fölfogása. *Jonathán*, Hillelnek (rabbi Hillel hazzakén), Krisztus kortársának tanítványa szintén a Messiásra vonatkoztatja, amint az Mikeás 5, 1. verséhez írt targúmjából kitűnik: «ואת בית לחם אפרתה כוער הויתה לאתמנאה באלפיה דבית יהודה מנך קדמי יפוך משיחא למחוי עביר שולטן על ישראל די שמה אמיר מלקדמין מיומי «עלמא,» «Es te, efratai Betlehem, csekély voltál arra, hogy Júda ezrei között légy; belőled származik nekem a *Messias*, hogy uralmat gyakoroljon Izrael fölött, kinek neve hajdantól nevezetett (a Talmúd szerint a világ előtt teremtett hét dolog közé tartozik a *Messias* neve is, שמו של משיח Paschim 54a) az örök napoktól.» Még *Rávi* is a Messiásra vonatkoztatja Mikeás e szavait: «ואתה בית לחם אפרתה שיצא דוד משם שנאמר שמואל א' י"ז בן עבדך ישי ובית לחם קרויה אפרת שנאמר בראשית מ"ה בדרך אפרת היה בית

gükben ugyanis arra tartottak igényt, hogy ők kapják az első hiteles értesítést a Messiásról, s hiú elbizakodottságukban azt hitték, hogy ők lesznek annak első híradói; minden egyéb forrást illetéktelennek, homályosnak és hazugnak gondoltak. S minthogy bizalmatlanságuk csakhamar a főváros lakosságának is tudomására juthatott, a nagy izgalmat keltő hír nemsokára elnémult s az egész esemény feledésbe ment.

Heródes a kapott válasznak bizonyára nagyon megörült; hisz azt az erőszakos csínyt, melynek tervével immár foglalkozott, sokkal könnyebben s észrevétlenebbül követhette el a kis Betlehemben, mint magában a fővárosban. Az pedig, hogy a megkérdezett tanácsosok a mágusok által hozott hírrel szemben való bizalmatlankodásukat épen nem palástolták, szintén csak tetszhetett neki, mert így remélhette, hogy az egész dolog csakhamar feledésbe megy, ami csak megkönnyíthette tervének kivitelét. A ravasz és természeténél fogva gyanakvó és aggódó Heródes mindkettőt, a kapott fölvilágosítást is, a megkérdezettek hangulatát is, kizsákmányolta s bár belül most még kevésbé volt nyugodt, mint azelőtt, látszólag elégtlenül bocsátotta el az összehívottakat.

Ezek pedig, amely sivár és közömbös lélekkel ültek össze s válaszoltak, époly közönyt tanúsítottak azután is az egész ügy iránt. Méltán mondja róluk *szent Ágoston*: «Olyanok ők, mint a mértföldjelző kövek, melyek a vándoroknak megmutatják az utat, maguk azonban állva maradnak».¹ Mert ime, tudják, hogy a Messiásnak

להם. צעיר להיות באלפי יהודה ראוי היית להיות צעיר במשפחות יהודה מפני פסולת רות המאביה שבך. ממך לי יוצא משיח בן דוד וכה"א (תהלים ק"ה) אבן מאסו הבונים. ומו אותיו מקדם (שם) לפני שמש ינון «*És te, efratai Betlehem, onnan származott Dávid, amint írva van (Sámuel I. 17.): «Izai, a te szolgád fia...» (Rási sokszor csak kezdi az idézetet; úgy itt is; az egész idézet így szól: «Én, a bellehemi Izai, a te szolgád fia vagyok); és Betlehemnek neveztetik Efrat, amint írva van (Genesis 48.) «Efrat utja mellett, ez Betlehem». Csekély vagy arra, hogy Júda ezrei között légy, téged illet volna, hogy Júda nemzetségei között a legcsekélyebb légy a moabita Rúth hibája miatt. (Rási itt arra céloz, hogy Dávid ivadéka a moabita Rúthnak, akit Bóz vett feleségül, holott a thóra tiltotta moabita nővel házasságra lépni.) Tőled származik nekem a Messiás, Dávid ivadéka, mert így mondja (a 118. zsoltár; Vulg. 117.): «A kő, melyet megvetettek az építők...» (Kiegészítendő: «szeglet fejévé lőn»). *És az ő kijövetele kezdettől való* (ott; illetőleg 72. zsolt.; Vulg. 71.) «a nap előtt az ő neve». Rási idézetének értelme: Dávidot, kit bűnös származása miatt eleinte megvetettek. Isten mégis a Messiás ősvé rendelte.*

¹ *S. Augustinus, Sermo 199. In Epiphania Domini 1. cap. 1.: «Facti*

meg kell jelennie; tudják a helyet is, ahol föltalálható, sőt az idegen vándorokat, kik annyi nehézséggel dacolva, szent hittel s hő vággyal keresve keresik a «zsidók királyát», közvetve útba is igazítják Betlehem felé: ők maguk azonban mégis mitsem törődnek vele, semmi érdeklődést sem tanúsítanak a messze vidékek pogányai által hozott nagy hír iránt, mintha bizony nekik épen semmiféle közük nem lenne ahhoz, mintha az egyedül csak a mágusokat illetné. Eszük ágában sincs, hogy őket csak merő kíváncsiságból is közelebről kikérdezték volna az újszülött zsidó király s az ő csillaga felől, vagy hogy őket Betlehembe elkísérték volna. Valóban Izrael népe vezéreinek és papjainak e közömbösségénél és érzéketlenségénél bántóbb s megfoghatatlanabb valami alig képzelhető.

9. §. A napkeleti bölcsek titkos kihallgatáson Heródes előtt. Útjuk Betlehem felé.

Heródes meg akarja tudni a mágusoktól a Messiás-király korát. Nehogy azonban a kellemtelen ügy nagyobb hullámokat verjen föl, titkon hivatja őket magához. Heródes is az astrologia hatása alatt állt. Mi volt a mágusok válasza? Vajjon a csillag a Messiás születésével egyidejűleg vagy már előbb jelent meg? Heródes Betlehembe küldi a mágusokat. Képmutatása, gonosz terve, óvatossága. A mágusok nem éjjel, hanem nappal indultak Betlehembe.

A papoktól és írástudóktól ugyancsak háborítatlanul folytathatták volna a mágusok útjukat. Ami elmenetelüket kissé késleltette s gyanutlan lelküket, a zsidók újszülött királya iránt Jeruzsálemben tapasztalt meglepő tudatlanság és bántó közöny közepette, bizonyára némileg jólesően érintette, az Heródes meghívása volt, ki ugyan nem volt hívőbb a papoknál és írástudóknál, de érdekében volt, hogy amazoknál kevésbé közömbös legyen.

Sokkal közelebb érdekelte ugyanis őt ez ügy, semhogy egykönnyen napirendre térhetett volna fölötte. Azzal még nem érte be, hogy megtudta a Messiás születésének *helyét*, alaposan kellett a dolognak végére járnia. Azért az *időt* is meg akarta tudni, mikor retteggett vetélytársa, az új király született. S e célból személyesen akart a mágusokkal beszélni. Ámde okosságra, körültekintésre volt szükség; óvatosan kellett eljárania, hogy elkerüljön minden feltűnést.

sunt eis tamquam lapides ad milliaria : viatoribus ambulanti bus aliquid ostenderunt, sed ipsi stolidi atque immobiles remanserunt». (Migne, ser. lat. tom. XXXVIII. pag. 1027.)

Azért titokban hívatta a mágusokat a Sion-hegyén épült palotájába, ahol apróra kitudakolta tőlük mindazt, amit megtudni szükségesnek vélt. «*Akkor — így értesít Máté — Heródes titkon hivatván a bölcséket, szorgalmasan megtudá tőlük a nekik megjelent csillag idejét.*» (Máté 2, 7.)

Abból, hogy *titkon* hívatta őket magához, látszik, hogy nem volt jó szándéka, mert *titkon* cselekedni a gonoszságnak tulajdonsága. A gonoszság azonban minden ravaszsága mellett mégis mindig esztelen, amint azt ép e ravasz királynak a 2, 8. versében olvasható eljárása is bizonyítja. *Titkon* hívatta magához a mágusokat, nehogy ellenkező esetben még nagyobb hullámokat verjen föl a kellemetlen ügy s nehogy terve, mellyel már ekkor foglalkozott, meghiusuljon. Attól tartott ugyanis, hogy a zsidók eltitkolják előtte a Messiást, hogy «királyukat» megmentse; vagy ha nem lenne is az a Messiás, attól félt, hogy ellenségei, különösen a farizeusok, mégis kihasználják ellene a messiási gondolatot: «nesciens quia inimici majores erant Christi Judaei, quam ipse».¹

Midőn a mágusok megjelentek előtte, bizonyára mindent elkövetett, amivel személye iránt bennük bizalmat kelthetett. Miután pedig megnyerte bizalmukat, arra törekedett, hogy amennyit csak lehet, kicsaljon tőlük. Minthogy pedig sok függött attól, *mióta* foglalkoznak már a «zsidók királyának» gondolatával, mindenek előtt a csillag megjelenésének ideje után tudakozódott: *szorgalmasan megtudá tőlük a nekik megjelent csillag idejét.* A görög szövegben az áll: τὸν χρόνον τοῦ φαινομένου ἀστέρου = *a fénylő (ragyogó)* — tehát, miként Heródes vélte, *még most is látható* — csillagnak idejét. Kipuhatolta tehát tőlük, *mióta* ragyog már e csillag, mikor látták meg legelőször, hogy első megjelenésének idejéből, ragyogásának tartamából nagyjából meghatározhassa vetélytársának korát. Heródes az astrologia alapján akkortájt általánosan elterjedt közhit szerint azt vélte, hogy a csillag bizonyára a «zsidók királyának» *születésekor* tűnt fel legelőször. S e hitre volt is oka a mágusok kérdése után is: «Hol vagyon, aki *született?*... mert láttuk *csillagát*...» (Máté 2, 2.) A görög ἡκριβῶσε igét a Vulgata helyesen fordítja: *diligenter didicit*, Káldy-Tárkányi pedig: *pontosan megtudá*. Fordíthatnók ugyan így is: *pontosan kitudakolá* vagy *pontosan kipuhatolá*, de a főnnebbi megfelelőbb az eredetinek.²

¹ *Opus Imperfectum* in Matthaeum, homilia 2. ex capite 2. (Migne, ser. gr. tom. LVI. pag. 641.)

² *Theophylactus* szerint, Enarratio in Evang. Matthei ad 2, 7.: «Ἠκριβῶσε... Τοῦτέστιν ἀκριβῶς ἀνήμεθεν». (Migne, ser. gr. tom. CXXIII. pag. 164.)

Elképzelhető azonban, hogy Heródes nemcsak a csillag megjelenésének idejét puhatolta ki tőlük, hanem körülményesen minden egyebet is, amit e csillagon észrevettek s amit ők a királlyal bizonyára közöltek is, amiről azonban Máté nem értesít, nyilván azért nem, mert ő sem értesült a többiről.

A mágusok válaszának lényegére abból következtethetünk, amit Máté 2, 16. versében olvasunk, tudniillik, hogy Heródes, miután a mágusok visszatérésére hiába várt, elkegyeredett dühében kegyetlen parancsot adott ki, melynek értelmében *«megöleté mind a gyermekeket, kik Betlehemben és annak egész környékén valának, a kétesztendőösktől lefelé (az újszülöttekig), azon idő szerint, melyet a bölcsektől kitudott vala»*.

Heródes e rendeletéből kitűnik, hogy a mágusok válasza szerint a csillag *legfőlebb két évvel megérkezésük előtt* vonta magára először figyelmüket. Tehát a csillag első megjelenésétől s bizonyos ideig való megfigyelésétől elhatározásukig s aztán az utazás előkészületeitől Jeruzsálembe érkezésükig körülbelül két év telt el. Minthogy azonban, Heródes ismert jellemét szem előtt tartva, bizvást föltehető, hogy ő *a mágusoktól kipuhatolt időt néhány hónappal megtoldotta*, hogy a rettegett vetélytárs, akitől trónját féltette s akit tulajdonképen el akart veszteni, annál bizonyosabban a legvilkolandók között legyen: igen valószínű, hogy *nem két esztendő*, hanem *kevesebb idő* telt el a csillag első feltűnésétől a mágusoknak Jeruzsálembe érkezétekig. Helyesen jegyzi meg már *szent Chrysostomus*: «Azon ne csodálkozzunk, hogy (Heródes) a kétesztendőösktől lefelé ölette meg a fűgyermeket, mert a düh és a félelem nagyobb biztosság okáért megtoldotta az időt, hogy egy se meneküljön meg».¹

Vajjon a «zsidók királyának» születésével egyidejűleg jelent-e meg a csillag, miként azt az astrologia befolyása alatt Heródes vélte, nem tudni. Az evangélium szövegéből szorosan csak arra következtethetünk, hogy a *csillag első feltűnése után* (nem az új király születése után) körülbelül két évre érkeztek a mágusok Jeruzsálembe. Ép azért a csillag első feltűnésének idejéből, ha ponto-

¹ *S. Chrysostomus*, In Matthaeum homilia 7. nr. 2.: «Εἰ δὲ ἀπο δειοῦς ἀναστῇ καὶ κατωτέρω, μὴ θαυμάσωμεν; ὁ γὰρ θυμὸς καὶ τὸ δέος ὑπὲρ πλείονος ἀσφαλείας καὶ πλείονα προσετίθει χρόνον, ὥστε μηδένα διαφυγεῖν». (Migne, ser. gr. tom. LXVII. pag. 76.) — *Pözl* id. kom. 22. s. köv. old.: «Um mit desto grösserer Sicherheit vorzugehen, lässt Herodes nicht blos in Bethlehem, sondern auch in dessen Umgebung alle Knaben vom zweiten Jahre an bis herab zu den Neugeborenen hinhorden... Herodes will sicher gehen, und wie er darum räumlich die weiteste Peripherie zog, so that er es auch rücksichtlich der Zeit».

san tudnók is, nem lehet sem a Messiás születésének idejére, sem korára biztos következtetést vonni.

Tény azonban, hogy csaknem általános a vélemény, hogy a csillag a Messiás *születése* pillanatában tűnt fel először. Így vélekedett már *szent Ágoston*¹ s az ő nyomán például *Anselmus Laudunensis*,² a legújabbak közül pedig *Friedlieb*,³ *Knabenbauer*⁴ és mások. Csak így vélik ezen exegeták indokolhatni, miért rendelte el Heródes épen a kétéves gyermekektől kezdve a gyilkolást.

Vannak azonban, még pedig régi értelmezők, akiknek véleménye szerint a csillag már jóval a Messiás születése *előtt* jelent meg. Így *szent Chrysostomus* szerint már két évvel születése előtt tűnt fel. «Nézetem szerint — mondja ő — a csillag sokkal előbb jelent meg. Minthogy ugyanis sok időt kellett az utra fordítaniok a mágusoknak, hogy mindjárt, amint megszületett, ott legyenek — mert a jászolban kellett őt imádniok, hogy a dolog annál csodálatra méltóbb és megfoghatatlanabb legyen, — a csillag sokkal előbb jelent meg. Mert ha a csillag ugyanazon időben jelent volna meg nekik a Keleten, midőn (a Messiás) Palesztinában született, az úton töltött sok idő miatt nem látták volna őt a jászolban.»⁵ Ugyanígy vélekedik *szent Ágoston* egyik *apokryph homiliájának szerzője*,⁶

¹ *S. Augustinus*, Sermo 202. In Epiphania Domini 4. cap. 1.: «Eo quippe die, quo natus est, illi stellam in Oriente viderunt». (Migne, ser. lat. tom. XXXVIII. pag. 1033.)

² *Anselmus Laudunensis* (XII. század), Enarrationes in Matthaeum, cap. II.: «A die nativitatis Domini creditur stella tantum apparuisse». (Migne, ser. lat. tom. CLXII. pag. 1254.)

³ *Friedlieb* id. m. 308. old.

⁴ *Knabenbauer* id. komm. 103. old.

⁵ *S. Chrysostomus*, In Matthaeum homilia 7. nr. 2.: «Καὶ γὰρ πρὸ πολλοῦ χρόνου δοκεῖ μοι ὁ ἀστὴρ φανῆναι. Ἐπειδὴ γὰρ πολὺν κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν ἔμελλον ἀναλίσκειν οἱ μάγοι χρόνον, ἵνα εὐθέως ἐπιστῶσι τῷ τεχθέντι; ἔδει γὰρ ἐν αὐτοῖς προσκυνηθῆναι τοῖς σπαργάνοις αὐτὸν, ὥστε τὸ θαυμαστὸν καὶ παράδοξον φανῆναι τοῦ πράγματος, πρὸ πολλοῦ τοῦ χρόνου δείκνυσιν ἑαυτὸν ὁ ἀστὴρ. Εἰ γὰρ ἦν ἰκία ἐτέχθη ἐν Παλαιστίνῃ, τότε αὐτοῖς ὤφθη ἐν τῇ ἀνατολῇ, πολὺν κατὰ τὴν ὁδοιπορίαν διατρίβοντες χρόνον, οὐκ ἂν ἐν σπαργάνοις εἶδον αὐτὸν παραγενόμενον». (Migne, ser. gr. tom. LVII. pag. 76.)

⁶ *Pseudo-Augustinus*, Sermo 131. In Epiphania 1. cap. 3.: «Nam ferme biennio visa est mirantibus quid esset. Sed posteaquam Christo nato revelatum est magis, jam non sidus esse mirandum, sed eum, qui sidere praenuntiatus fuerat, adorandum, regemque esse Judaeorum: ab Oriente venerunt, et hodierno die adoraverunt, quem ante paucos dies natum esse, atque illam stellam, quae sibi per biennium apparuerat, ejus fuisse didicerunt». (Migne, ser. lat. tom. XXXIX. pag. 2006.)

hasonlóan *Theophylactus*,¹ az újabbak közül *Loch-Reischl*,² *Riess*,³ *Bisping*⁴ és mások. Némelyek *szent Jusztin* vértanú szavait: «ἔμα τῷ γεννηθῆναι αὐτὸν»⁵ az angyali üzenet alkalmával történt *fogantatásra* vonatkoztatván, azt gondolják, hogy a csillag az isteni Igének *megtestesülésével* egyidejűleg, tehát *kilenc hónappal születése előtt* jelent meg.

Miután Heródes vélt vetélytársának, a született új királynak korára nézve nagyjából immár tájékozódott s azzal a reménnyel vélte magát kecsegtethetni, hogy a naiv és jóhiszemű mágusok rejtett gonosz tervének kivitelében alkalmas eszközül szolgálnak neki, ezekkel a képmutató szavakkal küldé őket Betlehembe: «*Menjete, kérdekedjete szorgalmasan a gyermek felől; és ha megtaláljátok, ikenjétek meg nekem, hogy én is elmenvén, imádjam őt*». (Máté 2, 8.)

Ime a vén róka! Teteti, mintha az ügynek nem is tulajdonítana valami különös fontosságot, mert nem is *királynak* nevezi, hanem csak mint *gyermekről* beszél velük a «zsidók királyáról».

Egyedül küldi őket Betlehembe. Nem akarja, hogy a városból valaki elkísérje őket, mert ez a nép figyelmét fölkelthetné, pedig ő, amennyire csak tőle függ, agyon szeretné hallgatni az egész ügyet, hogy terveivel annál biztosabban célt érjen. Ép azért ő sem megy el, mert ez még nagyobb feltűnést kelthetne, amit pedig minden áron el akar kerülni. Ravaszul úgy okoskodik, hogy a jámbor mágusoknak, kik a gyermek imadására jöttek, a zsidók ezt gyanutlanul meg fogják mutatni, míg előle, a kegyetlen zsarnok elől, bizonyára elrejtene az. Képmutatása és ravaszsága azonban époly keveset használt neki, mint később elkövetett borzasztó mérsárlása.⁶

¹ *Theophylactus*, Enarratio in Evangelium Matthaei, ad 2, 7.: «Ὁ γὰρ ἀστὴρ, πρὸ τοῦ γεννηθῆναι τὸν Κόριον, ἐφάνη τοῖς μάγοις, . . . διὰ τοῦτο πρὸ πολλοῦ ἐφάνη ὁ ἀστὴρ . . .» (Migne, ser. gr. tom. CXXIII. pag. 163. et sequ.)

² *Loch-Reischl* id. m. 11. old.

³ *Riess*, Das Geburtsjahr Christi. Freiburg im Br. 1880. 63. old.

⁴ *Bisping* id. komm. 76. old.

⁵ *S. Justinus martyr*, Dialogus cum Tryphone Judaeo, cap. 106. (Migne, ser. gr. tom. VI. pag. 724.)

⁶ Az újabb kor hitetlenei között akadtak, akik Heródes eljárását a betlehemi gyermekgyilkolásnál nem találják elég indokoltnak. Miért nem küldött Heródes — kérdik — mindjárt a mágusokkal néhány poroszlót, hogy a veszedelmes és rettegett gyermeket minden feltűnés nélkül eltegyék láb alól? Helyesen felel meg erre *Bisping* id. komm. 76. oldalán: «Auf die Bemerkung, dass es doch für Herodes scheinbar so leicht gewesen wäre, auf anderem Wege dieses Kindes habhaft zu werden, und er nicht zu diesem grausamen Mittel

Minthogy pedig abban épen nem kételkedik, hogy a gyermeket meg fogják találni, azért kéri őket, hogy ha szorgalmas keresés után megtalálják, visszatértük alkalmával neki is tegyenek jelentést, hogy ő is elmelessen annak imádására.

Ime az álnok tetetés istentelenségének netovábbja! *Imádni őt*; pedig miként a szent Józsefnek adott isteni intelemből (2, 13.) és Heródesnek utóbbi mészárlásából (2, 16.) napnál világosabban kitűnik, az volt a szándéka, hogy mihelyt a mágusoktól megtudja a «zsidók királyának» hollétét, elteszi őt láb alól, persze szintén feltűnés nélkül, nehogy újból elkésérítse a zsidókat, akik annyira várták a Messiás-királyt. S ki kételkedhetnék azok után, amiket Betlehemben elkövetett, hogy mihelyt célját elérte, a mágusokat is eltette volna láb alól?!...

«*Kik meghallgatván a királyt, elmenének*». (Máté 2, 9.) Az ἀκούσαντες, *meghallgatván* ige mutatja a mágusok gyanutlan magaviseletét, kik, mert mentek voltak minden ravaszságtól, Heródesnél sem sejtettek semmi ravaszságot, semmi gonosz szándékot, hanem biztak jámbor szavainak őszinteségében.

Tudván tehát immár a próféta jövendölése alapján, hol kell a Messiás-királyt keresniök, ami hitükben csak megerősíté őket, a boldog mágusok haladéktalanul elhagyták a zsidó fővárost, ahol talán két napot tölthettek, s elindultak Betlehem felé.

De ime alig léptek ki a városból, a betlehemi uton hirtelen újból feltűnt előttük a Keleten látott csillag,¹ sőt haladt előttük, mely csodálatos körülményben kétségtelen bizonyítékát látták annak, hogy a Jeruzsálemben kapott utasítás helyes, tehát jó uton járnak,

seine Zuflucht habe zu nehmen brauchen, diene zur Antwort, dass in der Geschichte aller Zeiten und Völker solche unbegreifliche Vergesslichkeiten und Missverständnisse vorkommen, die nur zeigen, dass eine höhere Hand die Begebenheiten lenkt und die Geschichte bildet».

¹ A Jeruzsálemtől Betlehem felé vezető út balján, a görög nem egyesültek Illés-kolostora (Mar-Elias) közelében van egy ősrégi, ma víztelen ciszterna, melyet a *Mágusok kútjának* neveznek (az araboknál *Bir-en-nidzem* = a csillag kútja), mert a Betlehembe menő mágusok állítólag itt pillantották meg ismét a csillagot. A hagyomány szerint itt pihent meg a boldogságos szent Szűz, midőn szent Józseffel Betlehembe utazott, hogy Augustus császár népszámlálási rendelete értelmében ott magukat beírássák. E pihenés (κάθισμα) szomszédságába épített később Hikelia, gazdag római matróna egy pompás Mária-templomot, melyet *Palaion Kathisma*-nak (Παλαιον κάθισμα, Vetus Sedes) neveztek, melynek emléke még ma is megvan a mágusok kútjának másik nevében, amely *Bir-el-kadisma* (= a pihenés kútja).

és hogy Isten oltalma alatt is állnak, mert ime az ég vezérli őket. Innen nagy örömük a csillag váratlan viszontlátása fölött. *«És ime a csillag — írja Máté — melyet láttak vala napkeleten, előttiük méne; mígnem oda eljutván, megállapodék a hely fölött, hol a gyermek vala. Meglátván pedig a csillagot, örülének igen nagy örömmel»*. (Máté 2, 9. 10.)

Abból a körülményből, hogy a mágusok a csillag vezérlete mellett tették meg útjukat Betlehembe, némelyek azt következtették, hogy utazásuk éjnek idején történt. Így *Patritius*,¹ *Schegg*² és *Schanz*³ is. Erre azonban csak akkor kellene következtetnünk, ha a Messiás csillaga természetes csillag lett volna. Ámde, miként azt a következő fejezetben ki fogjuk fejteni, az nem volt természetes, közönséges csillag és *szent Ignác vértanú* szerint ragyogása valamennyi csillagnak, sőt a napnak fényét is felülmulta;⁴ *szent Chrysostomus*⁵ és *aquinói szent Tamás*⁶ szerint pedig nemcsak éjjel, hanem még fényes délben is látható volt, amiért nappal is vezérelhette őket. Semmi kényszerítő okunk sincs, hogy éjjeli utazásra gondoljunk. Bátran föltételezhetjük, hogy mágusaink ez utat világos nappal tették meg s nappal is érkeztek meg a Jeruzsálemtől alig két órányira fekvő Betlehembe, annál is inkább, mert január és február havában, amikor az általánosabb nézet szerint itt jártak, a Szentföldön sincs, még dél körül sem, elviselhetetlen forróság, mely a nappali utazást terhessé tenné. Sőt e két hónap Palesztinában is

¹ *Patritius*, De Evangeliiis. Friburgi Brisgoviae, 1853. Lib. III. pag. 333.: «noctu praesertim, quo tempore Magos Hierosolyma profectos demonstrat tum visus cometes...»

² *Schegg* id. komm. 63. old.: «Die Zeit, da sie (die Magier) von Jerusalem nach Betlehem gingen, gibt der Evangelist nicht an; aus dem Umstande aber, dass ihnen der Stern leuchtet, schliessen wir mit Recht auf eine nächtliche Reise. Noch an demselben Abende, sobald sie Herodes entlassen hatte, machten sie sich auf den Weg. Nächtliche Reisen sind im Oriente gewöhnlich und hatten für die ferne herkommenden Magier umso weniger etwas beschwerliches da sie Zelte bei sich führten und überall Lager schlagen konnten».

³ *Schanz* id. komm. 103. old.: «Die Magier reisten nach orientalischer Sitte bei Nacht».

⁴ *S. Ignatius martyr*, Epistola ad Ephesios cap. 19.: «...αὐτὸς δὲ ἦν ὑπερβῆλλον τὸ φῶς αὐτοῦ ὑπὲρ πάντα». (Migne, ser. gr. tom. V. pag. 660.)

⁵ *S. Chrysostomus*, In Matthaeum, homilia 6. nr. 1: «Οὐ γὰρ ἐν νυκτὶ φαίνεται, ἀλλ' ἐν ἡμέρᾳ μέση, ἡλίου λαμπρότος...» (Migne, ser. gr. tom. LVII. pag. 64.)

⁶ *S. Thomas Aquinas*, Summa Theologica, pars III. quaest. 36. art. 7.: «non enim solum apparebat in nocte, sed etiam in media die...» (Vives-féle kiadás. V. köt. 163. old.)

a leghidegebb, amikor — az újabb mérések szerint — Jeruzsálemnek és környékének középhőmérséklete Celsius szerint 8° — 9° , de volt rá eset, hogy januárban zérus alatt 4° -ra is leszállt a hőmérő (1864. január 20-án.) Az éjszakákon át pedig oly nagy a hősiyletés, hogy épen csipős a hideg.

10. §. A Messiás csillaga.

A csillag természetéről nem lehet minden tekintetben kielégítő, pontos választ adni. Miért? Annyi azonban kitűnik az evangéliumból, hogy nem közönséges csillag volt. A mágusok hazájukban látták a csillagot, de nem az úton Jeruzsálemig. Midőn Jeruzsálemből kiléptek, a csillag újból feltűnt s elkísérte őket a Messiás jászolához. A csillag haladását valóságosnak tartjuk. Mások csak látszólagosnak vélik. A mágusok voltaképeni vezetője azonban mégsem a csodálatos járású csillag, hanem a Szentlélek volt. Mi célja lehetett tehát a csillag csodálatos haladásának Jeruzsálemtől Betlehemig? A szentatyák és régi írók véleményei a Messiás csillagáról. A XVII. század elején észlelt nagy csillagcsoportosulás és új csillag és Kepler véleménye a mágusok csillagáról. A Messiás csillagának különféle természetes magyarázatai nem egyeztethetők meg az evangélium szövegével. A Messiás csillaga valami titokzatos és csodálatos fénytűnemény volt légkörünk alsó régióiban. Látták-e mások is a Messiás csillagát?

A mágusok történetének tárgyalásánál elkerülhetetlen annak a kérdésnek a fejtegetése is: milyen volt a Messiás csillaga? S tudományos szempontból is mindenesetre elég érdekes annak körülményesebb magyarázata, hogy milyen természetű lehetett az az égi jel, mely a mágusok figyelmét fölkeltette s nekik a «zsidók királyának» születését hirdette.

Előre ki kell azonban jelentenünk, hogy sem az evangélium, sem a szentatyák nem nyújtanak elegendő támpontot e kérdésnek minden tekintetben kielégítő pontos, tudományos megoldására, mert az evangélium keveset ír e csillagról, a szentatyák előtt pedig, bár gyakran szólnak róla és sok ékesszólással szebbnél-szebb gondolatokat jegyeztek föl róla, mégis e csillag misztikus fejtegetése volt a fődolog. Ami pedig e csillagra vonatkozó «tradíciókat» illeti, azok többnyire csak későbbi találgatások és jámbor képzelődések.

Annyi azonban világosan kitűnik az evangéliumból, hogy nem közönséges, hanem rendkívüli, csodálatos csillagnak kellett lennie. Általában ilyennek tartották a szentatyák is, kik szerint e csillag külön arra a célra teremtetett, hogy megjelenésével, szokatlan fényével, az égen elfoglalt helyzetével és rendkívüli mozgásával meglepje a mágusokat s miután a kegyelem sugara fölvilágosítja elméjüket, a Messiáshoz terelje.

Az evangélium két dolgot mond e csillagról. Az egyik, hogy

a mágusok **napkeleten** látták: «láttuk csillagát napkeleten» (Máté 2, 2).¹ a másik pedig az, hogy midőn a Heródestől kapott utasítás után Jeruzsálemből kiléptek, **ismét meglátták** ugyanazt a csillagot, mely most Betlehemig **előttük haladt**, míg végre **megállt** azon hely fölött, ahol a gyermek vala: «*És ime a csillag, melyet láttak vala napkeleten, előttük méne; mignem oda eljutván, megállapodék a hely fölött, hol a gyermek vala*». (Máté 2, 9.)

A mágusok állítása: láttuk... *napkeleten*, kizárja azt a régiiek és újabbak között is csaknem általánosan elterjedt nézetet, mintha e csillagot, mint útmutató kalauzt, az egész úton Jeruzsálemig folytonosan látták volna s csak a zsidók fővárosában vesztették volna el kis időre szemek elől. E nézet téves volta kitűnik a következőkből. A mágusok világosan mondják, hogy *napkeleten* vagyis hazájukban látták.² Ha szavaik nem ezt jelentenék, akkor állításuk helytelen, nem logikus; helyesen ugyanis emígy kellett volna szólniok: láttuk csillagát *napkelettől Jeruzsálemig*, nem pedig: «láttuk *napkeleten*». S aztán, ha ők hazájukból Jeruzsálemig folyton látták volna e csillagot, tehát az egész utat annak kalauzolása mellett tették volna meg s csak épen Jeruzsálemben vesztették volna el szemek elől, ezt a körülményt, mint csodálatos dolgot bizonyára szintén megemlítették volna, aminek azonban semmi nyomát sem találjuk az evangéliumban. Egyébként olyan csoda, hogy a csillag mintegy az utat mutatva vezesse őket, teljesen fölösleges lett volna. Miután a rendkívüli csillagban a «*zsidók királya*» megszületésének jelét ismerték föl, egész természetes, hogy *Zsidóország fővárosában* kellett őt keresniök, ahová pedig a csillag kalauzolása nélkül is eljuthattak, mert az utat ismerték. E téves fölfogás ellen szól a 2, 9. verse is, melyben Máté arról értesít, hogy midőn a mágusok a fővárosból kiléptek, újból megpillantották ezt a csillagot, *melyet láttak vala napkeleten*.³ Tehát az evangelista is nem azt mondja, melyet az

¹ Akadt ugyan olyan írásértelmező is, aki szerint e szavak: «láttuk csillagát *napkeleten*», azt jelentenék: *keletről* vagyis hazánkból láttuk a csillagot a nyugati égen, vagyis Judea fölött; természetes magyarázatuk azonban mégis csak az: a *tőletek* (zsidóktól) *keletre fekvő égen*, azaz: hazánk fölött láttuk azt.

² Helyesen jegyzi meg *szent Paschasius Radbertus*. Expositio in Matthaeum lib. II. cap. 2.: «Sed si diligentius inspicatur, nequaquam Evangelii veritas probare videtur, quod ad Judaeam eos perduxerit. Immo in Oriente tantum eos stellam vidisse fatetur, ex qua nimirum intellexere natum in Judaea; propter quod illi statim ut conspiciunt Judaeam petunt». (Migne, ser. lat. tom. CXX, pag. 128.)

³ *Walafridus Strabo* is így fogja föl, mert Glossa Ordinariájában ad

úton, hanem «melyet *napkeleten*» láttak. Az evangélium *İdòð, ime* szava pedig eléggé mutatja, hogy itt váratlan, meglepő, csodálatos viszontlátásról van szó. Ha az egész úton látták volna a csillagot s ha az csak jeruzsálemi rövid tartózkodásuk ideje alatt tűnt volna el szemeik elől, méltán várhatták volna, hogy újból meg fog jelenni s akkor nem értenők rendkívüli örömuiket (2, 10.), melyre a csillag láttára gerjedtek, melyhez a hosszú uton úgyis hozzá voltak szokva.

Hogy miért rejtette el Isten a csillagot szemeik elől az uton és Jeruzsálemben, nem tudjuk. De ez talán azért is történhetett, hogy próbára tegye hűségüket.

A másik, amiről az evangélium értesít, már sokkal meglepőbb dolog s ez az, hogy miután a Jeruzsálemből távozó mágusoknak a csillag újból feltűnt, *haladt előttük*, míg a helyhez, hol a gyermek vala, el nem érkezett s fölötte meg nem állt.

Akár valóságos csillagot látunk a Messiás csillagában, akár pedig csak csillaghoz hasonló fénytüneményt, kétségtelen, hogy *csodával* állunk itt szemben. S hogy az evangélistának az is volt a szándéka, hogy itt valóságos csodát közöljön velünk, abban a szentatyák valamennyien megegyeznek.

Ha valóságos csillagot gondolunk, akkor a csoda a csillag *mozgásában* van. Először, mert semmiféle csillag nem mozog Jeruzsálemtől Betlehem felé, azaz éjszak-déli irányban. A földnek saját tengelye körüli forgása következtében ugyanis az egész égboltozat *keletről nyugat felé* látszik körben forogni, s így a nappal s a holddal a csillagok is részt vesznek a napi mozgásban, vagyis azok is keletről nyugat felé mozognak: fölkelnek s lenyugszanak, kivéve azokat, melyek a sarkok pontján vannak vagy nagyon közel állanak hozzá. Ámde a mágusok csillaga *éjszakról dél felé* mozgott; ez ellenkezik a csillagok napi mozgásával. Másodszor, mert az égi testek mozgása sohasem lehet oly gyors, hogy azt pusztá szemünkkel is észrevehessük, mint például a felhők mozgását. Ez a csillagászatban egészen járatlan, laikus előtt is világos. Már pedig a Messiás csillaga *szemléltomást* haladt a mágusok előtt.

Vannak ugyan exegeták, akik nem valóságos, hanem csak látszólagos mozgást tételeznek föl, tehát az egészet *optikai látszatra* vezetik vissza, illetve a népies fölfogásnak megfelelő szölamokat

2, 2. ezeket írja: «Per stellam intellexerunt eum in Judaea natum, et ideo Jerusalem veniunt, ubi locum discentes tunc aggressi iter, *primum habent stellam praeiviam*, quam recognoscunt». (Migne, ser. lat. tom. CXIV. pag. 74.)

látnak az evangélium leírásában. Föltéve ugyanis — mondják ők — hogy a csillag akkor, mikor a mágusok kiléptek Jeruzsálemből, a déli égen talán a mágusok zenitjében állt, vezethette őket Betlehembe olyan értelemben, hogy a csillag felé mentek, mely, bár állva maradt, mégis menni látszott előttük, mint ahogy például a hold is menni látszik a haladó kocsi előtt. Ismét mások véleménye szerint a csillag épen a születés helye fölött állt; e fölött pillantották meg a Jeruzsálemből kilépő mágusok és a csillag arra vonta (προάγειν)¹ előre maga után, maga felé őket.

Nem tagadjuk, hogy e véleménynek van némi alapja, mert a Szentírás csaknem mindig optikailag beszél az égitesteken látható tűneményekről. Mi azonban itt még sem tudunk merően optikai látszatot föltételezni. És pedig nemcsak azért, mert csaknem hagyományos az a nézet, hogy a csillag haladása betű szerint értendő,² hanem mert fölfogásunk szerint a látszólagos mozgás föltételezése ellenkezni látszik az evangélium szövegével, melyben nem optikai látszatról, csalódásról, hanem határozottan mozgásról van szó, mellyel a csillag a mágusok előtt haladva az utat jelezte. Hogy a προάγειν ígét *előre menni* értelemben vegyük, azt nézetünk szerint e mondat két más igéje: ἐλθών (eljutván) és ἐστάθῃ (megállapodék) egyenesen követeli. Mert ugyan mi értelme is volna e szavaknak: *míg nem oda eljutván, megállapodék a hely fölött, hol a gyermek vala*, ha a προήγειν αὐτοῦς nem azt jelentené, hogy a csillag valósággal *előttük méne*, tehát előre haladt? Hisz csakis amennyiben előttük előre ment, csakis annyiban *juthatott el* és *állapodhatott meg* ama hely fölött, ahol a gyermek vala, intőjelül, hogy ide térjenek be imádni őt.

Ép azért nem érthetünk egyet *Patritiussal*, aki azt véli, hogy a csillag csak úgy vezette a mágusokat, miként a hajósokat irányítják a csillagok s hogy a csillag megállása is csak látszólagos volt;³

¹ Προάγειν, *transitive*: előre vezetni, előre hozni, előrevonni, előmozdítani; *intransitive*: előre hatolni, előre menni.

² *Pseudo-Máté evangéliuma* XVI. fejezete szerint is: «et quasi quae ducatum praestaret illis ita antecedeat eos, quousque pervenirent ubi puer erat». (*Tischendorf*, *Evangelia Apocrypha*, id. m. 83. old.)

³ *Patritius* id. m. 334. old.: «Sensus itaque verbi προήγειν in hac narratione est, stellam a Magis ante se visam, ut nautis astra, viam ipsis indicasse locumque, quo Christum reperirent. Alia vero Matthaei verba *Usque dum veniens staret supra, ubi erat puer*, significant Magos stellae ductum sequutos, quoad haec ad perpendicularum immineret loco, quo ipsi pervenerant, et ubi Christum reperturi erant... Dicitur autem stella *stetisse* nimirum prout res haec mente concipi in vulgus solet; quum enim coelestia corpora intuemur, motum horum,

sem *Knabenbauerrel*, aki a *προῆγεν αὐτοῦς* szavakat szintén nem valószínűsíti, hanem csak népies szólamot lát bennük, melyet az evangélista csak azért használ, hogy magyarázatát adja annak, hogyan láthatták a mágusok Betlehembe érkezésük alkalmával a csillagot a ház fölött állni, hol a gyermek vala.¹

Schegg is lehetségesnek tartja, hogy az evangélium szavai itt nem betű szerint veendőek, vagyis hogy a csillag mozgása nem valószínűsíti, hanem csak látszólagos volt, a mágusok azonban az őket vezérlő Szentlélek titokzatos befolyása alatt a látszólagos mozgást valószínűsítőnek képzelték, s így a csillag megállása sem volna egyéb, mint e befolyás alatti képzeletüknek megfelelő kifejezés.² Hasonlóan vélekedik *Schanz* is.³

non percipimus, eaque super hunc, illumve locum stare videntur; loquutio autem similis prorsus est illius, quam legimus in libro Josue: *Sol contra Gabaon ne movearis, et luna contra vallem Aialon. Steteruntque sol et luna... Stetit itaque sol in medio coeli*, quamque usurpavit Habacuc: *Sol et luna steterunt in habitaculo suo*. (3, 11.)

¹ *Knabenbauer* id. komm. 91. s. köv. old.: «Dum evangelista narrat: antecessit eos stella, populari modo loquendi utitur, ut explicet, quomodo stella, quam viderant in oriente nunc conspicitur stare super domum bethlehemicam, cum magi adveniant. Ad hoc enim debuit stella quasi praecurrere et ante illos advenire, ut possit ibi jam stare dum illi appropinquant ad domum».

² *Schegg* id. komm. 62. s. köv. old.: «Betrachten wir aber die Sternerscheinung als etwas Wunderbares und Ausserordentliches, das aber in den Naturgesetzen seine Begründung hat, ihnen wenigstens nicht widerspricht, dann sehen wir leicht, dass die Worte des Evangelisten nicht im streng buchstäblichen Sinne genommen werden können, da sich kein Stern von Nord nach Süd in der Richtung von Jerusalem nach Bethlehem bewegt. Wir müssen dann vielmehr sagen, dass die Beschreibung malerisch und möglichst anschaulich gehalten die scheinbare Bewegung als eine wirkliche darstellte. Stand nämlich der Stern am Südhimmel und fast im Zenith der Magier, da sie Jerusalem verliessen, so schien er vor ihnen herzugehen». — De részben helyesen folytatja: «Ihr Führer war der heilige Geist, er leitete sie durch jenen geheimnisvollen Zug, der, man gestatte die Vergleichung, dem Magnete gegenüber den Polen innewohnt, oder durch jene Ahnung, vor der auch im niederern psychologischen Gebiete die Schranken des Raumes im Ferngesichte fallen. Er leitete sie untrüglich zu den Füßen des göttlichen Kindes, aber die Magier selbst konnten diesen Zug nur dem Einflusse des Sternes über ihnen zuschreiben. Sie hatten für diese ihre so sichere und mächtige Führung keinen anderen Erklärungsgrund als im Sterne; daher mussten sie sagen: der Stern ging vor uns her und zog uns nach, bis wir das Kind fanden. Dabei nöthigt uns nichts zu der Annahme, das sie den Stern für ein beseeltes Wesen (eine Gottheit) hielten, obgleich diess der Sternanbetung zu Grunde lag, denn wir sind durch nichts berechtigt, sie für Sternanbeter zu halten. Die Belehrung ging vom Sterne aus; ihre letzte Ursache war aber nicht der Stern, sondern Gott, auch in der Augen der Magier».

³ *Schanz* id. komm. 104. old.: «Da Bethlehem südlich von Jerusalem

Mi azonban, az említett okoknál fogva, valóságosnak tartjuk a csillag haladását. De ép azért nem is gondolhatunk közönséges, hanem valami *csodálatos, titokzatos* csillagra vagy fénytüneményre. Hiszen ha a csillag egészen természetes, mindennapi jelenség lett volna, a csillagászmágusoknak nem tűnt volna föl és nem indulnak olyan szilárd hittel utána útnak.

Hogy azonban mégsem ennek csodálatos mozgása, hanem a *Szentlélek* volt a mágusok voltaképeni vezetője, az kétségtelen. Ugyanazon Szentlélek, kinek titkos ereje hazájukból Jeruzsálembe vonzotta őket, fölvilágosító kegyelmével és biztos kalauzolásával elvezette őket Jeruzsálemből a Messiás jászolához is.

A csillagnak csodálatos kalauzolására ugyan most még kevésbbé volt szükségük, mint akkor, midőn hazájukból Jeruzsálembe mentek, e csoda azonban még sem mondható sem céltalannak, sem fölöslegesnek. Célja ugyan nem az volt, hogy nekik a betlehemi utat megmutassa, hanem, hogy őket, mintegy az ég ujjsmutatása mellett, az isteni gyermek *hajlékához* vezesse, leginkább pedig az, hogy *megerősítse őket hitükben*,¹ most, midőn már oly közel voltak ama helyhez, hol hitük és várakozásuk a legnagyobb próbára tétetett. E nyilvánvaló csoda nélkül ugyanis az a végső szegénység, amit a gyermek Jézus körül tapasztalandók voltak, könnyen megingathatta volna hitüket, úgy hogy boldogító reményükben talán keserűen csalódva tértek volna vissza hazájukba.

Amit tehát az evangélium szövegéből bebizonyítottunk, tudnillik, hogy a Messiás csillaga nem közönséges, hanem valami rendkívüli, titokzatos, csodálatos csillag volt, abban a régi írók és szent-

liegt und sich kein Stern in dieser Richtung bewegt und ebensowenig stillsteht, so hat man hier eine wunderbare Führung durch den Stern anzunehmen. Dass dieses die Ansicht des Matthaeus war, zeigt die ganze Erzählung, und die Kirchenväter sind hierin alle einer Meinung, ob sie nun einen wirklichen Stern oder ein Meteor annehmen. Freilich könnte man auch denken, dass die Magier durch göttliche Erleuchtung so geleitet wurden, dass sie in ihrer Vorstellung die scheinbare Bewegung des Sternes als eine wirkliche ansahen, weil sie sich der Einwirkung des Geistes nicht bewusst waren. Das Stillstehen des Sternes hätte man dann ebenso zu erklären, wie das der Sonne und des Mondes (Jos. 10, 13.) oder gleichfalls als den ihrer Vorstellung entsprechenden Ausdruck der ihnen unbewussten inneren Leitung. Aber wie man auch erklären mag, so wird es, ohne die Erzählung ihres Inhalts zu berauben, doch nicht gelingen, sie auf einen rein natürlichen Vorgang zurückzuführen».

¹ S. Chrysostomus, In Matthaeum homilia 7. nr. 4. (Migne, ser. gr. tom. LVII. pag. 77.)

atyák véleményei is megegyeznek.¹ Nem idézhetjük valamennyit. Legyen elég a legkiválóbbak közül csak néhányra hivatkoznunk, valamint a nyomukon haladó régi exegeták közül is csak néhányat említünk meg a XVII. századig.

A legrégibb, de már legendaszerűen kibővített, határozott hangjánál fogva azonban figyelemre méltó leírását e csillagnak *szent Ignác* vértanúnál, *szent János* apostol tanítványánál olvassuk, aki egész elragadtatással ezeket mondja róla: «Egy csillag jelent meg az égen, tündöklőbb valamennyi többi csillagnál és fénye kimondhatatlan vala és újszerűsége csodálatot keltett. Valamennyi többi csillag, a nappal és a holddal együtt, udvart képezett körülötte, de mindezeket felülmulta amannak tündöklő fénye. Rémületet keltett, honnét ez új, a többitől annyira elütő tünemény».²

Jakab protoevangéliuma szerint igen nagy csillag volt, mely oly erős fénnel ragyogott az ég csillagai között, hogy azokat elhalványította, annyira, hogy látni sem lehetett amazokat.³

Jézus gyermekségének arab evangéliuma azt mondja e csillagról, hogy angyal volt, aki csillag képében kalauzolta a mágusokat.⁴

Szent Chrysostomus sem tartja csillagnak, hanem valamely láthatatlan, ésszel bíró erőnek, mely csillag képét öltvén magára, a pusztában bolyongó zsidókat kalauzoló titokzatos felhőoszlophoz hasonlóan vezette a mágusokat.⁵

¹ Ugy látszik, egyedül csak *nysszai szent Gergely* († 395) képez e tekintetben kivételt, amennyiben így ír róla (*Oratio in diem Natalem Christi*): «οἱ Μάγοι... καὶ τὸν οὐράνιον φωστῆρα γνωρίσκοντες, καὶ τὸν ἐν σπηλαίῳ Βασιλέα μὴ ἀγνοήσαντες». (Migne, ser. gr. tom. XLVII. pag. 1144.)

² *S. Ignatius martyr*, *Epistola ad Ephesios*, cap. 19.: «Ἀστὴρ ἐν οὐρανῷ ἔλαμψεν ὑπὲρ πάντα τοὺς ἀστέρας, καὶ τὸ φῶς αὐτοῦ ἀνεκλάλητον ἦν, καὶ ξενισμὸν παρῆχεν ἡ καινότης αὐτοῦ. Τὰ δὲ λοιπὰ πάντα ἄστρα, ἅμα ἡλίῳ καὶ σελήνῃ, χορὸς ἐγένετο τῷ ἀστέρι, αὐτὸς δὲ ἦν ὑπερβάλλον τὸ φῶς αὐτοῦ ὑπὲρ πάντα. Ταραχὴ τε ἦν πόθεν ἡ καινότης ἡ ἀνόμοις αὐτοῖς». (Migne, ser. gr. tom. V. pag. 660.)

³ *Protoevangelium Jacobi*, cap. 21.: «Καὶ εἶπον οἱ μάγοι: εἶδομεν ἀστέρα παμμεγέθη λάμψαντα ἐν τοῖς ἀστροῖς τούτοις καὶ ἀμβλύνοντα αὐτούς, ὥστε τοὺς ἀστέρας μὴ φαίνεσθαι». (*Tischendorf*, *Evangelia Apocrypha*. Editio Altera. Lipsiae, 1876. pag. 41.)

⁴ *Evangelium Infantiae* (ex arabico latine), cap. 7.: «Eademque hora apparuit illis angelus in forma stellae illius, quae antea dux itineris ipsis fuerat». (*Tischendorf*, *Evangelia Apocrypha*. Editio Altera. Lipsiae, 1876. pag. 184.)

⁵ *S. Chrysostomus*, In *Matthaeum* homilia 6. nr. 1.: «Ὅτι γὰρ οὐ τῶν πολλῶν εἰς ὃ ἀστὴρ οὗτος ἦν, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀστὴρ, ὥς ἔμοιγε δοκεῖ, ἀλλὰ θύναμις τις ἀόρατος εἰς ταύτην μετασχηματισθεῖσα τὴν ὄψιν... ὅπερ οὐκ ἔστιν ἀστρου κινήσεως, ἀλλὰ θυνάμειός τις λογικωτάτης... καθάπερ ὁ στυλὸς τῆς νεφέλης, καὶ καθίζων καὶ ἐγείρων τὸ στρατόπεδον τῶν Ἰουδαίων, ἡνίκα ἐχρῆν». (Migne, ser. gr. tom. LVII. pag. 64.)

A Kelet e legnagyobb exegetája különben az első, ki behatóan foglalkozik a Messiás csillagának magyarázatával. Figyelemre méltó érvelése, mellyel bizonyítja, hogy e csillag nem lehetett természetes csillag, a következő. Kitűnik ez — szerinte — először e csillag *mozgásából*. Ilyen mozgással ugyanis nem bir semmiféle csillag sem. Mert a napot, holdat s valamennyi csillagot keletről nyugat felé látjuk mozogni, ez pedig éjszokról dél felé mozgott, Palesztína ugyanis délre esik Perzsiától. (Chrysostomus tehát föltételezi, hogy a csillag az egész uton kísérte a mágusokat.) Kitűnik másodszor ragyogásának *idejéből*, mert nemcsak éjjel, hanem délben is látható volt, amennyiben a napnak fényét is felülmulta ragyogásával, mely erővel nem birnak sem a csillagok, sem a hold, mert mihelyt a nap megjelenik, azok eltűnnek s nem láthatók. Bizonyítja harmadszor *viselkedése*, mert hol ragyogott, hol nem. Így midőn Palesztína felé zarándokoltak, fénylett; midőn Jeruzsálembé érkeztek, eltűnt; miután pedig Heródest elhagyták s útjukat folytatták, ismét megjelent előttük. Ez — úgymond Chrysostomus — nem csillagra, hanem ésszel bíró erőre vall. Nem volt ugyanis saját járása, hanem mikor menniök kellett a mágusoknak, előttük járt; amikor pedig meg kellett állaniok, megállt, a szükséghez képest, mint ama felhőoszlop, mely a zsidókat figyelmeztette, mikor kell a tábornak megindulnia s mikor kell ismét megállania. Végre, negyedszer, világosan kitűnik, hogy nem volt közönséges csillag, ragyogásának *módjából*, illetőleg *helyéből*. Mert nem a magas égen volt elhelyezve, ahonnan nem vezérelhetette a mágusokat, hanem onnan leereszkedve mutatta meg nekik a helyet. Hisz ama mérhetetlen magasságban csillag nem is mutathatta volna meg azt a kis kunyhót vagy azt a helyecskét, melyet meg kellett látogatniok. Ezt a hold sem teheti, mely pedig oly közel látszik mindnyájunkhoz. Hogyan jelölhette volna meg tehát egy csillag a jászolnak és kunyhónak azt a kis helyét, ha csak el nem hagyja azt a magasságot s le nem száll s meg nem áll a gyermek feje fölött, mire céloz az evangelista, midőn mondja: «És ime a csillag előttük méne; mignem oda eljutván, megállapodék a hely fölött, hol a gyermek vala».¹

Szent Ambrus szerint új csillag volt, mely azelőtt sohasem volt látható.²

¹ *S. Chrysostomus*, In Matthaeum homilia 6. nr. 1. (Migne, ser. gr. tom. LVII. pag. 64. et sequ.)

² *S. Ambrosius*, Expositio Evangelii secundum Lucam, lib. II. nr. 48.: «Viderunt novam stellam, quae non erat visa a creatura mundi». (Migne, ser. lat. tom. XV. pag. 1570.)

Szent Ágoston is azt tartja, hogy azelőtt sohasem látták s azután sem tűnt fel többé az égen s hogy éppen csak a Megváltó születése alkalmából jelent meg.¹

Nagy szent Leo pápa szintén új csillagnak tartja, mely fényesebb és szebb volt a többinél; más helyen meg: szokatlan, rendkívüli csillagnak mondja.²

Ruszei szent Fulgentius egyenesen azt hiszi, hogy az isteni gyermek teremtette e csillagot születésének alkalmából.³

Az *Opus Imperfectum* szerzője szerint kisededhez hasonló csillag volt, melynek feje fölött kereszt volt látható.⁴

A *De Mirabilibus Sacrae Scripturae* című munka szerint, melyet régen tévesen szent Ágostonnak tulajdonítottak, melynek szerzője azonban a VII. században élt ismeretlen angol író, a Szentlélek jelent meg e csillagban, hogy bemutassa a világnak a Megváltót, miként később megkeresztelésénél is bizonytságot tett róla galamb alakjában.⁵

¹ *S. Augustinus*, Sermo 201. In Epiphania Domini 3.: «Quid erat illa stella, quae nec unquam antea inter sidera apparuit, nec postea demonstranda permansit». (Migne, ser. lat. tom. XXXVIII. pag. 1031.) — Contra Faustum lib. II. cap. 5.: «Proinde non ex illis erat haec stellis, quae ab initio creaturae itinerum suorum ordinem sub Creatoris lege custodiunt; sed novo Virginis partu, novum sidus apparuit». (Migne, ser. lat. tom. XLII. pag. 212.)

² *S. Leo Magnus*, Sermo 31. In solemnitate Epiphaniae D. N. J. Chr. 1. cap. 1.: «Tribus igitur magis in regione Orientis stellae novae claritas apparuit, quae illustrior caeteris pulchriorque sideribus, facile in se intuentium oculos animosque converteret: ut confestim adverteretur, non esse otiosum, quod tam insolitum videbatur». (Migne, ser. lat. tom. LIV. pag. 235.) — Sermo 34. In Epiphaniae solemnitate 4. cap. 2.: «fulgore insoliti sideris incitati...» (Migne, ser. lat. tom. LIV. pag. 245.)

³ *S. Fulgentius Ruspensis*, Sermo 4. de Epiphania, deque Innocentum nece, et muneribus magorum, nr. 4.: «Haec stella nunquam ante apparuit, quia nunc eam puer iste creavit, et magis ad se venientibus praeviam deputavit». (Migne, ser. lat. tom. LXV. pag. 736.)

⁴ *Opus Imperfectum* in Matthaeum, homilia 2. ex capite 2.: «Apparuit eis descendens super montem illum Victorialem, habens in se formam quasi pueri parvuli, et super se similitudinem crucis». (Migne, ser. gr. tom. LVI. pag. 637.) V. ö. *Plinius Secundus* († 79) *Historia Naturalis*, lib. II. cap. 22.: «Fit et candidus cometes, argenteo crine, ita refulgens, ut vix contueri liceat, specieque humana Dei effigiem in se ostendens».

⁵ *Pseudo-Augustinus*, *De Mirabilibus Sacrae Scripturae*, lib. III. cap. 4.: «Vel certe si neque angelus, neque stella firmamenti, neque alius quispiam ignis haec stella fuisse dignoscitur; Spiritus ergo Sanctus stella haec fieri concedatur. Qui sicut postmodum corporali specie columbae descendit super Jesum Dominum in Jordane; sic gentes adoratrices, stellae specie duxit ad

B. Rabanus Maurus azt tartja, hogy most teremtette azt az isteni gyermek a mágusok kalauzolására s hogy az, miután föl-
adatát betöltötte, megszűnt lenni.¹

Hasonlóképen vélekedik *halberstadti Haymo*; és, szent Chrysostomus nyomán, ő is azt tanítja, hogy e csillag nem volt az égen elhelyezve, hanem a föld légkörében mozgott.²

Theophylactus csillag alakjában megjelent valami isteni és angyali erőt lát a Messiás csillagában, amire abból következtet, hogy nappal is ragyogott; szerinte is nem a magas égen, hanem földünk légkörében kellett mozognia.³

Aquinói szent Tamás is igen valószínűnek tartja, hogy e csillag Isten által, nem ugyan az égen, hanem földünk alsó légkörében ujonnan teremtett csillag volt, mely Isten akarata szerint mozgott.⁴

Ezekhez hasonlóan értelmezték a Messiás csillagát egészen az újkor elejéig. Látnivaló, hogy a lényegyet tekintve valamennyien szent Chrysostomus nyomán haladnak.

A XVII. században azonban fordulat állt be. Némelyek ugyanis e csillagot *természetes*, bár rendkívüli égitestnek vagy csillagcsoporthoz tartozásnak kezdték tartani s ebben II. Rudolf császári csillagvizsgálójának, a híres *Keplernek* († 1630) tekintélyére támaszkodtak, mily alaptalanul azonban, látni fogjuk az alábbiakban.

1604-ben az emberiség az égen valaha feltűnt legritkább és

cunabula Domini nascentis in carne... Sicut ergo in igne super Apostolos postea in coenaculo Sion descendit, ita in specie stellae Magos ad Dominum Spiritus Sanctus deduxit». (Migne, ser. lat. tom. XXXV. pag. 2194. et sequ.)

¹ *B. Rabanus Maurus*, Commentaria in Matthaeum, lib. I. cap. 2.: «Haec stella nunquam ante apparuit, quia nunc eam puer iste creavit, et magis ad se venientibus praevidiam deputavit, quae peracto obsequio mox esse desiit». (Migne, ser. lat. tom. CVII. pag. 759.)

² *Haymo Halberstatensis*, Homilia 15. in Epiphania Domini: «Ad quod dicendum, quia neque in coelo sidereo fixa erat, neque in terra (t. i. discurrebat), sed per aëra discurrebat, ut dux et praevia magorum usque ad natum puerum esset. Sed neque antea fuisse creditur, neque postea permansisse». (Migne, ser. lat. tom. CXVIII. pag. 109. et sequ.)

³ *Theophylactus*, Enarratio in Evangelium Matthaei, ad 2, 2.: «... θείαν δύναμιν καὶ ἀγγελικὴν, εἰς τὸ πον ἀστέρως φαινομένην... Ὅτι δὲ ἀγγελικὴ δύναμις ἦν ὁ ἀστὴρ, δῆλον ἀπὸ τοῦ καὶ ἐν ἡμέρᾳ ὑπερλάμπειν». — és ad 2, 8. 9.: «Κατέβη γὰρ ὁ ἀστὴρ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ προσγεύετορος γενόμενος, ἔδειξεν αὐτοῖς τὸν τόπον». (Migne, ser. gr. tom. CXXIII. pag. 161. és 165.)

⁴ *S. Thomas Aquinas*, Summa Theologica, pars III. quaest. 36. art. 7.: «Probabilius tamen videtur, quod fuerit stella de novo creata, non in coelo, sed in aëre vicino terrae, quae secundum divinam voluntatem movebatur». (Vives-féle kiadás. V. köt. 164. old.)

legtündöklőbb látványban gyönyörködött. A XVII. század nagy csillagásza, Kepler, ennek az égi tűneménynek észlelése és tanulmányozása alkalmával a mágusok csillagáról is nyilatkozott irataiban.

1603 december havában ugyanis a *Saturnus* és a *Jupiter* bolygók konjunkcióba léptek a Kigyós csillagképben, amihez 1604 tavaszán a *Mars* is hozzájárult, végre ez év őszén váratlanul egy elsőrangú ismeretlen *új csillag* is feltűnt e csillagesoportosulás közelében, mely a következő évben egészen eltűnt.¹

Kepler kiszámítá, hogy e csillagkonjunkció minden 794. évben ismétlődik s így Róma építése után 747-ben és 748-ban is észlelhető volt, sőt hogy akkor még a *Venus* és a *Merkur* is egyesült e csoportban. A hívő tudós, aki e találkozásból a Megváltó születési esztendejét akarta meghatározni,² azon nézetnek adott kifejezést, hogy ha a mágusok *új csillaga* is e bolygócsoportosulás közelében tűnt fel, egészen természetes, hogy ők, tudományuk szabályai szerint, e meglepő tűneményből valami rendkívüli s nagyfontosságú eseményre gondoltak.

Kepler tehát nem állítja, hogy e *csillagtalálkozás* volt a mágusok csillaga, sőt ő azt nem is közönséges, természetes, hanem *csodálatos* csillagnak tartotta, amint az világosan kitűnik amaz okoskodásából, hogy *miért* keltek a mágusok végre útra a csillag által hirdett «zsidó király» imádására. Ugyanis szószerint ezeket írja: «Kérded talán, miért jöttek végre csak most (t. i. két évre a csillag első feltűnése után) imádni a csillag által hirdetett királyt? Mert e csillag *nem volt a közönséges* üstökösök vagy új csillagok közül való, hanem mert ez *külön csodálatosan kezdett mozogni az alsó légkörben*. Ameddig e csillag *az étherben*, a többiek között fölkelni és lenyugodni látszott, fölkelte ugyan újszerűségével a csillagászatban jártas kaldeusok figyelmét, de valami határozott eseményre nem figyelmeztette őket. Midőn azonban *a légkörbe aláereszkedni* s lassanként nyugat felé kezdett haladni s végre eltűnt a nyugaton, csak akkor szánták el magukat a mágusok, hogy követik s a csillag által leírt út irányában Judeába érkeztek».³ S hangsúlyozván, hogy amit e

¹ *Kepler*, De Stella nova in pede Serpentarii. Pragae, 1606.

² *Kepler*, De Jesu Christi Salvatoris Nostri vero anno natalitio. Francofurti, 1606. és De vero anno, quo aeternus Dei Filius humanum naturam in utero Benedictae Virginis Mariae assumpsit. Francofurti, 1614.

³ *Kepler*, De vero anno, quo aeternus Dei Filius stb. id. m. 133. old.: «Quaeras, cur igitur nunc demum venerint adorare regem a stella significatum? Quia stella haec *non fuit e numero communium* cometarum aut novorum siderum, *sed accessit illi privatim miraculum motus in inferiore regione aëris*.

csillag mozgásáról tart, az megegyezik az evangéliumban említett tulajdonságaival, ezen összhangot feltüntetve így folytatja: «Mert ime a csillag, melyet láttak vala napkeleten (de szemeik elől eltűnt nyugaton, most azonban ismét megjelent és) előttük méne; mígnem oda eljutván, megállapodék a hely fölött, hol a gyermek vala. Meglátván pedig a csillagot, örülének igen nagy örömmel», hogy tudniillik bár előbb elvesztették, de útnak szerencsés irányítása folytán Judeában ismét megtalálták.¹

A természetes magyarázat hívei tehát hiába hivatkoznak Keplerre, mert ime a hívő nagy tudós meggyőződése szerint is az evangélium alapján valami *csodálatos* csillagra kell gondolnunk, mely midőn a mágusokat a Messiás lábaihoz vezette, nem a többi csillagok között, fölnt az étherben, hanem mélyen a csillagos ég alatt, *léghörünkben mozgott*.

Mindazáltal sokan még mindig azt hiszik, hogy a Messiás csillaga a Kepler idejében észlelt tüneményhez hasonló valami ritka, de természetes jelenség volt.²

*Schubert*³ és *Münter*⁴ csillagászok magát azt a nevezetes csillag-konjunkciót vélték a mágusok csillagának.

Quamdiu igitur stella visa est *in aethere* inter ceteras oriens et occidens, commovit quidem novitate Chaldaeos astrologiae peritos, at de re aliqua certa in individuo non monuit: postquam vero se *in aërem demittere* et sensim occidentem versus progredi coepit tandemque in Occidentem recepta disparuit, tum demum magi consilium sequendi cepere veneruntque memoria itineris stellae in Judaeam».

¹ *Kepler* id. m. 134. old.: «Ecce enim, stella, quam viderant in Oriente (quae se illis subduxerat, in Occidentem discessu facto; jam in conspectum rediit et) antecedeat eos, usque dum veniens staret supra, ubi erat puer. Videntes autem stellam, gavisunt gaudio magno, quod sc. eam prius amiserant eamque felici profectionis consilio in Judaea rursum reperissent».

² *Sepp und Haneberg*, Das Leben Jesu. Vierte neubearbeitete Auflage mit zahlreichen Ansichten. München, 1898. 44—49. old. (13. Der Stern des Messias bei der grossen Planetenconjunction.), ahol fejtegetéseit így fejezi be: «Nur der Himmel kann uns sagen, wie viel Uhr es auf der Erde ist. Ob wir immer diess für Kabbalistik erklären wollen, die Vorzeit glaubte an eine höhere Weltordnung und harmonische Übereinstimmung in fühlbarer Beziehung zu unserer Erde; auch die Magier stellten solche Berechnungen an — und die Erscheinung des Messianischen Sternes in dem unabhängig davon nachweisbaren Geburtsjahre Christi 747 u. c. lässt sich am Firmamente nicht weg disputiren».

³ *Schubert*, Vermischte Schriften. Erster Band. Tübingen, 1823. 71. old.

⁴ *Münter*, Der Stern der Weisen. Untersuchungen über das Geburtsjahr Christi. Kopenhagen, 1827.

Mások valami *változó csillagra* gondolnak, milyenek időközönként feltűnően növekedő fénnel ragyognak s aztán ismét megfogyatkoznak, elsötétednek; vagy valami hirtelen eltűnt s ismét elsötétedett erősebb fényű *időszaki csillagra*, sőt némelyek egyenesen arra, melyet *Tycho de Brahe* csillagász 1572-ben a Cassiopeia csillagképben megfigyelt s mely, miután hónapokon át a Sziust és Venust is felülmúló fénnel ragyogott, 1574-ben teljesen eltűnt. Mivelhogy ez időszaki csillag föllobbanása állítólag 315 évenként ismétlődik, az Üdvözítő születése idejére is esik egy föllobbanás.¹

Voltak olyanok is, akik egy *üstökösre*² gondoltak s némelyek épen arra, mely a kínaiak csillagászati följegyzései szerint Róma építése után 750 február havától április haváig Betlehemben is látható volt.

Találkoztak végül olyanok is, akik a Messiás csillagát rendkívüli fényű *meteórának* (hulló csillagnak) vélték.

Ámde e föltevések egyike sem egyeztethető meg az evangélium szövegével, illetőleg a Messiás csillagának sajátásaival, melyek arra kényszerítenek, hogy itt a természet törvényein kívül álló tüneményre gondoljunk. Mert semmiféle közönséges, természetes csillagról vagy csillagkonjunkcióról nem mondható, hogy szemlátomást halad valaki előtt, kivéve a meteórokat, ezek azonban, bármily hosszú fényvonalat is írnak le az égen, néhány másodperc alatt végkép eltűnnek a szemhatárról anélkül, hogy újból visszatérnének, pedig a mágusoknak ugyanaz a csillag ragyogott föl, midőn Jeruzsálemet elhagyták, melyet hazájukban láttak, s most mindaddig előttük ment, míg csak az isteni kised jászolához nem értek. Csillagkonjunkció már csak azért sem lehetett, mert az evangélium nem csillagcsoportról, csillagzatról (*ἀστρον*), hanem csak *csillagról* (*ἀστήρ*) beszél. Azonkívül pedig csillagcsoportnak még kevésbbé lehet olyan mozgása, amilyen a Messiás csillagáé volt.³

¹ *Schegg* id. komm. 66. old. és ugyanannak másik művében: *Biblische Archaeologie*, herausgegeben von Wirthmüller. Freiburg im Br., 1887. 363. old.

² Így már *Origenes*, *Contra Celsum* lib. I. cap. 58. (Migne, ser. gr. tom. XI. pag. 768.) Az újabbak közül például *Patritius*, *De Evangeliiis*. Friburgi Brisgoviae, 1853. Lib. III. 331. s köv. old.: «Eorum itaque personam gerens, qui pro cometa certant, aio, nihil esse in narratione Matthaei quod necessaria consequutione evincat, aliud περσπορον illud fuisse, non levía vero, quae id negare suadent; e contrario pauca non esse, quae probent fuisse cometen, nulla vero, ob quae id infitriari necesse sit».

³ A protestáns *Nösgen* is, *Die Evangelien nach Matthaeus, Markus und Lukas*. Zweite, neubearbeitete Auflage. München, 1897. 22. s köv. old. ezeket

Azért sem lehetett természetes csillag, mert közönséges csillag, mely a csillagok rendes magasságában jár, nem állhat meg ez égi magasságban épen egy kis betlehemi lakás fölött úgy, hogy ne lássék egyúttal más ház fölött is állani. Voltak ugyan, kik e megállást, illetőleg az isteni kised lakásának megjelölését — anélkül, hogy az isteni kegyelem közreműködését tagadták volna — úgy értelmezték, hogy a csillag függélyesen megállván ama lakás fölött, *sugarait* hirtelen egyenesen arra a helyre lövelte, vagy ha üstökös volt, *sugárkévéjét* egyenesen arra fordította.¹ Ámde, eltekintve attól, hogy az evangélium nem *sugárról*, sem *sugárkévéről*, hanem *csillagmegállásról* beszél, hogyan lövelhette sugarait az a csillag vagy, ha üstökös volt, hogyan fordíthatta volna sugárkévéjét a csillagos égről bizonyos hely vagy ház felé úgy, hogy az ne látszott volna más házra is esni? Erre vonatkozólag már *szent Chrysostomus*² s utána *Theophylactus*³ és *szent Paschasius*⁴ megjegyzik, hogy ha a többi csillagok közt foglalt volna helyet, ez lehetetlen lett volna, mert akkor sugarai minden házra esnek egyformán, amiért is csak úgy jelölhette meg ezt a helyet, hogy alatt járva közel ama lakás fölött

írja Máté 2. verséhez: «In diesem Sterne darf nicht die im J. 748 u. c. eingetretene Planetenkonjunktion, sondern muss ein besonderer Stern, ein wunderbares Sterngebild gesucht werden, welches seinen Lauf von Norden nach Süden in der Richtung von Jerusalem nach Betlehem hin, nehmen konnte».

¹ *Patritius* id. m. lib. III. 387. s. köv. old.: «Quod autem narrat Matthaeus, domum, qua Christus degebat, Magis stella hac indice fuisse monstratam, sive cometes ea fuerit, sive aliud *μετεωρον*, illud fieri non potuisse, nisi divinitus, nemo non sentit. Idecirco adparet frustra eos esse, qui inde argumentum sibi praeberi autumnant, quo cometen explodant, quaeruntque, qui potest cometes, immensum quantum distans a terra, sic loco alicui ad perpendiculum imminens videri, ut vel magnam urbem a reliqua circum regione, nedum unam domunculam a ceteris, hoc uno indicio discernamus. *Quid enim si cometes radium supra domum Christi demisisset?* At enim mirum quid hoc saperet. Nempe; quasi vero tralatitium foret alia *μετεωρα* sese viarum duces nobis offerre, locaque, quae petimus, super ipsa sistendo, indicare».

² *S. Chrysostomus*, In Matthaeum homilia 6. nr. 1. (Migne, ser. gr. tom. LVII. pag. 64.)

³ *Theophylactus*, Enarratio in Evangelium Matthaei, ad 2, 8. 9. (Migne, ser. gr. tom. CXXIII. pag. 165.)

⁴ *S. Paschasius Radbertus*, Expositio in Matthaeum, lib. II. cap. 2.: «Quod autem sidereas vias non tenuerit, ostenditur ex hoc, quod stetissemus supra, ubi erat puer, narratur. Quia si in summa coeli arce inter ceteras sita esset, unicuique domui in omni illa civitate supra verticem stare videtur. Unde patenter insinuat multum eam domui vicinam in qua puer erat stetisse». (Migne, ser. lat. tom. CXX. pag. 128.)

megállt, ahol az isteni kisedd vala. Az evangélium «megállapodék» szavánál tehát nem kell azt gondolnunk, mintha *leereszkedett* volna ama hely fölé, mert nem közönséges csillagról van szó, mely a többiek rendes magasságában járt.

Mi volt tehát a Messiás csillaga? Az evangélium s a Szentatyák alapján arra következtethetünk, hogy az *csillaghoz hasonló valami titokzatos és csodálatos fénytünemény volt légkörünk alsó régióiban nem magasan a föld felett*, melyet Isten mindenhatósága külön arra a célra teremtetett, hogy rendkívüliségeivel a mágusok figyelmét fölkeltse s a vele kapcsolatosan nyert kegyelmi fölvilágosítással a Messiáshoz vezérelje, feladatának teljesítése után pedig ismét végkép megsemmisüljön.¹

A lényegét tekintve nem egyéb ez, mint szent Chrysostomusnak némileg módosított értelmezése. Ezt, mint az evangélium szövegével s a szentatyák fölfogásával s a nagy Kepler nézetével is megegyezőt, a legújabb exegeták is követik.²

Fölvethetné valaki azt a kérdést: látták-e *napkeleten mások is* a Messiás csillagát? Valószínű, hogy igen, bár nem sokan, mert ha nem magasan a föld fölött lebegett, akkor csak a mágusokhoz közel fekvő földterületen volt látható, s mert nincs kizárva, hogy minden rendkívülisége dacára mégis inkább csak a csillagvizsgálószemnek tűnt fel, csak annak volt meglepő tünemény. Hisz tudjuk, hogy manap is a laikus világnak még nem igen ötlük fel s nem igen törődik azzal, ami a csillagvizsgáló előtt nagyon is figyelemre méltó. Észre sem veszi a laikus azt, amit a csillagász, a tudós már csodálattal szemlél.³ S ha más csillagvizsgálók, kik észre is vették,

¹ Azt a gyermekmeszeszerű naivságot, melyet egy-két régi írónál olvashatunk, tudniillik, hogy a Messiás csillaga egy betlehemi kútba (cisternába) esett, hol az együgyű köznép hite szerint csak a tiszta szívű szűzek láthatják — úgy látszik — toursi szent Gergely († 595) említi először. *S. Gregorius Turonensis*, *Libri Miraculorum*, lib. I. cap. 1.: «Est autem in Betlehem puteus magnus, de quo Maria gloriosa aquam fertur hausisse: ubi saepius aspicientibus miraculum illustre monstratur, id est stella ibi, mundis corde, quae apparuit magis, ostenditur. Venientibus devotis ac recumbentibus super os putei, operiuntur linteo capita eorum. Tunc ille, cujus meritum obtinuerit, videt stellam ab uno pariete putei super aquas transmigrare ad alium, in illo modo, quo solent super coelorum circulo stellae transferri. Et cum multi aspiciant, ab illis tantum videtur, quibus est mens sanior. Nonnullos vidi, qui eam asserebant se vidisse. Nuper autem diaconus noster retulit, quod cum quinque viris aspexit (= introspectit), sed duobus tantum apparuit». (Migne, ser. lat. tom. LXXI. pag. 707.)

² *Grimm* id. m. 353. old. *Loch-Reischl* id. m. 9. old. *Bisping* id. komm. 68. és 72. old. *Pözl* id. komm. 17. old. *Knabenbauer* id. komm. 87. old. és mások.

³ *Suarez*, De Incarnatione. Pars Secunda. Disputatio XIV. sectio 5.: «Vel

még sem követték, annak oka anyagi gondok lehettek, melyek visszatartották, főként azonban az, hogy nem részesültek az evangélium mágusait fölvilágosító isteni kegyelemben.¹

Hogy *Palesztinában a zsidók és Heródes nem látták*, bizonyosra vehető. Hogy a mágusok megérkezése előtt nem látták, kitűnik Jeruzsálem lakosainak viselkedéséből. Az a meglepetés és izgalom ugyanis, melyet a mágusok beszédje közöttük keltett, világosan elárulja, hogy akkor hallottak legelőször e csillagról, melyet azonban most a mágusok sem láttak. Ha a zsidók akár előbb, akár utóbb látták volna e csillagot, azt Máté bizonyára megemlítené, s most, a mágusok tudakozódása után, talán mégis csak akadt volna valaki a zsidók között, aki velük e rendkívüli tüneményt követve a Messiás lábaihoz siet vala.²

11. §. A napkeleti bölcsek megérkezésének közelebbi meghatározása s a Messiás gyermekségének kronológiája.

Bajos biztosan megállapítani, mert sem az evangélium, sem a hagyomány nem nyújt biztos támpontot. Eusebius és szent Epiphanius szerint a mágusok a Messiás születése után csak két évre érkeztek meg. Jézus gyermekége evangéliumi adatainak időrendi csoportosítása Cornely szerint. Szent Ágoston nyomán sokan azt tartják, hogy a mágusok hódolása a Messiás előtt már születése után a tizenharmadik napon történt. Ez az általánosabban elterjedt nézet. Jézus gyermekége evangéliumi adatainak időrendi összeállítása Riess szerint. Az újabb exegeták egy része azt vitatja, hogy a mágusok csak Jézusnak bemutatása után érkeztek meg. Érveiknek mérlegelése. Szent Ágoston nézetét követjük.

Régi és újabb írásmagyarázók között nagy a véleményeltérés arra nézve, mikor is érkeztek voltaképen a napkeleti bölcsek Bet-

si visa fuit (stella), quomodo non omnes in sui admirationem rapuit, et per totum orbem ejus fama percreebuit? Ratio enim fortasse est, quia cum esset terrae vicina, tantum in locis propinquis lucebat praesertim in die: nocte vero fortasse elavabatur, ita ut solum ab iis, qui syderibus cognoscendis vacabant discerni posset, ut Niceph. inquit lib. I. Hist. cap. 13.» (Operum tomus XVII. Venetiis 1746. pag. 128.) *Cornelius a Lapide* id. komm. 65. old.: «Quod aliqui alii praeter Magos stellam viderint, est probabile: stella enim magna erat, clara et visibilis Magis, cur non et aliis? quia Deus volebat toti mundo Christum patefacere».

¹ *Cornelius a Lapide* id. komm. 65. old.: «sed pauci vel nulli stellam cum Magis secuti sunt, tum quia ejus mysterium ignorabant, tum quia curis domesticis occupabantur».

² *Cornelius a Lapide* id. komm. 64. old.: «Herodes et Judaei, ac ut videtur, ceteri homines eam non viderunt, alioqui enim eam secuti cum Magis venissent ad Christum».

lehembe, azaz kronológiai szempontból Jézus gyermekisége történetének melyik eseménye után teendő hódolásuk a Messiás előtt.

Be kell vallanunk, hogy e kérdésnél, mely összefügg a Máté és Lukács evangéliuma közötti állítólagos ellentmondás kérdésével, alig ismerünk bonyolultabbat a bibliai kronológia és exegesis terén. Nem is sikerült még eddigelé e kronológiai kérdésnek mindenkit kielégítő teljes megoldása, s meggyőződésünk szerint a jövőben sem fog sikerülni. Ennek oka pedig egyrészt, mert Máté és Lukács csak egy-két kiszakított eseményt közölnek Jézus gyermekkorából s azt is kellő időmeghatározás nélkül, amihez még az a körülmény is hozzájárul, hogy nem ismerjük eléggé az események háttérét sem; másrészt, mert a régi szentatyák és írók nincsenek e kérdésben egy véleményen, amiből világos, hogy a hagyomány sem őrizte meg biztosan ez esemény pontos idejét. Tagadhatatlan azonban, hogy a Jézus gyermekisége eseményeinek időrendi egymásutánjában mutatkozó eltérések nem annyira az evangéliumi szöveg alapján, mint inkább a későbbi hagyomány folytán lettek állítólagos ellentmondásokká, melyekről röviden már munkánk 2. §-ában szóltunk.

Alább felsoroljuk a kérdésünkre vonatkozó főbb vélemény-csoportokat s röviden megteesszük rá észrevételeinket, amiből kitűnik majd, melyik nézetet valljuk a magunkénak is.

*Eusebius*¹ és utána *szent Epiphanius*² úgy vélekednek, hogy a mágusok a Messiás születése után csak két évre érkeztek Betlehembe. Erre Heródes vérengző parancsából következtetnek, melynél fogva megöleté a kétéves és két éven aluli betlehemi fiúgyermeket. Ezek nyomán halad néhány újabb exegeta is, így *Cornely*,³ *Knabenbauer*⁴ és mások, bár ez utóbbiak szerint a mágusok nem két, hanem egy évre a Messiás születése után érkezhettek meg hódolatára.

¹ *Eusebius*, Quaestiones Evangelicae ad Stephanum, quaest. 16. nr. 2.: «Οὐκοῦν διετὴς χρόνος ἤδη παρεληλύθει ἀπὸ τῆς Ἰησοῦ γενέσεως καὶ ἐπὶ τὴν ἀφίξιν τῶν εἰρημένων». (Migne, ser. gr. tom. XXII. pag. 933.)

² *S. Epiphanius*, Adversus Haereses, lib. I. tom. I. De Incarnatione Christi Domini, cap. 1.: «κάκεισε τῷ δευτέρῳ ἔτει αὐτοῦ γεννήσεως κατοπτουθέντα ὑπὸ τῶν μάγων προσκυνηθῆναι δῶρα λαβόντα». és Lib. II. tom. I. 20, 9.: «Ἐνθεν τίνι οὐ φανεῖται, ὅτι, ὅτε ἦλθον οἱ μάγοι, δύο ἦν ἐτῶν ὁ παῖς γεγεννημένος». (Migne, ser. gr. tom. XLI. pag. 276. és 904.)

³ *Cornely*, Historica et Critica Introductio in U. T. Libros Sacros. Volumen III. Introductio Specialis in singulos Novi Testamenti Libros. Parisiis, 1886. pag. 204.

⁴ *Knabenbauer* id. komm. 72. s. köv. old.

Ilyen módon könnyebben vélik ezek a Máté és Lukács evangéliuma közötti látszólagos ellentmondást eloszlatni. A Máté 2, 1—23. verseiben elbeszélt eseményeket Lukács 2, 39. verse után beigtatva, így okoskodnak: Miután Jézust szülei a születése utáni negyvenedik napon bemutatták a jeruzsálemi templomban, onnan egyenesen Názáretbe tértek vissza. (Luk. 2, 39.) Szent Epiphanius szerint Názáretből évenként elzarándokoltak Betlehembe az ott történt dolgok megünneplésére s egy ilyen alkalommal történt a második évben, hogy a mágusok megtalálták és imádták a Messiást Betlehemben.¹ Mások szerint pedig szent József a templomi bemutatás után visszatért ugyan Máriával és Jézussal Názáretbe, de nem akart tovább ott lakni, hanem házi ügyeik rendezése után átköltözött Betlehembe, mert megfelelőbbnek tartotta, hogy a Messiás király Betlehemben növekedjék föl, melyet születésével amúgy is megszentelt. Betlehemben tehát, talán épen a születés első évfordulóján, érkeztek meg a mágusok és imádták Jézust. Ugyanazon éjjel azonban, mert a Betlehem térszomszédságában fekvő Jeruzsálemben Heródes várakozott a visszatérő mágusokra, ezek is meg a szent család is az angyali intés folytán menekülni kényszerültek, azok egyenesen hazájukba, ez pedig Egiptomba. Néhány napra rá Heródes, mert azt hitte, hogy kijátszották, elrendelte a betlehemi gyermekölést a csillag feltűnésének ideje szerint, melyet a mágusoktól megtudott.

Ezek alapján *Cornely*² Jézus gyermekségének evangéliumi adatait ily időrendben állítja össze:

748. december 25. A Messiás születik; pásztorok imádják.

749. január 1. Körülmetéltetik és a Jézus nevet kapja.

Február 2. Mária bemutatja a tisztulás áldozatját s fölajánlja Jézust a templomban. Innen a szent család Názáretbe megy, ahonnan azonban nemsokára visszatér Betlehembe, ahol megtelepszik.

December 25. A mágusok megérkeznek s imádják a Messiást. A szent család Egiptomba fut; Heródes megöleti a betlehemi kisdedeket.

750. husvétja előtt Heródes meghal. A szent család nemsokára visszatér hazájába.

Szent Epiphanius és *Cornely* véleményét támogatni látszik a keleti egyháznak azon szokása, hogy az Úr születése napján üli a

¹ Lásd munkánk 1. §-ában a 13. s köv. oldalon szent Epiphanius okoskodásának kivonatos közlését.

² *Cornely* id m. 285. old.

mágusok látogatásának emlékét is, s maga a nyugati egyház is a karácsonyi harmadik misében a mágusok látogatásáról szóló evangéliumi szakaszt olvassa. Mellettük látszanak bizonyítani a legrégibb festmények és képek is, melyekben — egynek kivételével, mely pólyákba takarva ábrázolja az isteni kisdedet — Jézus már nagyobbbacsának van feltüntetve vagy anyja ölében, vagy egyedül is trónon ülve.¹

Nem tagadható, hogy szent Epiphanius és Cornely föltevése mellett a Máté és Lukács közötti látszólagos ellentmondás könnyen s teljesen el volna oszlatva. Ámde mégis szó fér hozzá, megfelelő-e a valóságnak az, amit föltételeznek. Ellenük szólnak a következők: Amire Heródes parancsa alapján támaszkodnak, tudniillik, hogy a csillag nem előbb, hanem csak a Messiás születésekor tűnt fel először, nem bizonyos. Aztán meg szent Máté leírása is azt a benyomást teszi, hogy a mágusok megérkezése nemsokára a Messiás születése után történt. «Mikor tehát született Jézus... *íme* bölcsek jövének napkeletről.» (2, 1.) E szavak összefüggése s az *íme* szócska inkább arra engednek következtetni, hogy a Messiás születésére csakhamar következett a mágusok megérkezése. De különösen megfontalandó, hogy szent Ágoston *a bemutatás előtti* időre teszi a mágusok látogatását, a bemutatás pedig a születés utáni negyvenedik napon történt. Szent Ágoston pedig van olyan nagy tekintély, hogy régi hagyományon alapuló értesítését figyelemre méltassuk. Igaz ugyan, hogy a negyvenedik nap nem volt mindig megtartható; betegség s más fontos okok miatt nem egyszer kellett a bemutatást elhalasztani, s így a papok sem sürgették a negyvenedik nap megtartását, hanem amikor épen lehetséges volt a szülőknek jönniök, akkor fogadták el áldozatukat s az elsőszülött fiúért fizetendő váltásdíjat. Jézusnál azonban nem történt halasztás, mert szent Lukács határozottan azt írja, hogy mindent «Mózes törvénye szerint» (Luk. 2, 24.), «az Úr törvénye szerint» (Luk. 2, 39.) végeztek el, tehát a *törvény szerinti napon*,² már pedig a törvény szava világosan a

¹ *Kraus*, Real-Encyklopädie stb. II. köt. 350. old.: «Auf den sehr zahlreichen Bildern sitzt Maria gewöhnlich auf einem Throne, das Kindlein auf ihrem Schosse haltend. Dies ist die älteste Auffassung... Nur auf einem Sarkophag-Relief des Lateran ist das Kind als Wickelkind aufgefasst; in der Regel sitzt es frei auf dem Schosse der Mutter in einem Alter von fünf bis sechs Jahren und streckt die eine oder beide Hände nach den Magiern aus».

² Ép azért alaptalan az okoskodása és tarthatatlan az állítása *Friedliebnek* (id. m. 342. s köv. old.) és másoknak, hogy Jézus bemutatása csak az Egiptomból való visszatérés után történt.

negyvenedik napra rendelte a tisztulási áldozat bemutatását (Leviticus 12, 1. s. köv.), amivel rendszerint összekapcsolták az elsőszülött fiúgyermek fölajánlását. Végre ellenük vall az a körülmény is, hogy a régiek hite szerint a mágusok a *barlangistállóban* imádták Jézust. Ez érthetetlen volna, ha a Messiás születése után csak egy vagy éppen két évre érkeztek Betlehembe. Mert nem tételezhető föl, hogy szent József a szent család számára, ha szükségből kénytelen volt is néhány napot a barlangistállóban tölteni, a betlehemi összeírás után, tehát az odasereglett idegenek távozása után sem tudott volna kényelmesebb és illőbb lakást szerezni. Ilyent okvetlenül találnia kellett Betlehem valamely jobbszívű családjánál.

Az imént ismertetett nézettel szemben *szent Ágoston* régi hagyomány alapján arról értesít, hogy a mágusok már a születés után tizenharmadik napon imádták a Messiást Betlehemben.¹ E régi hagyományt megerősíteni látszik *Pseudo-Máté evangéliumának* egyik kódexe, mely szintén a tizenharmadik napot említi megérkezésük napjául Betlehembe, sőt egy másik kódexe meg éppen azt írja, hogy a Messiás születése után két napra érkeztek Jeruzsálembe.² Szent Ágoston nézetét a későbbi szentatyák és írásmagyarázók túlnyomó többsége követi és nem egy újabb exegeta is. Ezt vallja például *Walafridus Strabo*,³ *szent Paschasius*,⁴ *szent Bernát*,⁵ *aquinói szent*

¹ *S. Augustinus*, Sermo 203. In Epiphania Domini 5. cap. 1.: «Dominus ergo noster Jesus Christus ante dies tredecim natus a magis hodie traditur adoratus». (Migne, ser. lat. tom. XXXVIII. pag. 1035.) V. ö. De Consensu Evangelistarum, lib. II. cap. 5. (Migne, ser. lat. tom. XXXIV. pag. 1079—1084.)

² *Pseudo-Matthaei Evangelium*, cap. XV. kodex D: «Tertia decima vero die venerunt magi ab oriente» és cap. XVI. kodex C: «Transactis autem duobus diebus venerunt magi ab oriente». (*Tischendorf*, Evangelia Apocrypha id. m. 81. és 82. old. a kritikai apparátusban.)

³ *Walafridus Strabo*, Glossa Ordinaria, ad Matth. 2, 1.: «Magi (venerunt) non post annum, quia tunc non inveniretur in praeseptio, sed in Aegypto, sed decima tertia die». (Migne, ser. lat. tom. CXIV. pag. 73.)

⁴ *S. Paschasius Radbertus*, Expositio in Mattheum, lib. II. cap. 2.: «Quo profecto patet quod ad duodecimum venerint diem, et eo sit Kalendarum articulo a magis adoratus, quo postea in Jordane specie columbae a Spiritu Sancto perunctus». (Migne, ser. lat. tom. CXX. pag. 127.)

⁵ *S. Bernardus*, In Epiphania Domini Sermo 2. nr. 2.: «Hodie enim parvulus rex noster, paucis a Nativitate diebus transactis, stella declarante primitiis gentium apparuit» és nr. 3.: «Hodie ergo... Magi Jerosolymam venerunt ab Oriente». (Migne, ser. lat. tom. CLXXIII. pag. 150.)

Tamás,¹ *Maldonat*,² *Cornelius a Lapide*,³ az újabbak közül *Riess*,⁴ *Schuster-Holzammer*⁵ és mások.

Riess nyomán⁶ szent Máté (2, 1—23.) és szent Lukács (2, 4—39.) értesítéseit a Josephus Flaviusnál (*Antiquitates*, lib. XVII. cap. 6—8.) Heródes végső napjairól följegyzett adatokkal kombinálva, Jézus gyermekségének eseményeit ilyen időrendben állíthatjuk össze:

752. december 25. A Messiás Betlehemben születik; pásztorok imádják. (Luk. 2, 4—20.)

753. január 1. Körülméltetik és Jézus nevet kap. (Luk. 2, 21.) Ezt a nevet azon meghagyás szerint kapta, melyet Máriának Gábel angyal még Názáretben (Luk. 1, 31.) s később Józsefnek is adott (Máté 1, 21.) Minthogy a circumcisio szertartásának végzése, mellyel a gyermek elnevezését is összekapcsolták (vagy egy már elhalt családtagnak nevét, vagy azét adva neki, aki iránt különösen lekötölezve hitték magukat, Sabbath 134a, Chullin 47b) s mely a törvény szerint előírt nyolcadik napon történt a gyermek születése után, nem tartozott a papok vagy a leviták kizárólagos teendői közé, hanem rendesen a családfő hajtotta végre, vagy ezen kívül bármely izraelita férfi, szükség esetén pedig nők is (Exodus 4, 25; Makkabeusok I. 1, 60.) végrehajthatták: nincs okunk kételkedni abban, hogy azt maga szent József hajtotta végre a gyermek Jézuson. Mivel pedig azt nem a templomban, sem a zsinagógákban, hanem otthon, magánházaikban

¹ *S. Thomas Aquinas*, Summa Theologica. Pars III. quaest. 36. art. 6.: «Magi pervenerunt ad Christum tertia decima die nativitatis ejus, quo die festum Epiphaniae celebratur» stb. (Vives-féle kiadás. V. köt. 162. old.)

² *Maldonat* id. komm. ad Matth. 2, 1.: «Certe illud constat non multis post diebus advenisse. Hoc enim evangelista significat, cum dicit: Cum natus esset Jesus, ecce Magi venerunt. Nam et connexio verborum, et particula illa «ecce» indicat post Christi natalem statim Magorum adventum secutum fuisse; — et quia certum est, Joseph et Mariam non mansisse in Betlehem supra quadraginta dies purificationis, qui ex lege praescripti erant. Statim enim venerunt in Jerusalem ut sisterent eum Domino (Luc. 2, 22.), et statim reverterunt in Galilaeam. (Luc. 2, 39.) Magi autem Christum in Betlehem invenerunt (Matth. 2, 9.), ergo ante quadragesimum a natali diem magi venerunt... Aliquod etiam est argumentum, quod Joseph et Maria adeo incommode in Betlehem habituri fuerint, ut credibile non sit diu jacentes in praesepe Christo eos manere voluisse».

³ *Cornelius a Lapide* id. komm. I. köt. 60. old.

⁴ *Riess* id. m. 65. old.

⁵ *Schusters*, Handbuch zur Biblischen Geschichte neu bearbeitet von *Holzammer*. Vierte Auflage. Zweiter Band: Das Neue Testament. Freiburg, im Br., 1886. 53. old. ö. v. 60. old.

⁶ *Riess* id. m. 62—66. és 172. s köv. old.

szokták végezni, az isteni kised circumcisiója is a betlehemi barlangistállóban történt, mert nyolcadnapra születése után még ott tartózkodott a szent család. Így már az *Evangelium Infantiae Arabicum* szerint: «Itaque circumciderunt illum in spelunca».¹ XIV. Benedek pápa is: «Quamobrem concludendum videtur, Christum Dominum in Betlehemitica spelunca, ubi natus est, circumcisum esse... Ex quibus omnibus affirmari posse videtur, vel a B. Virgine, vel a S. Josepho Christum Dominum fuisse circumcisum» és idézi *szír szent Efrémet*, aki a körülméltetésből érvelvén amellett, hogy Jézus igazi testet öltött magára, ezeket mondja: «Si non erat caro, Joseph quem circumcidit?»² *Szent Epiphanius* is a betlehemi barlangistálló mellett tanúskodik.³ *Cornelius a Lapide* szerint ugyanott valamely pap vagy levita által metéltetett volna körül.⁴ Történt pedig e szertartás legalább tíz zsidó férfitanú jelenlétében. Jézus circumcisiója alkalmával ezek között volt bizonyára a szent család rokona, Zakariás pap is a közeli Ain-Karimból (vagy Hebronból). A szertartásnál szokásos koma, az úgynevezett *szandikósz* (σύνδικος, סינדיקוס, סנדיקוס) vagy *báal-berith* (בעל-ברית), aki térdein tartotta a gyermeket a circumcisio végrehajtása alatt, szivességből valamely pap vagy rabbi lehetett magából Betlehemből.

Január 4. A mágusok Jeruzsálembe érkeznek; Heródes összehívja a papokat és írástudókat. (Máté 2, 1—6.)

Január 5. Heródes, tekintettel a városban észlelhető nyugtalanságra, titokban hivatja magához a mágusokat s a papoktól kapott fölvilágosítás szerint Betlehembe küldi őket. (Máté 2, 7. 8.)

Január 6. A mágusok elindulnak s megtalálják és imádják a Messiás-királyt. (Máté 2, 9—11.)⁵

¹ *Evangelium Infantiae* (ex arabico latine), cap. V. (*Tischendorf*, *Evangelia Apocrypha* id. m. 183. old.)

² *Benedictus XIV.* Opera Omnia. Romae, 1751. Tom. X. pag. 11. et sequ.

³ *S. Epiphanius*, *Adversus Haereses*, lib. I. tom. I. De Incarnatione Christi Domini, cap. 1. : «γεννημένον τε ἐν Βηθλεὲμ, περιτμηθέντα ἐν τῷ σπηλαίῳ». (Migne, ser. gr. tom. XLI. pag. 273.)

⁴ *Cornelius a Lapide*, *Commentarius* in Lucam, ad 2, 21.. «Christus circumcisus fuit in ipsa spelunca, in qua natus est, a quopiam sacerdote vel levita». (Id. komm. II. köt. 56. old.)

⁵ Bár az egyház ősidőktől fogva január 6.-án üli a mágusok látogatásának emlékét, *nem magából e körülményből* következik, hogy az esemény épen a születés utáni tizenharmadik napon, január 6.-án történt. Az egyház január 6-ikára akkor is tehetette ez ünnepet, ha az esemény a születés után csak egy évre, vagy pedig ha egyáltalán nem január 6.-án történt.

Közvetlenül a mágusok látogatása után Heródest halálos betegség lepi meg, aminek hire kiszivárog a főváros lakói közé.

Január 7. A főváros forrongani kezd.

Január 8. Heródes halálának hamis hírére a főváros lázongani kezd; néhány vakbuzgó zsidó leveri a templom kapujáról a római cimert. Heródes a lázadást elfojtja s magát az enyhébb fekvésű Jerikóba viteti.

Január 9. Kivégezteti az odahurcolt főcinkosokat.

E zavarok közben a mágusok álmukban az Úrtól parancsot kapnak, hogy ne menjenek vissza Heródeshez, hanem más úton térjenek hazájukba. (Máté 2, 12.)

Heródes undok s gyötrő nyavalyája rosszabbra fordulván, Jerikóból, néhány heti ottidőzés után, a Holttenger tulsó partján fekvő Kallirhoé nevű fürdőbe viteti magát.

Február 2. Mária és József az isteni kisdedet születése után negyvenedik napon Jeruzsálembe viszik és fölajánlják a templomban, Mária bemutatja a tisztulási áldozatot; az agg Simeon fölismeri Jézusban a Messiást, dicsőítő éneket zeng és jövődől felőle; Anna, özvegy prófétanő is fölismeri, magasztalja Istent s elhireszteli a dolgot. (Luk. 2, 22—38.) A mózesi törvény értelmében ugyanis (Leviticus 12, 2. s köv.) az anyáknak kötelessége volt fiúgyermek születése után negyvenedik napon *tisztulási áldozatot* bemutatni, mely egy galambfiókból vagy gerlicéből mint bűnáldozatból, és egy esztendő

tént volna is. Mert tudvalevő, hogy az ünnepek napjainak megállapításában az egyházat más szempontok is vezérlik s nem mindig a pontos történeti egymásután. Így például szent István vértanú, szent János evangelista s az aprószentek ünnepeit is nem az események történeti sorrendje szerint, hanem a titkoknak az Úr születésével való belső vonatkozása miatt csoportosította karácsony ünnepe köré. S aztán a régi keleti egyházban január 6.-án a születés emlékét is ülték kapcsolatosan a mágusok látogatásával, holott tudták, hogy amaz nem e napon történt; sőt a nyugati egyház január 6.-án ma három esemény emlékét is üli, tudniillik a bölcsék látogatását, az Úr megkereszteltetését s a kánai menyekzőn művelt csodát, pedig bizonyos, hogy a megkereszteltetés nem január 6.-án történt, az első csoda véghezvitele pedig körülbelül két hónappal a megkereszteltetés után. Ami az egyházat vezérelte, midőn a mágusok látogatásának ünnepét január 6-ikára tette, az is lehetett, hogy a *zsidóknak* (a betlehem-i pásztoroknak) az Úr előtti megjelenése után (epiphania coram Judaeis) nemsokára meg akarta ülni a *pogányok* megjelenésének idejét is (epiphania coram gentibus). A keleti egyház I. Gyula pápa (837—852.) korától fogva december 25.-én üli az Úr születése ünnepét s a mai disciplina szerint ugyane napon a bölcsék látogatását is, míg január 6-ikán csak az Úr megkereszteltetése ünnepét.

bárányból mint égőáldozatból állott; ha szegény volt, a bárányt szintén gerlice vagy galambfiók pótolhatta. Mária, mint szegény, ez utóbbit mutatta be (Luk. 2, 24.) Mária tulajdonképen nem volt köteles ez áldozatot bemutatni, mert ő, a legtisztább szűzanya, ki nem a természet közönséges módja szerint lett anyává, sem a bűnnek törvénye alatt nem állt, nem szorult semmiféle levitikus tisztulásra. Nagy alázatosságában azonban mégis alávetette magát a mózesi törvény intézkedésének, egyrészt az Isten törvényei iránti tiszteletből, másrészt, hogy meg ne botránkoztassa hitsorsosait, akik a vele történt csodáról nem bírtak tudomással. Ezen kívül a mózesi törvény értelmében minden elsőszülött fiút az Úrnak kellett *bemutatni*, illetőleg *fölaajánlani s öt ezüst sékelen megváltani*, mely összeget az atya rendszerint az anya tisztulási áldozatának bemutatásakor fizetett le. Ezen intézkedésnek ez a magyarázata: Az őskor szokása szerint minden elsőszülött fiú Isten tulajdonát képezte, azaz pappá kellett lennie (Exodus 13, 2. 12.; 22, 29.; 35, 19.), minthogy azonban Jehova a papi tisztet a Lévi törzsre ruházta, ezen szolgálat alól minden elsőszülött fiúgyermeket meg kellett váltani (Exodus 34, 20.) s ezt a pénzt Jehova a papoknak engedte át. (Numeri 3, 48. s köv.) De le kellett ezen összeget fizetni még hálából is azért, mert az Úr az izraeliták elsőszülötteit megkimélte az öldöklő angyal bosszujától. (Exodus 13, 15.; Numeri 3, 13.; 8, 17.)

A szent család Jeruzsálemből Názáretbe megy (Luk. 2, 39.), azzal a szándékkal azonban, hogy elintézhessen ott házi ügyeiket, állandó tartózkodásra átköltöznek Betlehembe. Erre abból következtethetünk, hogy az Egiptomból való visszatérés után is nem Názáretbe, hanem Betlehembe akartak menni, amitől csak isteni intelemre állottak el. Bizonyára azért szándékozott szent József Betlehemben megtelepedni, mert megfelelőbbnek tartotta, hogy a Messiás- király, miután Mikeás próféta jóvondólése szerint (Mikeás 5, 2.) csakugyan megszületett királyi ősnak, Dávidnak városában s azt ezáltal megszentelte, ott is nevelkedjék, annál is inkább, mert Judea zsidóságának közvéleménye a pogányokkal telt Galileát nem becsülte, hisz még a legjámborabb zsidó is azt tartotta róla: «Ugyan mi jó jöhet Názáretből?» (Ján. 2, 46.)

Február harmadik hetében kapja szent József Názáretben (vagy talán már Betlehemben, alig hogy itt megtelepedtek) váratlanul azt az isteni sürgős utasítást, hogy meneküljenek Egiptomba. (Máté 2, 13—15.)

Február vége felé Heródes, minthogy a kallirhoei fürdő mit sem használt, visszaviteti magát Jerikóba. Kínos betegségével lévén

elfoglalva, s talán azt is gondolta, hogy a mágusok csalódtak s azért resteltek hozzá visszatérni, eddigelé nem aggódott elmaradásuk miatt. Időközben azonban kémei által talán a templomi bemutatás alkalmával lejátszódott jelenetekről értesülvén, látta, hogy csel-fogása nem sikerült; kijátszottnak hitte magát s a trónját fenyegető veszedelmet most még nagyobbna gondolván, a szégyen, a bosszú s félelem zaklatása alatt szinte örvöngve, haladék nélkül kiadja a betlehemi fiúgyermek legyilkolására vonatkozó gaz rendeletét, mely a szent családot azonban már nem találta Betlehemben. (Máté 2, 16—18.)¹

Nemsokára ama borzalmas mészárlás után, március közepén, kevéssel husvét előtt, Heródes borzasztó kínok között meghal.

Ősz táján a szent család, mintegy hat-nyolchavi távollét után az Úr parancsára Egiptomból visszatér hazájába s Betlehemben akar megtelepedni, de útközben ama kedvezőtlen hírt hallja, hogy Arkelaus, Judea királya, ki szintén halálra kerestetheti a «zsidók királyát», nem mer Betlehembe menni, s isteni sugallat folytán a távol fekvő galileai kis Názáretbe vonul, hol a gyermek nem forog veszedelemben. (Máté 2, 19—23.)

Szent Ágoston véleményével szemben az újabb exegeták többsége azt vitatja, hogy a mágusok, bár nem egy-két év múlva, de mégis csak Jézusnak bemutatása után érkeztek meg, miután, tudniillik, a szent család, bemutatván Jézust a templomban, Jeruzsálemből vagy — ha csakugyan előbb Názáretbe mentek — Názáretből visszatért Betlehembe. Eszerint Jézus születése és a mágusok látogatása s imádása között legalább negyvennap i időköz van. Így vélekednek *Patritius*,² *Bisping*,³ *Grimm*,⁴ *Schanz*,⁵ *Pözl*⁶ és mások. Ezek

¹ Máté 2, 16—18.: «Akkor Heródes látván, hogy kijátszatott a bölcsektől, igen megharaguvék és elküldvén, megöleté mind a gyermekeket, kik Betlehemben és annak egész környékén valának, a kétszázötvenötötől lefelé, azon idő szerint, melyet a bölcsektől kitudott vala. Akkor beteljesedett, a mit Jeremiás próféta megjövendölt, mondván: Szózat hallatszik Rámában, sok sírás és jajgatás; Rákel siratja fiait és nem akar megvigasztaltatni, mert nincsenek».

² *Patritius* id. m. 326. old.

³ *Bisping*, Erklärung des Evangeliums nach Matthäus, id. komm. 66. old. és Erklärung der Evangelien nach Markus und Lukas. Zweite, verbesserte Auflage. Münster, 1868. 202. old.

⁴ *Grimm* id. m. I. kötet 320. s köv. old.

⁵ *Schanz* id. komm. 94.: «Nur dies dürfte festzuhalten sein, dass die Magier nicht vor der Darstellung Jesu im Tempel angekommen sind».

⁶ *Pözl* id. komm. 21. old.

szerint tehát a szent Lukács 2, 22—38. versiben leírt templomi bemutatás és jelenetek története szent Máténak 2. fejezete elé volna teendő, illetőleg mindaz, amit szent Máté 2, 1—23. verseiben említ, szent Lukács 2. fejezetének 39. és 40. verse közé igdatandó.

Hivatkoznak pedig e vélemény követői a 175 körül élt *Tatiánra*, szent Jusztin vértanú volt tanítványára, aki «Diatesszaron» című evangéliumi harmoniájában így tüntette föl az események egymásutánját.¹ Érvelésük egyébként a következő. Két hét alatt meg sem érkezhettek a mágusok távoli hazájukból Betlehembe. Lélektanilag sem valószínű, hogy a gyanakvó s féltékeny Heródes egy egész hónapon át várakozzék a mágusokra, hogy az újszülött királyról hírt hozzanak, s oly sokáig halasztgassa gyilkos terveinek kivitelét. Mária és József részéről megfoghatatlan könnyelműség lett volna a fenyegető veszedelem dacára fölmenni a gyermekkel a jeruzsálemi templomba s így azt a felbőszült királynak mintegy karjaiba vinni, holott rejtegetniök kellett volna. Végre azt állítják, hogy Máté evangéliuma szerint az Egiptomba való menekülés *közvetlenül* a mágusok távozása után történt,² úgy hogy a két esemény között nem is jut idő a templomi bemutatásra s még kevésbbé a Názáretbe való utazásra s onnan Betlehembe való visszatérésre.

Ámde a gnosztikussá lett Tatiánnal szemben áll a régiek túlnyomó többségének ellenkező tanúbizonysága.

Ami pedig azt az ellenvetést illeti, hogy két hét alatt nem érkezhettek meg távoli hazájukból Betlehembe, ez még akkor sem képezne nehézséget, ha a Messiás csillagát csak a születés éjjelén vették volna észre először. Mert dromedárokon szükség esetén még Babilon tájáról is kilenc nap alatt megtehető az út a szír sivatagon át Jeruzsálembe.³ Tehát még akkor is, ha e távol vidékekről jöttek, megérkezhetek Betlehembe a születés utáni tizenharmadik napon.

¹ *Ciasca*, Tatiani evangeliorum harmonia arabica. Romae, 1888. pag. 5. és *Ammonii Alexandrini*, Evangelicae Harmoniae, interprete Victore Capuano. (Migne, ser. lat. tom. LXVIII. pag. 259. et 561.)

² Máté 2, 13—15.: «Ezek elmenetele után ime az Úr anyaga megjelenék Józsefnek álmában, mondván: Kelj föl, vedd a gyermeket és anyját és fuss Egiptomba és maradj ott, miglen megmondom neked. Mert keresni fogja Heródes a gyermeket, hogy elveszítse. Ki fölkelvén, vevé a gyermeket és anyját éjjel és elméne Egiptomba. És ott maradt Heródes haláláig, hogy beteljesedjék, mit az Úr szólott a próféta által, mondván: Egiptomból hittam az én fiamat».

³ *Schegg* id. komm. I. köt. 70. old. jegyzet. *Schusters*, Handbuch zur Biblischen Geschichte. Neu bearbeitet von Holzammer. Vierte Auflage. Zweiter Band. Freiburg im Br. 1886. 62. old. jegyzet.

Hátha még közelebb fekvő vidékekről valók voltak! Ámde — miként láttuk — be sem bizonyítható, hogy a csillag csak a Messiás születése éjjelén tűnt volna föl először. Igen régi s tekintélyes exegeták véleménye szerint már jóval előbb, talán már a fogantatás idejekor jelent meg a Messiás csillaga. E kilenc hónap alatt a mágusok a legmesszebbmenő előkészületek mellett kényelmesen megtehették az utat s még Indiából, sőt Kinából is megérkezhettek volna Betlehembe a születés után két hétre.

A lélektani nehézségek sem olyanok, hogy nem lehetne őket eloszlatni. A ravasz és számító Heródes ugyanis hosszabb ideig abban a reményben várakozhatott, hogy a betlehemi népszámlálás befejezése után beszerzendő jegyzékek alapján annál biztosabb utasítást adhat majd kiküldendő poroszlóinak, pontosan megjelölve ama házakat és családokat, melyekben az említett korú gyermekek találhatók lesznek.

Mária és József nem vádolható könnyelműségről, mert Heródes gyilkos terveiről nem tudhattak semmit, hisz a király azokat titkolta. Egyébként is Heródes a templomi bemutatás alkalmával nem is volt már Jeruzsálemben, hanem a Holttengeren túl fekvő Kallirhoében.

A kronológiai nehézség is elhárítható. Mert ha Máté evangéliuma látszólag azt a benyomást teszi is, mintha a menekülés nyomában a mágusok távozása után történt volna, ezt még sem követeli okvetlenül evangéliumának szövege. Hisz, miként arról már munkánk 2. §-ában szóltunk, az evangelisták inkább logikai csoportosításra, mint időrendi egységekre törekedtek, s rövid és tömör stílusukban gyakran oly tényeket halmoznak össze, melyek csak bizonyos megszorítással következtek egymás után. S aztán, különösen Máté sokszor csak általános, igen tág időjelzéseket használ, így például, miután leírta a szent családnak Egiptomból való visszatérését (Máté 2, 19—23.), félbeszakítja Jézus gyermekkorát és átugrik csaknem három évtizedet, s mégis a 3. fejezetet mindjárt így kezdi: «*Ama napokban*» (Ἐν δὲ ταῖς ἡμέραις) eljőve Keresztelő János» stb. (Máté 3, 1.) Hasonló a 2, 13. versének időjelzése is: «*Ezek elmenetele után*» (Ἀναχωρησάντων δὲ αὐτῶν). Mi sem kényszerít tehát annak elfogadására, hogy az Egiptomba való menekülés *közvetlenül* a mágusok távozása után történt.

A mondottak után tehát semmi nehézség sem forog fönn, hogy a Lukács 2, 22—38. verseiben leírt eseményeket Máté 2, 12. verse után igtassuk be, vagyis a templomi bemutatás történetét a mágusok távozása és a Józsefnek adott menekülési parancs közé.

Egybevetve immár és mérlegelve a három vélemény mellett és ellen fölhozottakat, épen nem látunk kényszerítő okot fönnforogni arra nézve, hogy elálljunk *szent Ágoston* követésétől, akinek régi hagyományon alapuló állítása szerint a mágusok már a születés után tizenharmadik napon imádták a Messiást.

12. §. Hol találták meg a Messiást a napkeleti bölcsek?

Eusebius, *szent Epiphanius*, *szír szent Efrém* szerint Betlehem egyik házikójában. Kell-e a görög *οικία* szóból erre következtetnünk? *Szent Jusztin*, *szent Ágoston*, *szent Jeromos* s mások arról értesítenek, hogy a mágusok a barlangistállóban találták meg Jézust. *Cornelius* a *Lapide* összeegyeztető véleménye. Valószínűbbnek tartjuk, hogy a mágusok hódolata a barlangistállóban történt. Emellett szólnak a legrégebb képek, a bennszülöttek helyi hagyománya s az *epiphánia*ünnep egyik antiphonája.

Az előző fejezetben azt állítottuk, hogy a mágusok a *barlangistállóban* imádták az isteni kisedet.

Ennek látszólag ellentmond *szent Máté* görög szövege, melyből azt következtethetnők, hogy a szent család a mágusok megérkezésekor már nem az istállóban tartózkodott. A 2, 11. versében ugyanis azt olvassuk: «*Ἐς bemenvén a házba (εἰς τὴν οἰκίαν), megtalálálák a gyermeket anyjával, Máriával*».

Ennek alapján csakugyan már *Eusebius*¹ és *szent Epiphanius*² (akik szerint a mágusok csak a *Messiás* születése utáni második évben érkeztek meg), továbbá *szír szent Efrém*³ s ezek nyomán

¹ *Eusebius*, *Quaestiones Evangelicae ad Stephanum*, quaestio 16. nr. 3.: «Ἄλλ' οὐκ ἐν φάτῃ κείμενον οὗτοι καταλαμβάνουσι τὸ παιδίον ὁμοίως τοῖς ποιμέσιν, ἀλλ' εἶδον ἐν οἰκίᾳ μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ θεωροῦσιν. (Migne, ser. gr. tom. XXII. pag. 936.)

² *S. Epiphanius*, *Adversus Haereses*, lib. I. tom. I. De Incarnatione Christi Domini cap. 1.: «ἐν Βηθλεὲμ δὲ ἐν οἰκίᾳ κατελθόντα σὺν τῇ ἰδίᾳ μητρὶ καὶ Ἰωσήφ γέροντι ὄντι, σὺν τῇ Μαρίᾳ δὲ ὄντι; κακείσιν τῷ δευτέρῳ ἔτει αὐτοῦ γεννήσεως κατοπεταύθεντα ὑπὸ τῶν μάγων προσκυνήθηναι θῶρα λαβόντα» és *Adversus Haereses* lib. II. tom. I. haeresis 51, 9.: «οὐκέτι ἐν φάτῃ, οὐκέτι ἐν σπηλαίῳ, ἀλλ' ἐν οἴκῳ». (Migne, ser. gr. tom. XLI. pag. 276. és 905.)

³ *S. Ephraemus Syrus*, *De Maria et Magis Canticum*, versus 17. 28. 35.: «Ingressi ut Infantem reppererunt illum in domo jacentem Pauperulae.

Domus en pauperula est, et vacuum domicilium.

Ecce videtis Infantem silentem, et matris domum inanem et vacuum».

(*Opera Omnia. Romae, 1746. tom. III. pag. 602.*)

*Theophylactus*¹ és mások azt állítják, hogy a mágusok látogatásának és imádásának színhelye nem a születés barlangistállója, hanem Dávid városának egyik szegényes *házikója* volt, melyben a szent család a népszámlálásra egybegyűlt idegenek távozása után lakást bérelt.

Ezek után hasonló nézetben van *Maldonat*² és *Grotius*,³ az újabbak közül mindazok, akik szerint a mágusok nem a születés utáni tizenharmadik napon, hanem későbbben érkeztek meg, így *Patritius*⁴, *Schegg*⁵, *Bisping*⁶, *Grimm*⁷, *Schanz*⁸, *Knabenbauer*⁹ és mások.

Ámde a görög *οἶκος* (lakás, ház) szóból, mely oly könnyen félrevezetheti a nyugati embert, nem kell okvetlenül szoros értelemben vett *háza* következtetnünk, mert a keletieknél a *bájith* (בַּיִת, *οἶκος*, *οἶκος*, lakás, ház) szónak rendkívül tág értelme van. Az ószövegségi héber könyvekből, valamint a káld Targúmközből, továbbá a Talmúdból s a Midrásokból világosan kitűnik, hogy e szó általában *minden emberi tartózkodási hely* jelzésére használta-tik, legyen az sátor, kunyhó, ház, palota, vár, templom vagy bármi

¹ *Theophylactus*, Enarratio in Evangelium Matthaei ad 2, 11.: «Πολλοὶ δὲ πλῆθους συντρέχοντες διὰ τὴν ἀπογραφὴν, οὐκ ἔσχον πρὸς καιρὸν οἰκίαν, ἀλλ' ἐν τῇ σπηλαίῳ ἐτέχθη; ἔτα εὐρέθη ἡ οἰκία, ἐνθα ὤράθη τοῖς Μάγοις ὁ Κύριος». (Migne, ser. gr. tom. CXXIII. pag. 165.)

² *Maldonat* id. komm. ad 2, 11.: «Magos autem, etsi tertio decimo venerint die, non jam in praesepti, sed honestiore loco Christum invenisse, mihi probabile videtur. Quod enim in praesepti repositus fuerit, partim mysterio, partim necessitate factum est, quia confluentibus undique in Bethlehem descriptionis causa, qui ex familia Davidis genus ducebant, non erat locus in diversorio. Mysterio jam erat satisfactum. Necessitatem cessisse credendum est; et Mariam aut Joseph omni diligentia commodiorem locum quaesivisse suadet ipsorum pietas». (Migne, Sacrae Scripturae Cursus Completus, tom. XXI. pag. 418.)

³ *Grotius*, Annotationes in Matthaeum ad 2, 11.: «Illud vero perquam credibile est, peracto censu copiam datam paulo laxioris hospitii: atque adeo ex eo specu, in quo τὴν φάτνην fuisse antiqui scriptores memorant, Josephum et Mariam in domum transiisse, antequam magi adventarent: quamquam aliter sensisse videtur Justinus». (Id. m. I. k. 41. old.)

⁴ *Patritius* id. m. Lib. III. pag. 341.

⁵ *Schegg* id. komm. I. k. 68. old.

⁶ *Bisping* id. komm. 73. old.

⁷ *Grimm* id. m. I. k. 365. old. jegyzet.

⁸ *Schanz* id. komm. 105. old.: «Da aber Joseph wohl Verwandte in Bethlehem hatte und die Magier wahrscheinlich später kamen, so wird man sich für die andere Ansicht... erklären müssen, dass die hl. Familie bereits in einem Hause ein Unterkommen gefunden hatte».

⁹ *Knabenbauer* id. komm. I. k. 92. s. köv. old.

más, sőt az állatok tartózkodási helyét is gyakran ezzel jelölik, így például a *marhaakol* (בית תור), a *juhakol* (בית גזר), a *csorda fekvőhelye* (בית ערבעה בקר),¹ továbbá a *vadszamár pusztai tanyája* (ערבה בית),² a *madár fészke* (בית מצוד),³ sőt a *moly fészke* (בנה כעש בית),⁴ s a *pók hálózata* is (בית עכביש)⁵ háznak nevezetik.

Ép azért az evangélium szövege épen nem kényszerít annak föltevésére, hogy a szent család ekkor már a község valamely házában lakott. Annál kevésbbé, mert a régi írók és szentatyák túlnyomó többsége s általában a keresztény ókor az *oikía* szó dacára mindig azt hitte, hogy a mágusok még a *barlangistállóban* találták az isteni gyermeket, s hogy itt mutatták be neki imádó hódolatukat, sőt hogy ez istálló, ahol az isteni Gondviselés intézkedése folytán született, még a mágusok távozása után is, egész az Egiptomba való menekülésig a szent családnak tartózkodási helyül szolgált.

Igy fogta föl az *oikía* szót már *szent Jusztin* vértanú, mert azt írja, hogy a mágusok Jézust a jászolban találták.⁶ És *szent Jusztin* értesítésének nagyobb súlya van *szent Epiphanius* állításánál, mert csaknem harmadfél századdal előbb élt ez utóbbinál. *Jakab protoevangéliuma* szerint is a csillag a barlanghoz vezette a mágusokat, ahol megtalálták az isteni gyermeket.⁷ Ugyanezt tartja *szent Agoston*,⁸

¹ Fürst, Hebräisches und Chaldäisches Handwörterbuch über das Alte Testament. Erster Band. Leipzig, 1876. Levy, Chaldäisches Wörterbuch über die Targumim und einen grossen Theil des rabbinischen Schriftthums. Erster Band. Leipzig (1866.) s *ugyanettől* Neuhebräisches und Chaldäisches Wörterbuch über die Talmudim und Midraschim. Erster Band. Leipzig, 1876 a בית és ביתא szavak alatt.

² Jób 39, 6.

³ Zsoltár 83, 4.

⁴ Jób 27, 18.

⁵ Jób 8, 14.

⁶ S. Justinus martyr, Dialogus cum Tryphone Judaeo, cap. 78.: «Γεννηθέντος δὲ τότε τοῦ παιδίου ἐν Βηθλὲμ, ἐπειδὴ Ἰωσήφ οὐκ εἶχεν ἐν τῇ κώμῃ ἐκεῖνη ποῦ καταλῦσαι, ἐν δὲ σπηλαίῳ τίνι σύνεγγυς τῆς κώμης κατέλυσε, καὶ τότε αὐτῶν ὄντων ἐκεῖ, ἐτετόκε: ἡ Μαρία τὸν Χριστόν, καὶ ἐν φάτνῃ αὐτὸν ἐτεθείκε, ὅπου ἐλθόντες οἱ ἀπὸ Ἀβραάμ, μᾶγοι εὗρον αὐτόν». (Migne, ser. gr. tom. VI. pag. 657. et sequ.)

⁷ Protoevangelium Jacobi, cap. XXI. (Tischendorf, Evangelia Apocrypha. id. m. 41. s. kõv. old.)

⁸ S. Augustinus, Sermo 200. In Epiphania 2. cap. 1.: «In praesepe tunc jacebat, et magos ab Oriente ducebat. Abscondebatur in stabulo, et agnoscebatur in coelo; ut agnitus in coelo manifestaretur in stabulo, et appellaretur Epiphania dies iste, quod latine manifestatio dici potest». (Migne, ser. lat. tom. XXXVIII. pag. 1029.)

szent Jeromos,¹ az *Opus Imperfectum* szerzője,² *szent Bernát*³ stb., akik szerint a mágusok az istállóban, a föld ama kis barlangzugában, a jászolban imádták a mindenség alkotóját s az ég királyát. S maga *Maldonat* is kénytelen megvallani, hogy ez a szentatyák csaknem általános nézete, amiért nem egykönnyen lehet azt elvetni.⁴

Cornelius a Lapide mindkét véleményt összeegyeztethetőnek tartja s úgy magyarázza a dolgot, hogy Betlehemnek, mint kis helységnek csak egyetlenegy nyilvános vendégfogadója (karavánszállója) volt, melyhez egy istálló tartozott az idegenek lovai és barmai számára, s mert a mágusok ennek a vendégfogadónak léptek az istállójába, azért írja róluk *szent Máté*, hogy bementek a házba. S véleményének helyessége mellett hivatkozik *szent Lukácsra*, aki azt mondja evangéliuma 2, 7. versében, hogy «nem vala helyük a szálláson» (ἐν τῷ καταλύματι), tudniillik a községnek ezen egyetlen közös vendégfogadójában, és 2, 17. versében, hogy «találák... a jászolban fekvő kisdédet» (ἐν τῇ φάτνῃ), tudniillik ama vendégfogadónak és istállónak egyetlen jászolában.⁵ Ezek alapján a csillag megállását is talán nem épen az istálló fölött, hanem általában azon ház fölött gondolhatnók, melynek istállójában az isteni gyermek volt.

Mások meg, tekintettel arra, hogy Palesztinában a házak felső

¹ *S. Hieronymus*, Epistola 46. (alias 17.) ad Marcellam. (De sanctis locis.) «Ecce in hoc parvo terrae foramine, coelorum conditor natus est; hic involutus pannis, hic visus a pastoribus; hic demonstratus a stella, hic adoratus a Magis». (Migne, ser. lat. tom. XXII. pag. 490.)

² *Opus Imperfectum* in Matthaëum, homilia 2. ex. cap. 2.: «Puerum (viderunt magi) pannis sordidissimis involutum, et in sordidiore quoque praesepio positum...» (Migne, ser. gr. tom. LVI. pag. 642.)

³ *S. Bernardus*, Sermo in Epiphania Domini 2. nr. 4.: «Cognoscit (fides) Dei Filium lactentem, cognoscit in ligno pendentem, cognoscit morientem; siquidem latro in patibulo, Magi in stabulo cognoscunt: ille clavis infixum, isti pannis involutum; centurio vero vitam agnovit in morte». (Migne, ser. lat. tom. CLXXIII. pag. 149.)

⁴ *Maldonat*, ad Matth. 2, 11.: «Sed quia illa superior (t. i. hogy még a jászolban találták) fere communis est Patrum sententia, non facile est rejicienda». (Migne, Sacrae Scripturae Cursus Completus, tom. XXI. pag. 419.)

⁵ *Cornelius a Lapide*, ad Matth. 2, 10.: «Utramque sententiam conciliabis, si dicas, in Bethlehem, utpote urbe parvula unum dumtaxat fuisse hospitium publicum pro advenis, cujus appendix fuerit stabulum pro illorum equis et jumentis: quare Magos dici ingressos domum sive diversorium, quia ingressi sunt stabulum diversorii. Huic sententiae favet, quod ait Lucas: «Et non erat eis locus in diversorio», uno scilicet communi, non pluribus. Et «invenerunt infantem positum in praesepio», uno scilicet, unius illius hospitii et stabuli». (Id. komm. I. k. 67. old.)

(emeleti) részét szokták az emberek lakni, míg az alsó részben a barmokat tartják, úgy gondolják a dolgot, hogy Mária egy ilyen vendégfogadó alsó helyiségében vonta meg magát, s itt imádták a mágusok a Messiást. Ezt föltételezve, a csillag, mely a ház fölött megállapodott, egyszersmind az istálló fölött is állott.

A legújabb exegeták közül is többen szintén a barlangistállót tartják a mágusok imádása színhelyének.¹

Szent Jusztin alapján mi is ezt tartjuk valószínűbbnek, mert az említetteken kívül emellett tanúskodnak a legrégebb *képek* is a katakombákban, melyek — habár Jézust kissé nagyobbacsának is tüntetik föl — mégis leginkább az *istállóban* ábrázolják a mágusok imáadását.² Ezt bizonyítja a bennszülöttek *ösi helyi hagyománya* is. És maga az *egyház* is így énekel epiphania ünnepén: «Ma vezette a csillag a mágusokat a jászolhoz».³

Természetesnek kell azonban tartanunk, hogy szent József a jámbor pásztorok s Betlehem jobbszívű lakosainak segítségével a gyermek születése után azt a barlangistállót úgy rendezte be, hogy az az isteni gyermek s a Szűzanya számára tűrhetőbbé vált, lakályosabbá, kényelmesebbé lett. Különben is Mária és József csak a körülmények kényszerhatása folytán (Betlehem túlszűfolttsága miatt s mert Máriát talán útközben, a barlang közelében, érte utól a szülés) kerültek az istállóba, mert József, bár szegény mesterember volt, de koldus még sem volt.

13. §. A napkeleti bölcsek hódolása a Messiás előtt és ajándékaik jelentősége.

A mágusok hódolata imádás volt. A mágusok ajándékai. Mennyit ajánlottak föl? Mit akartak voltaképen kifejezni ajándékaik följánlásával. A szentatyák és régi írók szymbolikus értelmezése. A tömjént a «zsidók királyának» csak mint Istennek ajánlhatták föl. A mágusok tudatával bírtak ajándékaik szymbolikus jelentőségének. Egyesek eltérő nézete. Vajjon a mágusok mindegyike hármias ajándékot ajánlott föl, vagy nem? Mire fordította a boldogságos Szűz és szent József a mágusok ajándékait? Miről folytatott a társalgás a Messiás jászolánál? Milyen nyelven beszéltek a mágusok a boldogságos Szűzzel? Miert nem említi az evangélium szent Józsefet a mágusok látogatása alkalmával?

A csillag csodálatos kalauzolása s a kegyelem fényének vezérlete mellett a mágusok megérkeztek a «zsidók királyának» betle-

¹ Pözl id. komm. 20. old. *Heim*, Unser Herr Jesus von Nazareth der Menschensohn. Zweite Auflage. Köln, 1898. 334. old.

² *Kraus*, Real-Encyclopädie stb. II. k. 349. old.: «Bei weitem die meisten Bilder haben die Scene im Stalle von Bethlehem zum Gegenstande».

³ Antiphona ad Magnificat in sec. Vesp. «hodie stella magos duxit ad praesepeium».

hemi hajléka elé. — Mekkorra lehetett azonban meglepetésük, midőn palota helyett azt a silány hajlékot, királyi bíbor helyett szegényes pólyákat, királynő helyett azt az igénytelen szerény anyát, oldalán pedig egy egyszerű ácsmestert láttak s talán néhány jámbor pásztort a gyermekkirály udvaraként!

Bizonyára megtántorodnak vala, ha az isteni kegyelem fénye elméjüket föl nem világosítja, hitükben őket meg nem erősíti. Mint-hogy azonban isteni sugallatból teljes bizonyossággal megértették, hogy az a jászolban fekvő s pólyákba takart kisded, bár külsejére semmiben sem különbözik az emberek szülötteitől, az emberré lett s porig megalázódott Istenfia, az emberiség megváltója, az egek királya: lábaihoz borultak s imádták.¹ *«És bemenvén a házba — írja szent Máté — megtalálák (a görög szerint: meglátták) a gyermeket anyjával, Máriával és leborulván, imádák őt».* (Máté 2, 11.)

Semmi kétség sem fér hozzá, hogy a görög szöveg e szavai: «πέσοντες προσεκύνησαν αὐτῷ» a szó szoros értelmében vett *imádó* hódolatról (cultus latraie) értendő. Az isteni kegyelem sugara, mely már a csillag első feltűnése alkalmával felvilágosította a mágusokat, hogy a «zsidók újszülött királya» nem közönséges földi lény, ha már előbb, nem is, bizonyára most, e titokzatos gyermek színe előtt tiszta fogalmat nyújtott nekik e gyermek isteni voltáról, szüz Anyja és a megtestesülés titkáról. Ha pedig tudták, *kinek* színe előtt jelentek meg, akkor bizonyára *imádták* is. Ezt követeli az egész elbeszélés, különösen pedig — amiről alább szólunk — a

¹ *Opus Imperfectum* in Matthaeum, homilia 2. ex capite 2. «Videamus quid tale gloriosum videntes in puero gavisí sunt, qui regem quaerentes tanti itineris susceperunt laborem? Numquid viderunt palatium marmoribus splendidum? numquid matrem ejus diademate coronatam aut in lecto aureo recumbentem? numquid puerum auro et purpura involutum? numquid aulam regiam diversis populis personantem? Sed quid? Pandochium tenebrosum et sordidum, et magis animalibus, quam hominibus aptum: in quo nemo contentus erat secedere, nisi itineris necessitate coactus. Matrem ejus vix tunicam unam habentem, non ad ornamentum corporis, sed ad tegumentum nuditatis proficientem, quam habere poterat uxor carpentarii, et haec in peregre constituta. Puerum pannis sordidissimis involutum, et in sordidiore quoque praesepio positum: quia locus ille sic erat angustus, ut nec ponendi infantem spatium invenirent. Si ergo regem terrenum quaerentes, sic invenissent, magis confundendi fuerant quam gavisuri, quia tanti itineris laborem sine causa suscepissent: nunc autem, quia coelestem regem quaerebant, etsi nihil regale videbant in eo, tamen solius stellae testimonio contenti gaudebant». (Migne, ser. gr. tom. LVI. pag. 642.)

tömjén ajándéka, melyet a zsidók csak az istentiszteletnél, az Istennek bemutatott áldozatoknál alkalmaztak. Ép azért az volt a kereszténység mindenkori hite, hogy a gyermekben Istent imádták a mágusok. «Imádták a kisdedet, — mondja *szent Ambrus* — de bizonyára nem imádják vala, ha csak (közönséges) gyermeknek tartották volna.»¹ *Szent Ágoston* pedig méltán kérdi: «Keresték volna-e oly nagy odaadással, vágyakoztak volna-e utána oly jámbor áhitattal, ha nem azt ismerik meg benne a zsidók királyának, aki az örökkévalóság királya?»²

Ha a mágusok προσκύνησις-e csak közönséges földi királynak szóló merően udvariassági, politikai hódolat s nem Istennek szóló imádás lett volna, akkor valóban érthetetlen, miért nem jöttek *máskor is* idegenek messze vidékekről tisztelegni s hódolni a zsidók királyainak születésük vagy trónraléptük alkalmából; még érthetlenebb, hogy ennek az egynek az *istállóban a jászol előtt* hódolnak, ha embernél egyebet nem látnak benne; s teljesen érthetetlen, miért támasztott Isten oly rendkívüli csodát az égen meghívásukra, ha nem Istennek, hanem csak embernek kellett volna hódolniok.³

A mágusok hite és szeretete azonban ez isteni gyermekkel szemben nem érte be csupán csak a térdreboruló imádás hódolatával, hanem tovább megy: «*Megnyitván kin-*

¹ *S. Ambrosius*, Expositio Evangelii sec. Lucam, lib. II. nr. 48.: «Adoraverunt parvulum; utique non adorassent, si parvulum tantummodo credidissent». (Migne, ser. lat. tom. XV. pag. 1570.)

² *S. Augustinus*, Sermo 201. In Epiphania Domini 3. cap. 1.: «Numquid hoc tanta devotione requirerent, tanto pietatis affectu desiderarent, nisi eum agnoscerent regem Judaeorum, qui rex est etiam saeculorum». (Migne, ser. lat. tom. XXXVIII. pag. 1031.)

³ *S. Augustinus*, Sermo 200. In Epiphania Domini 2. cap. 1.: «... cum tam multi jam nati atque defuncti essent reges Judaeorum, numquam quemquam eorum adorandum magi quaesierunt: quia nec quemquam eorum coelo loquente didicerunt». (Migne, ser. lat. tom. XXXVIII. pag. 1029.) És ugyanő egy másik, szintén neki tulajdonított beszédben, Sermo 30. In Natali Domini 22. nr. 3.: «Sed, o magi cur istum potissimum, si vere regem Judaeorum putastis, adorare voluistis? Nonne per multa saecula plurimi reges nati sunt Judaeorum; David eximius imperator, Salomon rex potentissimus? Ad nullius exordium, ad nullius imperium cucurristis. Sed nullus antea dignitatis suae coelum habuit delatorem. Nunc vero regum omnium Regem, nunc Opificem suum stella demonstrat. Sic Deus agnoscitur, qui coelo indice, ut nemo de ipsius deitate dubitet, nuntiatur». (Mellier-féle kiadás, Páris, 1842. XXIV. köt. 176. old.)

cseiket, ajándékokat adának neki, aranyat, tömjént és mirrhát. (Máté 2, 11.)

A keletiek szokása szerint fejedelmek, királyok előtt ajándékokkal kellett megjeleneni.¹ A mágusok is betartották ezt, midőn ajándékokkal tisztelték meg a királyi gyermeket.

Kincseik, θησαυροί alatt kincses-szekrények (κιβωτός) értendők, melyeket tevük hátán hoztak. E szavak «*megnyitván kincseiket*» (θησαυροὺς ἀνοίγειν, aminek megfelel a héber פתח את־הוצרי Deut. 28, 12. = fölnyitni a kincseket, illetőleg a kincses-szekrényeket) az ajándékozás előkészületeinek jelzésére szolgálnak.

Az *arany* alatt természetesen nem nyers aranyat, sem pedig arany pénzt, hanem arany ékszereket, drágaságokat kell gondolnunk.

A *tömjén* az Arábiában s Afrika keleti partjain termő s a Burseraceák (vagy Amyrideák) családjához tartozó tekintélyes Boswellia sacra (B. Carteri) fájának kiszivárgó s a levegőn megkeményedő nedve, illetőleg halványsárga, kissé kesernyés ízű cseppalakú mézgas gyantája volt, melyet ősidőktől szednek, mert a benne levő kevés illanó olaj miatt hevítve vagy parázsra téve, kellemes illatot áraszt, amiért füstölőszerűl használták.² Még ma is ez a fa szolgáltatja az igazi thus orientálét vagy gummi olibanumot.

A *mirrha* nem egyéb, mint a szintén a Burseraceák családjához tartozó s manap már csak Afrika keleti partján, különösen a Szomáli földön termő alacsony (körülbelül három méter magas) mirrha-balzsamfából (Balsamodendron mirrha) kiszivárgó, vagy talán az Arábiában, Szíriában s Egiptomban termő arab-balzsamfából (Balsamodendron giliadense) különösen bevágások által kifolyó, kissé maró, kesernyés ízű, de rendkívül jóillatú s drága *mirrha*-

¹ Az *aranyról* és fűszerekről eléggé ismeretes ez a Szentírásból is, Gen. 43, 11; Kir. I. 10, 27; Kir. III. 10, 2. Ami pedig a *tömjént* illeti, Herodotnál lib. III. 97. olvassuk, hogy az arabok évenként ezer talentom tömjént hoztak ajándékol a perzsa királynak. «Ἀράβιοι δὲ χίλια τάλαντα ἀγίνεον λίβανωτοῦ ἀνὰ πᾶν ἔτος.»

² Az illatszerek iránti nagy előszeretettel fogva a keletiek nemcsak a szobákat és a ruhákat, hanem a vendégeket is megfüstölték különösen lakomák alkalmával (Ezek. 23, 41.); királyok és előkelők temetése alkalmával tömjént s egyéb jóillatú szereket égettek azok tiszteletére. (Krón. II. 16, 14; Jer. 35, 5.) Különös szerepe volt azonban a tömjénnek és mirrhának a zsidók istentiszteleténél, főként amennyiben az úgynevezett illatáldozatnak képezték alkotórészét, mert szent füstölőszert profán célra használni halálbüntetés terhe alatt tilos volt. (Exod. 30. 37. 38.)

balzsam vagy *mirrha-olaj* (Oleum myrrhae, *στακτή*), tehát folyékony mirrha. Mások szerint azonban száraz mirrha, vagyis e kiszivárgó nedvnek a levegőn áttetsző, fakóbarnává megkeményedett *mézgás gyantája* (gummi myrrhae), mely melegítés által erős és különös jó szagot áraszt; szintén drága keleti fűszer, mely a régiek által különféle célokra használtatott.

Használták, miként a tömjént, *füstölő* — illetőleg *illatszerül*, mellyel nemcsak a házakat, hanem — miként az aloéval, kassziával stb. — a ruhákat is megfüstölték vagy behintették, hogy illatosakká tegyék (Pélida 2, 17; Zsolt. 44, 9; Énekek éneke 3, 6.); — faolajba keverve pedig drága *illatos kenőcsök* készítésénél (Én. 5, 5; Eszt. 2, 12.), melyeket a test megkenésére használtak,¹ a görögök és rómaiak is szagosították vele hajukat (crines myrrha madidi) hogy e kenőcsök illatukat hosszabb ideig megtartsák, kis alabastrom korsókban tartották; különösen fejedelmi házaknál nagyobb mennyiségben szokták tartani (Izai. 39, 2.); — a *bor fűszerezésére* (vinum myrrhatum, vinum murrhinum, vinum myrrhae odore conditum) is használták, hogy azt kellemesebb ízűvé tegyék és hogy részegítő hatását csökkenték; — a *gyógyászatban* is szerepelt, pl. sebeknél (Herodotus, lib. VII. 181.); — aloéval keverve a *holttestek bebalzsamozására* (János 19, 39.) is alkalmazták, amennyiben a holttestek begöngyölítésére használt gyöcsöt illatos olajjal bekenték és e fűszerekkel gazdagon behintették, hogy a tetem gyors feloszlását megakadályozzák; fejedelmi és előkelő egyéneknek el is szokták e jóillatú fűszereket a sírban égetni; Heródes temetése alkalmával ötszáz szolga vitte azokat (Josephus Flavius, Antiquitates lib. XVII. cap. 8, 3.); az egiptomiak is használták a bebalzsamozásnál a folyékony mirrhát; szerepelt még különösen a zsidók istentiszteleténél, mint a már említett *szent illatáldozat* egyik alkotó része; de használták a zsidók annak a *szent kenetnek* készítésénél is, mellyel a főpapot, papokat, magát a szent sátor s annak szerelvényeit megkenték.

¹ A keleti forró éghajlat alatt nagyobb mérvű lévén a test kipárolgása, az ebből származó kellemetlen szagot enyhítették e kenésekkel s az izzadást is mérsékeltek, de egyúttal a bőrt is hajlékonyabbá tették. E kenéseket, melyek vagy az egész testre terjedtek ki, vagy csak az arcra, homlokra, fejre és bizonyos tagokra szorítkoztak, rendszerint mosakodásnál vagy fürdésnél alkalmazták. Ezenkívül azonban bizonyos ünnepies alkalmakkor, lakomák, menyekzők (Ézek. 16, 9.), előkelő vendégek látogatása (Rut 3, 3; Judit 10, 3.), vagy fogadásakor is. A láb megkenése kiváló nagyrabecslés feltüntetésére szolgált. (Ján. 12, 3; Luk. 7, 38.)

E szent kenetnek alkotó részei voltak: mirrha, fahéj, kalmusz és kasszia, melyet faolajba kevertek. Ezt a szent kenetet profán célra használni szintén halálbüntetés terhe alatt tilos volt. (Exodus 30, 22—33.)¹

Ami azt a kérdést illeti, hogy a mágusok ajándékai *mekkorai értéket* képviseltek, arról még hozzávetőleg sem szólhatunk; mert az evangélium egyáltalán nem is sejteti, mennyit ajánlottak föl az isteni kisdednek aranyból, tömjénből és mirrhából. A legrégibb írók és szentatyák sem nyilatkoznak erről. Legelőször s egyedül csak *Pseudo-Máté evangéliumában* olvassuk, hogy a mágusok a kisdednek adott aranyon, tömjénen és mirrhán kívül Máriának és Józsefnek is adtak *igen nagy* ajándékokat.²

*Szent Bonaventura*³ és *Maldonat*⁴ azt vélik, hogy a kisdednek különösen az aranyból *sokat* adtak, mert az evangélium *kinccses-szekerényeik* megnyitásáról szól; ha keveset hoztak volna — így okoskodnak — nem kellett volna azt szekrényekből elővenni.

Nézetünk szerint azonban még sem kellett ép soknak lenni, amit fölajánlottak, mert a mágusok célja nem volt, ajándékaikkal a Messiást meggazdagítani, hanem azokkal, mint szymbolikus tárgyakkal, hitükről vallomást tenni előtte.

A mágusok felajánlott hármas ajándékának a *királyi* méltósághoz való vonatkozása — a régiek fölfogása szerint — sokkal nyilvánvalóbb és szembetünőbb, semhogy azok jelentőségét egy-

¹ A tömjénre és mirrhára nézve v. ö. *Leunis*, Synopsis der Pflanzenkunde. Dritte Auflage von Frank. Zweiter Band. Specielle Botanik. Hannover, 1885. 353. és 354. old. *Hager*, Handbuch der Pharmaceutischen Praxis. Vollständig neu bearbeitet von *Fischer* und *Hartwich*. Zweiter Band. Berlin, 1902. 511. s köv. és 418. s köv. old. *Schegg*, Biblische Archäologie, herausgegeben von Wirthmüller. Freiburg im Br. 1887. 220. s köv. és 223. s köv. old.

² *Pseudo-Matthaei Evangelium*, cap. XVI.: «Tunc aperuerunt thesauros suos, et ingentibus muneribus muneraverunt Mariam et Joseph». (*Tischendorf*, Evangelia Apocrypha, id. m. 83. old.)

³ *S. Bonaventura*, Meditationes Vitae Christi, cap. 9. De Epiphania, sive apparitione Domini. «Tandem consolatione magna recepta, offerunt eidem aurum, thus et myrrham, aperientes thesauros suos, et ponentes aliquem panum vel tapetum ante pedes Domini Jesu obtulerunt sc. quilibet illorum illa tria in maxima quantitate praecipue de auro. Alias enim pro parva oblatione non opportunisset aperiri thesauros, quia parva de levi habuissent ad manus Senascalli eorum». (Operum tomus sextus. Lugduni 1668. pag. 341.)

⁴ *Maldonat*, ad Matthaei 2, 11.: «Non enim verosimile est reges, qui ex Oriente usque venisse, et thesauros aperuisse dicuntur, parum quiddam obtulisse auri». (Migne, Sacrae Scripturae Cursus Completus, tom. XXI. pag. 419.)

könnyen félre lehetne ismerni. A király ugyanis megkenetik olajba kevert mirrhával; övé a hatalom és dicsőség, amit az arany allegorizál; őt a legmélyebb tisztelet illeti meg, amit a tömjén jelképez.

Ebben azonban még nem merült ki a mágusok részéről ajándékaik jelentősége, habár *Grotiussal*¹ némelyek úgy vélekednek is. Minthogy a kegyelem sugara által felvilágosított elméjük többet látott a gyermekben, mint testi szemeik, ajándékaik is, miket bizonyára főként a kegyelem különös sugallatából hoztak magukkal² és raktak az isteni kisded lábaihoz, *többet* fejeztek ki, mint mikor azok csak közönséges királynak voltak szánpva. Mély jelentőségű vallási szymbolumok voltak azok, kifejezői annak, amire ők e gyermekben ráismertek és akit benne elismertek. Az arannyal, a nemes fémek királyával, elismerték *királyi méltóságát*; a tömjénnel, az égbe szálló imádságnak jóillatú jelképével, *imádandó isteni fölségét*; a mirrhával, mely a holttestek megkenésére szokott használni, érettünk szenvedni és meghalni kész *emberi természetét*; szóval elismerték, hogy ő *király* és az emberek bűneiért meghalni kész *Isten-ember*.³

Így értelmezi azokat már 190 körül *szent Irén*: «Fölajánlott ajándékaikkal azt fejezték ki, kicsoda az, akit imádtak. A mirrhával, hogy a halandó emberi nemért meg akar halni és el akar temettetni; az arannyal, hogy király, kinek országa végtelen (Luk. 1, 33.); a tömjénnel, hogy Isten, ki ismeretes lett Judeában és kijelentetett azoknak, akik őt nem keresték. (Zsoltár 11, 8; 75, 2.)⁴

¹ *Grotius* id. m. 37. old.: «Magi igitur, quibus persuasum erat, huic puero regnum destinari, more suae gentis eum venerantur».

² *S. Chrysostomus*, In Matthaeum homilia 8. nr. 1.: «Τὸ οὖν τὸ πείσαν αὐτοὺς? . . . ὁ τε ἀστὴρ καὶ ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ γενομένη τῇ διανοίᾳ αὐτῶν ἑλλαμψίς.» (Migne, ser. gr. tom. LVII. pag. 83.)

³ Egy szentíráseértelmező találó megjegyzése szerint már a mágusok e szavaiban: «Hol született a zsidók királya, mi őt imádni jöttünk», hármas vallomás található. Vallják embernek, királynak, Istennek. Embernek t. i. mert *született*; királynak, mert *e nevet adják neki*; Istennek, mert *imádni* jöttek őt. Ajándékaik is, melyeket neki nyújtanak, ugyanezt fejezik ki: t. i. a királynak aranyat; az Istennek tömjént; a halandó embernek mirrhát, halotti illatszert nyújtanak.» *Veuillot*, Jézus Krisztus Élet-Története. Fordította Sebők. Eger, 1865. 104. old.

⁴ *S. Irenaeus*, Adversus Haereses, lib. III. cap. 9. nr. 2.: «per ea, quae obtulerunt munera (magos) ostendisse, quis erat, qui adorabatur: myrrham quidem, quod ipse erat, qui pro mortali humano genere moreretur et sepeliretur; aurum vero, quoniam rex, «cujus regni finis non est»; thus vero, quoniam Deus, qui et «notus in Judaea factus est», et manifestus eis, qui non quaerebant eum». (Migne, ser. gr. tom. VII. pag. 870 et sequ.)

Szent Irénhez hasonlóan szymbolikus-allegorikus jelentőséget tulajdonít ez ajándékoknak csaknem valamennyi szentatya és írásértelmező. Idézeteikből egész kötetet lehetne összeállítani. Csak néhánynak nevét említjük föl: *Origenes*,¹ *szent Hílár*,² *szent Ambrus*,³ *szent Chrysostomus*,⁴ *Prudentius*,⁵ *Nagy szent Leo*⁶ stb. stb.

Ami különösen a *tömjént* illeti, hogy azt mint *Istennek* ajánlották föl a kisdednek, arra nézve alig van eltérő nézet. S valóban szinte képzelhetetlen is, hogy a mágusok tömjént ajánljanak a «zsidók királyának», ha abban nem a megtestesült Istenfiát imádták volna. Ez Izrael földjén, Jehova népe között türhetetlen vétség, Jehova iránt a legdurvább sértés, képtelenség, szürnyűség lett volna. A tömjén ajándék egyenesen kényszerít annak elfogadására, hogy a mágusok Istennek vallották a jászolban fekvő gyermekét.

Csak elvétve akadtak, akik a tömjénben Krisztus *főpapi* hivatalára láttak utalást. Így egy helyen *turini szent Maxim*⁷ s némi-

¹ *Origenes*, Contra Celsum, lib. I. cap. 60.: «ὡς βασιλεὶ τὸν χρυσόν, ὡς δὲ τερνῆξομένην τὴν σμύρναν, ὡς δὲ Θεῷ τὸν λιβανωτὸν,» (Migne, ser. gr. tom. XI. pag. 772.)

² *S. Hilarius*, Commentarius in Matthaeum, cap. 1. nr. 5.: «Oblatio munerum intelligentiam in eo totius qualitatis expressit: in auro regem, in thure Deum, in myrrha hominem confitendo. Atque ita per venerationem eorum, sacramenti omnis est consummata cognitio: in homine mortis, in Deo resurrectionis, in rege iudicii». (Migne, ser. lat. tom. IX. pag. 923.)

³ *S. Ambrosius*, Expositio Evangelii sec. Lucam, lib. II. nr. 44.: «Aurum regi, thus Deo, myrrha defuncto; aliud enim regis insigne; aliud divinae sacrificium potestatis, aliud honor est sepulturae, quae non corrumpat corpus mortui, sed reservat». (Migne, ser. lat. tom. XV. pag. 1569.)

⁴ *S. Chrysostomus*, In Matthaeum homilia 8. nr. 2.: «δῶρα προσάγουσι... οὐχ ὡς ἀνθρώπων, ἀλλ' ὡς Θεῷ. Ὁ γὰρ λιβανωτός, καὶ ἡ σμύρνα τοῦτοῦ σύμβολον ἔν». (Migne, ser. gr. tomi LVII. pag. 83.)

⁵ *Prudentius*, Cathemerinon XII. De Epiphania:

«Regem, Deumque annuntiant
Thesaurus, et fragrans odor
Thuris Sabaei: et myrrheus
Pulvis sepulcrum praedocet.»

(Migne, ser. lat. tom. LIX. pag. 905.)

⁶ *S. Leo Magnus*, Sermo 31. In solemnitate Epiphaniae 1. cap. 2.: «Thus Deo, myrrham homini, aurum offerunt regi». (Migne, ser. lat. tom. LIV. pag. 236.)

⁷ *S. Maximus Taurinensis*, Homilia 21. De Epiphania 6.: «thus (obtulerunt) quasi ad propitiandum.» (Migne, ser. lat. tom. LVII. pag. 270.)

leg *Tisztelendő szent Béda*,¹ *Cornelius a Lapide*,² az újabbak közül pedig *Schegg*.³ Ezek értelmezése azonban nem felel meg a valóznak, mert a mágusok a tömjént mint szymbolumot a gyermeknek *magának* ajánlották föl, nem pedig hogy a gyermek csak közvetítő legyen s azt az Atyának ajánlja; s aztán nem is egyezik meg értelmezésük a hagyományos fölfogással.⁴ Egyébként talán nem is annyira értelmezés, mint inkább akkommodálás, amit mondanak. Tudnivaló ugyanis, hogy régi egyházi íróink nem mindig értelmezni, hanem igen sokszor akkommodálni akarnak. Akkommodációnak meg alkalmas a papságra a tömjén ajándéka.

Szent Bernát is, aki különben oly nagy előszeretettel magyarázza misztikusan a Szentírást, egy helyen úgy nyilatkozik, hogy az aranyat talán a szegénység gyámolítására, a mirrhát a kisedet tagjainak megerősítésére, a tömjént pedig az istálló kellemetlen szagának enyhítésére ajánlották föl.⁵ Már *Cornelius a Lapide* kifogásolja e fölfogást mint olyant, mely nem eléggé emelkedett.⁶ Egyébként ama nyilatkozattal a szymbolikus értelem kizárva nincs;

¹ *S. Beda Venerabilis*, In Matthaevi Evangelium Expositio, cap. 2.: «In auro regalis dignitas ostenditur Christi; in thure ejus verum sacerdotium (amivel az istenség nincs tagadva); in myrrha mortalitas carnis». (Migne, ser. lat. tom. XCII. pag. 13.)

² *Cornelius a Lapide*, ad Matth. 2, 11.: «thus quasi Deo et quasi summo sacerdoti ac Pontifici». (Id. komm. 67. old.)

³ *Schegg* id. komm. 69. old.: «im Weihrauch (eine Hindeutung) auf das priesterliche... Amt Christi.»

⁴ «Eine Unsicherheit in der Deutung — írja *Grimm* — die uns bei den Vätern noch nicht begegnet, hat sich an die Symbole der Magier dadurch geknüpft, dass spätere glaubten, den Weihrauch als Symbol des messianischen (Hohen-)Priesterthums fassen zu dürfen. Allerdings opfert der *Priester* den *Weihrauch*, aber man übersieht: die Magier haben Symbole geopfert, damit die Gaben dem Kinde, dem Könige *für sich* gehören, nicht dass er *als Priester* etwa den Weihrauch opfere, einem *Andern*, dem Vater opfere! Freilich auch im Breviere heisst es: «In thure sacerdotem magnum considera». Diese Beziehung ist nur eine abgeleitete und taucht erst mit dem Mittelalter auf. Sylveira beruft sich hiefür auf Cyprian in einer «oratio pro magis», die aber unecht ist.» (Id. m. I. k. 370. s. köv. old. jegyz.)

⁵ *S. Bernardus*, Sententiae, nr. 17. «Obtulerunt magi Domino aurum, thus et myrrham. Haec fortassis pro loco et tempore necessaria videbantur. Auri pretium ob paupertatem; myrrhae unguentum ob infantilis, ut assolet, corporis teneritudinem: thuris odoramentum ob sordidam stabuli mansionem.» (Migne, ser. lat. tom. CLXXIII. pag. 750. et sequ.)

⁶ *Cornelius a Lapide*, ad Matth. 2, 11.: «Hic sensus est humilior, et ad litterae corticem». (Id. komm. I. k. 68. old.)

szent Bernát sem akarta tagadni, hisz másutt világosan elismeri a följánlott ajándékok misztikus jelentőségét.¹ Ő pusztán természetes okot is akart találni az ajándékokra a hely és idő körülményeiben. Hogy sikerült-e, az más kérdés. Nem. Mert a mágusok nem sejtették előre, hogy istállóba jönnek.

Figyelemre méltó *Grimmnek* e tárgyra vonatkozó okoskodása s igazán mélyreható szép fejtegetése. «Nem fektetek arra súlyt — úgymond — hogy a tömjén a pogányoknál is túlnyomóan áldozatra s istentiszteletre volt szánva. De Izrael határain belül tömjént csak Izrael Istenének volt szabad bemutatni, csak Jehovának volt szabad égetni, és Izraelnek királya, kinek tömjént mutatnának be anélkül, hogy Isten lenne, több mint képtelenség, az Ur előtt szörnyűség lenne. Ha tehát a mágusok ajándékaiban nem tűrhetetlen durva vétséget, hanem mély értelmet akarunk látni, exegetice kénytelenek vagyunk a tömjén áldozatát mint a rejtett Isten iránti hódolatot fölfogni és ezzel önként s elengedhetetlenül meg van adva az arany-nak és mirrhának is mélyebb, szymbolikus vonatkozása. Mihelyt a tömjén a gyermekben rejlő «Istennek» ajánltatik föl, a mirrhára nézve is egyedül az «emberre», Istenfiának a gyermekben kinyilvánult megalázódására való hódoló szymbolikus utalás látszik közel fekvőnek. Az arany az egész világ közfelfogása szerint a legmegfelelőbb, legmélyebb értelmű ajándék királyok számára, amennyiben tehát hódolat fejeztetnék ki általa, kifejezi azt a «zsidók királyával» szemben is, csak hogy a másik két kísérő ajándék egyúttal azt is kifejezi, mily végtelenül magasztosan, egyedül s elérhetetlenül áll «a zsidók királya» minden más király fölött. Így ismerjük meg, milyen összefüggésben vannak egyrésről és milyen mélyértelműek a mágusok ajándékai. Hódolásuk, melyre elsősorban a csillag hívta meg őket, a «zsidók királyának» szól, neki ajánlják föl ezért az aranyat. S miközben a hódolók e királyba elmerülnek, s hitükkel szemlélik összehasonlíthatatlan titokzatos lényét, mely őt Izrael királyává avatja s egyúttal minden más királytól megkülönböztetve kitünteti, fölismerik benne a seregek Urát, Izrael Istenét, s megismerik a Szűznek fiát. Hitük szeme az egyiket époly világosan látja, mint a másikat, ha egyszer teljesen fölfogta Izrael királyát;

¹ *S. Bernardus*, In Epiphania Domini sermo 2. nr. 1.: «Nam quod Deum. agnoscunt, indicat adoratio, indicat thuris oblatio. Nec solum Deum, sed et regem agnoscunt, quod designatur in auro. Et in his non latet eos magnum pietatis sacramentum: unde et in myrrha indicant moriturum». (Migne, ser lat. tom. CLXXIII. pag. 147.)

ezért azáltal ad teljes kifejezést hódolatának, s elismerését azzal nyilvánítja Izrael királya titokzatos lényével szemben, hogy az «Istennek» tömjénnel, az «embernek» mirrhával hódol.

A tömjén szymbolikus jelentése épúgy, mint az aranyé — azt hiszem — eléggé megszokott nálunk és nem szorul különös igazolásra. Több magyarázatot igényel azonban, főleg mivel nincs is már többé az egyház használatában, a *mirrha* jelentése. Kétségtelen azonban, hisz már az arannyal és tömjénnel való párhuzam is elég világosan szól, hogy a mirrha áldozata is *mint a Messiás szent emberségének* szóló *hódolat* tűnik föl. Keserű, mint a mirrha ize, a megalázódás, a bűnyomor is, melyet a zsidók e királya, épen mint a Szűznek fia, emberi alakjában magára vett. Azonban hasonlóan a legdrágább illathoz — minő a mirrháé is — mely csak fölládozva száll az ég felé, az emberi élet is csak egész a halálig tartó szüntelen áldozatokban terjeszt kellemes illatot az ég felé s illatának ereje és teljessége ép a halálban nyilvánul meg. Az illatozó mirrha óv enyészet ellen is: így a zsidók királya *meghal*, de csak azért, hogy magát a halált, az enyészetet legyőzze; halálában, szeretetből meghalva másokért, mindhalálig való engedelmességében az ártatlanság, a büntelenség oly hatalmát fejt ki, hogy az Atya nem engedi, hogy «a Szent» enyészetet lásson. Föltámasztja halottaiból, hogy jobbjára felől üljön, hogy mint «Izrael királya» örökké uralkodjék. Így a mirrha teljesen megfelelően szymbolizálja a megszentelt életet, mely fölládozza magát a világ bűneiért, Istennek tetsző örök áldozatul, mely «édes illatát» (odorem suavitatis) árasztja az ég felé.»¹

Katholikus exegeták között csak elvétve akadtak, akik kételkedtek vagy tagadták, hogy a *mágusok tudatával bírtak* ajándékaik e mélyebb szymbolikus jelentőségének, mert mégis kissé túlzottnak tartották oly nagy hitnek föltételezését a mágusokban. Így az újabbak közül *Schegg*²

¹ *Grimm* id. komm. I. k. 367. s köv. old.

² *Schegg* id. komm. I. k. 68. s köv. old.: «Der Ausdruck: «sie fielen nieder und betheten das Kind an», gibt über den Grad ihrer Erkenntnis betreff des heiligen Kindes keinen bestimmten Anhaltspunkt; ebensowenig an sich auch die Opfergaben, da Geschenke überhaupt mit zur orientalischen Huldigung gehören und die hier genannten Gaben zunächst als Erzeugnisse ihres Landes des gold- und balsamreichen Arabiens dargebracht wurden. Doch haben sie zugleich eine spezielle Beziehung auf die «königliche» Würde und Hoheit... Wenn wir aber hier etwas Providentielles, ohne dass es den Magiern selbst bekannt gewesen wäre, annehmen wollen, so scheint mir darin eine Hindeutung auf das schon von den Propheten vorhergesagte dreifache Amt Jesu Christi

és *Schanz*.¹ Aggodalmuk azonban alaptalan, okoskodásuk helytelen. Mert bár igaz, hogy a hittel még nem jár a hit tárgyának teljes, tiszta átértése és átlátása, mégis vagy tudták a mágusok, *kinek* hódolnak vagy nem. Ha a «zsidók királyában» csak közönséges halandót láttak, akkor egész viselkedésük érthetetlen. Ha pedig a kegyelem fényétől megvilágított hit szemével a megtestesült Istenfiát imádták benne, akkor nincs ok, miért ne tételezhetnők föl, hogy a hitüknek egészen megfelelő jelentés biztos tudatával ajánlották föl az istenemberi megváltó kisdednek. Már pedig — miként láttuk — az Isten malasztja még mielőtt testi szemeikkel látták, már fölvilágosította a mágusokat a «zsidók királyának» kilétéről, azért bizonyosra vehető, hogy meg is értették ajándékaik mélyebb szymbolikus jelentését s mint ilyeneket tudatosan ajánlották föl neki. «Mi birta rá, mi indította a mágusokat, hogy ezen ajándékokat hozzák?» kérdi *szent Chrysostomus* s megfelel rá: «Ugyanaz, ami arra ösztökélte őket, hogy elhagyva hazájukat, ily nagy útra vállalkozzanak, tudniillik a csillag és elméjüknek Isten által történt megvilágosítása, mely lassankint tökéletesebb ismeretre vezette őket».² És *Nagy szent Leo* pápa világosan tanítja, hogy ajándékaikat azért válogatták össze épen így, mert a csillagon kívül, mely testi szemeik figyelmét fölkelte, az igazság fénylőbb sugara oktatta ki lelküket, hogy még mielőtt az uti fáradoalmakat megkezdték, megértsék, hogy az hirdettetett nekik, kit az aranyban királyi tisztelet, a töm-

zu liegen : nemlich im Golde auf das königliche, im Weihrauch auf des priesterliche, in der Myrrhe (dem Salböle) auf das prophetische Amt Christi ; vrgl. Jes. 61, 1. : «der Herr hat mich gesalbt frohe Botschaft zu bringen den Sanften, mich gesandt die gebrochenen Herzens zu heilen».

¹ *Schanz* id. komm. 105. old. : «Es ist im Orient allgemein üblich, dass man sich dem Fürsten nicht ohne Geschenke nähert. Darum kann weder aus den Geschenken an sich noch aus der Beschaffenheit derselben ohne Weiteres auf eine symbolische Bedeutung geschlossen werden. Die Geschenke sind eben Producte ihres Landes. Die Väter fanden vielfach eine mystische Bedeutung in diesen Gaben, von der man aber höchstens mit dem für den Mysticismus durchaus nicht unzugänglichen Verfasser des Op. imp. sagen kann : «Haec autem etsi tunc non intelligebant magi, secundum quale mysterium ista gerebantur, vel quid significaret unumquodque munus eorum, nihil tamen contrarium est».

² *S. Chrysostomus*, In Matthaëum homilia 8. nr. 1. : «Τι οὖν τὸ πείσαν αὐτούς? Τὸ παρασκευάσαν οἰκοθεῖν ἀναστῆναι καὶ τοσαύτην ἐλθεῖν ὁδόν : τοῦτο δὲ ἦν ὃ τὸ ἀστήρ καὶ ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ γενομένη τῇ διανοίᾳ αὐτῶν ἑλλαμψίς, κατὰ μικρὸν αὐτοῖς πρὸς τὴν τελευτοτέραν ὁδηγοῦσα γνῶσιν». (Migne, ser. gr. tom. LVII. pag. 83.)

jénben isteni imádás, a mirrhában pedig a halandóság megvallása megillet.¹

Azért helyesen jegyzi meg *Grimm*: «Ami katolikus exegetákat is rövidlátókká tett e szymbolumok értelmezésében, nem egyéb oktalan félelemnél, nehogy túlsokat tételezzenek föl a mágusok hitéről. Eszerint, ha a kérdéses három ajándék följajánlásában volna is valami gondviselészerű föltételezendő, arról a mágusok minden valószínűség szerint tudomással sem birtak. E föltevés azonban ahelyett, hogy megmagyarázná és megvilágítaná az egész titokteljes hódolást, még érthetetlenné teszi. Ha a mágusok csak a «zsidók királyának» hódolnak anélkül, hogy hitük a Szűz fiában egyúttal Istenfiát is fölismerte volna, akkor egész viselkedésük indokolatlannak és jogosulatlannak tűnik föl. Mit törődtek ők a «zsidó királlyal» s különösen megjelenésének e szegényességében, ha nem ismerték föl s hittel nem szemlélték volna a benne rejlő Isten dicsőségét. Betlehemben, szent földön, a féltékeny Isten templomának közelében egy királynak, aki nem Isten, aranyat, tömjént és mirrhát áldozni! Vagy ha e hódolásukkal nem a szó legszorosabb értelmében vett *imádást* fejezték ki, akkor mit kerestek egyáltalán a Messiásnál a mágusok, mire való az egész csodás fölhívás, hogy végre megtalálhassák a «zsidók királyát»? Nem, a mágusok tudják, mit cselekednek, a legtisztább tudattal, alázatos hittel rakják le ajándékaikat és épen ezen ajándékokat. A «zsidók királya», aki egy Dánielnek nagy megjelenése óta várakozásuk és hitük tárgya, élete származását illetőleg kezdettől fogva egyaránt isteni és emberi fiúságot juttatott eszükbe (v. ö. pl. Dániel 2, 34. 44. és 7, 13.) s ha nem is kell a beléjük öntött hit első csirájával mindjárt a hitnek teljes, tiszta tudatát összekötnünk, de fejlődésének, gyarapodásának idővel ki kellett fejtenie egész tartalmát, az egy, igaz messiási hit magaslatára kellett vezetnie a mágusokat. Ez az idő megérkezett nevezetesen magával a Messiás születésével. «Az ő csillaga», melyet a

¹ *S. Leo Magnus*, Sermo 34. In Epiphaniae solemnitate 4. cap. 3.: «O perfectae scientiae mirabilem fidem, quam non terrena sapientia erudit, sed Spiritus sanctus instituit! Unde enim hi viri, cum proficiscerentur de patria, qui nondum viderant Jesum, nec aliquid contuitu ejus, quod tam ordinate venerantur, adverterent, hanc deferendorum munerum servavere rationem? nisi quia praeter illam stellae speciem, quae corporeum incitavit obtutum, fulgentior veritatis radius eorum corda perdocuit; ut priusquam labores itineris inchoarent, eum sibi significari intelligerent, cui in auro regius honor, in thure divina veneratio, in myrrha mortalitatis confessio deberetur». (Migne, ser. lat. tom. LIV. pag. 246: et sequ.)

mágusok láttak... mit is akarhatott az a csillag, honnan jöhetett, ha még oly dicső királyról van is szó, aki azonban minden esetre nem Isten? Ha azonban a hit első csirája határozott sejtelmeket, többé-kevésbé megértett gerjedelmeket fejtett ki már, akkor hatott még csak igazán éltetően a csillag; fényében gyarapodott a megismerés, mely eddigelé még mindig bizonytalanul tapogatódzott a homályban és visszatartóztatott. A hit, mely aztán a mágusokat a csillag alapján útnak indította, nem lett volna valóban hit, ha a «zsidók királyában» többé vagy kevésbé világosan nem foglalta volna már magában Izrael Istenét is, és aminek a Messiáshoz való útjában világosság tekintetében talán még hijával volt, azt hamar megnyerte a jövődőlés világánál, mely Jeruzsálemben reá várakozott. Midőn a mágusokat ott Mikeás helyére utalják, e hely nemcsak azt mondja egész szárazon, hogy Betlehemből támad, *ki uralkodó legyen Izraelben*, hanem nyomban, époly határozottan és világosan hozzá teszi: *És az ő kijövele kezdettől, az örök napoktól vagyon*. Mintha attól tartott volna a próféta, hogy Dávid sarjadékának igaz dicsőségét Betlehembben való születése által csökkenti, siet, közvetlenül bölcsője fölé Dávid városában *örök* dicsőségének teljes fényét kiárasztani. E fénynél a mágusok hite bizonyára újból megerősödött és midőn mindjárt azután még egyszer megpillantotta «csillagát», eléggé megérett már, hogy közvetlenül odalépjen a «zsidók királya» elé. Imádása, hódolatának elmés, öntudatos módja természetes gyümölcse azon iskolának, melyben kifejtlett.»¹

Vajjon a mágusok *mindegyike aranyat, tömjént és mirrhát* ajánlékozott-e az isteni kisdednek, vagy a hármas ajándékból *mindegyik mást és mást*, nem tudni, mert az evangélium szövege ennek biztos eldöntésére nem nyújt elegendő alapot. *Szent Paschasius*,² *szent Bonaventura*,³ *Cornelius a Lapide*⁴ és mások azt gondolják, hogy

¹ Grimm id. m. I. k. 371. s köv. old.

² S. Paschasius, Expositio in Matthaëum lib. II. cap. 2. (Migne, ser. lat. tom. CXX. pag. 137.)

³ S. Bonaventura, Meditationes Vitae Christi, cap. 9. De Epiphania sive apparitione Domini «quilibet illorum illa tria» (sc. munera obtulit). Id. m. 341. old.

⁴ Cornelius a Lapide, ad Matthaëi 2, 11.: «Verum alii melius censent singulos terna haec dona Christo obtulisse; singuli enim hisce donis protestabantur fidem suam in Christum, scilicet se credere Christum esse regem totius orbis, ideoque aurum ei obtulere; eundem quoque esse Deum, ideoque ei thus; ac denique moriturum pro salute hominum, ideoque myrrham addidere: quisque enim credebatur Christum esse regem et Deum et passibilem passurumque pro hominibus». (Id. komm. I. k. 68. old.)

mindegyikük mind a három ajándékkal ajándékozta meg a gyermeket, mert mindegyik ugyanazt a vallomást tette, tudniillik elismerte királynak, Istennek és halandó embernek, ki az emberekért szenvedni akar.

Mások azonban valószínűbbnek tartják — föltéve, hogy csak hárman voltak — hogy az egyik aranyat, a másik tömjént, a harmadik mirrhát ajándékozott Jézusnak. Így értesít már *Pseudo-Máté evangéliuma*,¹ bár azt is mondja, hogy előbb mindegyikük egy-egy aranyat adott a kisdednek. *Maldonat* is úgy vélekedik, amennyiben ezt szokottabbnak s kedvesebbnek az elfogadó előtt s a följajnló részéről megtisztelőbbnek tartja.² *Grimm* pedig így okoskodik: a mágusok ajándékainak célja nem lehetett a gyermeknek gazdagítása, mert szymbolumok voltak, melyek mindegyike egy-egy hitvallomást fejezett ki, melyek egymást kölcsönösen kiegészítve a hit teljességének kifejezői. Miután tehát az első mágus az arannyal a «királynak» hódolt, a másik arra érezte magát indíttatva, hogy tömjénajándékával e királyt «Istennek» vallja, míg a harmadik, mintegy betetőzve hitvallomásukat, mirrhaajándékával örvendezve elismeri e «király és Isten» megalázódásának s ezáltal megváltásunknak titkát.³

Akiket érdekelne ez a magában véve inkább kuriózumképen fölvetett, mint a dolog tudományos érdeméhez tartozó kérdés, hogy *mire fordította a boldogságos Szűz és szent József a mágusok ajándékait* — amiről sem az evangélium, sem a szorosan vett hagyomány nem értesít — azoknak tájékoztatására közöljük a theológusoknak nézeteit, akik e tárgyról írtak. Voltak, kik azt hitték, hogy az arany az Egiptomba való uton tett jó szolgálatot a szegény szent családnak,⁴ a tömjént és mirrhát pedig érintetlenül hagyták,

¹ *Pseudo-Matthaei Evangelium*, cap. XVI. «Ipsi autem infanti obtulerunt singuli singulos aureos. Post haec unus obtulit aurum, alius thus, alius vero myrram». (*Tischendorf*, *Evangelia Apocrypha* id. m. 83. old.)

² *Maldonat*, *Comment.* in *Matthaeum* ad 2. 11.: «Credibilis enim est diversa quam eadem omnes munera dedisse, quod id magis sit usitatum, et gratius accipientibus, honorificentius dantibus esse solet». (*Migne*, *Sacre Scripturae Cursus Completus*, tom. XXI. pag. 408.)

³ *Grimm* id. m. I. k. 373. old.

⁴ Így pl. *Friedlieb*, *Das Leben Jesu Christi des Erlösers mit neuen historischen und chronologischen Untersuchungen*, vollständig neu bearbeitet. Münster und Paderborn, 1887. 341. old.: «Die Mittel zu dieser Reise boten die drei Geschenke der Magier», és a 345. old.: «Sie (t. i. die drei Geschenke)

míg az magától el nem pusztult. Mások ellenben, így *szent Bonaventura*,¹ *temesvári Pelbárt* († 1504)² és mások azt tartják, hogy néhány nap alatt szétesztették ez ajándékokat a szegények között, mert Jézus följánlása alkalmával a boldogságos Szűz a *szegények* tisztulási áldozatát mutatta be.

Sokkal valószínűbb azonban, hogy mind a három ajándékot Istennek ajánlották föl, vagyis átadták azt a papoknak, hogy Jehova templomában az istentisztelet céljaira fordíttassék. Így vélekedik *Maldonat*³ is, az újabbak közül pedig *Grimm*.⁴

Hisz ami a tömjént illeti, a törvény szigorúan tiltotta azt másra, mint Jehova tiszteletére égetni. A tömjén és a mirrha alkotó részei voltak a szent illatáldozatnak, melyet a papok mindennap reggel és este meggyújtottak Jehova templomának arany füs-

waren das von Gott geschickte Reisegeld, um den Messias nach Aegypten zu führen». A protestáns *Nösgen* is id. komm. 23. old. Máté 2, 11. verséhez: «In den Gaben lag für Jesu arme Eltern eine ganz unerwartete Ausstattung mit Reichtümern, welche gerade damals, da ihnen die Reise nach Ägypten geboten werden musste, ihnen wohl zu statten kam, so das dass Walten der göttlichen Vorsehung auch darin nicht zu verkennen ist». Épen így *Sperber*, Die biblische Geschichte mit erklärenden Anmerkungen und heilsgeschichtlichen Erläuterungen stb. II. Teil: Das neue Testament. Zwölfte Auflage. Gütersloh, 1900. 23. old.: «Die Gaben gewährten nach Gottes Fügung der heiligen Familie die Mittel, deren sie bald auf der Flucht nach Ägypten bedurften». És mások.

¹ *S. Bonaventura*, Meditationes Vitae Christi, cap. 9. De Epiphania sive apparitione Domini: «Quid autem de auro isto factum putas, quod erat sic magni valoris? ... Zelans ergo Domina fortiter pro paupertate, et intelligens filii voluntatem, tam intus docentis, quam foris signa ostendentis, quia vultum forte avertabat ab auro, et vilipenderat: totum infra paucos dies pauperibus erogavit. Grave enim erat sibi sarcinam tenere, vel deferre. Unde sic ista totaliter expenderat, quod quando intravit in templum non habuit unde unum agnum emeret, quem offerret pro filio, sed emit turtures vel columbas». Operum tomus sextus. Lugduni, 1668. pag. 341.

² *Pelbartus*, Stellarium corone benedictae Marie Virginis in laudem ejus pro singulis predicationibus elegantissime coaptatum. Lib. III. pars I. art. 2.: «Sed omnia illa a magis oblata regia munera: pauperibus jam erogaverat ante istud tempus purificationis: et ideo non habuit unde agnum emisset». (Ez idézetet — feloldva a rövidítéseket — a kalocsai székesegyházi könyvtár 20,986. számú inkunábuluma után közlöm, mely 1483-ban jelent meg Lugdunumban Klein János (Joannes cleyn) kiadásában. *Szabó* nem említi e kiadást «Régi Magyar Könyvtár»-ában.)

³ *Maldonat*. Comment. ad Matth. 2, 11.: «Placet mihi, quod a quibusdam dictum est, thesaurum illum Deo fuisse ab illis consecratum». (Migne, Sacrae Scripturae Cursus Completus, tom. XXI. pag. 420.)

⁴ *Grimm* id. m. I. k. 368. s. köv. old. jegyz.

tölőoltárán.¹ Közelfekvő tehát a gondolat, hogy az aranyat is a templom céljaira szánták. Hisz az az *Isten*, kinek a mágusok Betlehemben a gyermek képében ajándékaikat lábaihoz rakták, nem más, mint Izrael Istene, akinek trónja a jeruzsálemi templomban van. S e *gyermek* szülei világosabb ismeretének s tisztább, tökéletesebb hitének egészen megfelelő is volt, hogy ez ajándékokat, melyek amúgy is csak az *imádásnak* akartak jelei lenni, ne használják föl földi szükségleteik fedezésére, sem semmiféle, ha még oly ártatlan, közönséges profán célra.

A boldogságos szent Szűz lelkét, aki szent Brigitta revelációi szerint, fensőbb felvilágosításból előre tudta, hogy a mágusok megérkeznek, bizonyára nagy örömmel és boldogsággal tölté el az isteni Fiának bemutatott hódolat s nagy figyelemmel hallgatta meg a messze tartományokból Fiához zarándokolt jámbor pogányok szavait.²

A misztikusok még azt is találgtják, hogy *miről folyhatott a társalgás*, amiről természetesen csak jámbor sejtelmeink lehetnek. Így föltételezhető, hogy a mágusok szóltak a csodálatos csillagról, a Jeruzsálemben tapasztaltakról, s arról az ellenállhatatlan titokzatos vonzalomról, melyet a csillag által hirdetett Messiás iránt éreztek, kit atyáikkal ők is oly epedve vártak. Föltételezhető, hogy körülményesen tudakozódtak az isteni gyermek sorsa felől s hogy Mária közölte velük a Messiás természetfölötti fogantatásának és születésének titkát stb.³

¹ E szent füstölőszer finom porrá tört és sóval elegyített keveréke volt a következő jóillatú szereknek: mirrha-mézga, onix-kagyló, galbanum-gyanta és tömjén-mézga. (Exod. 30, 34.) Ezt a füstölőszert, mely egyébként só és olaj mellett némely eledel-áldozat meghintésére is használtatott, csupán Jehova templomában az arany oltáron volt szabad alkalmazni s profán célra való használatát halálos büntetés tiltotta. (Exod. 30, 37. 38.)

² *Revelationes S. Brigittae* stb. cap. XXIV. id. m. 663. old.: «Bene ego antea praesciebam eorum adventum. Et quando intraverunt, et adoraverunt eum, exultavit tunc filius meus, et prae gaudio habebat tunc faciem hilariorem. Ego etiam nimis gaudebam et laetabar mirabili gaudio exultationis in mente mea. Attendens ad verba eorum et actus, conservans ea, et conferens in corde meo».

³ *S. Bonaventura*, *Meditationes Vitae Christi*, cap. 9. «Quaerunt (sc. magi) ab ea de conditionibus istius pueri. Domina narrat: et illi omnia credunt». (Id. m. 341. old.) *Cornelius a Lapide*, ad Matth. 2, 11.: «ab eaque didicisse modum conceptionis, partus et nativitatis Christi, ideoque Christum ut Deum Deique Filium adorasse, ac ei terna munera obtulisse». (Id. komm. I. k. 67. old.)

Bizonyára nem egyszer vették karjaikba azt a gyöngéd gyermeket, kinek szemeiből oly kimondhatatlan isteni szeretet sugárzott feléjük; forró csókjaikkal halmozták s túláradó boldogsággal gyöngéden keblökre szorították az ég szülöttét. Bizonyára könyörögtek áldásáért; mindenható oltalmába ajánlották magukat, s hálából nagy kegyelmeért egész valójukat följánlották neki áldozatul... S ki kételkednék abban, hogy az ég királya, a mindenség Ura, ki nemcsak Izrael házának eltévelyedett fiait jött megmenteni, hanem a halál árnyékában ülő, a tőle messze elidegenedett, szegény pogányokat is, most, midőn ezek első zsengeit hittel, alázattal, bánattal, szeretettel s a boldogságtól könnyben uszó lélekkel maga előtt látta, amint földre borultan neki hódolnak, őt imádják: végtelen szeretetében isteni nagylelkűséggel viszonzta ajándékaikat, gazdagította lelküket, elméjükben fényt árasztott, szívébe vigasztalást öntött, szeretetüket lángra gyújtotta, mely arra hevité őket, hogy ezentúl csak őérette éljenek, csak őérette munkálkodjanak, szenvedjenek s ha kell, meg is haljanak érette, ki után évezredek óta hiába epedeztek s esengtek a lelkek legnemesbbjei s ők szerencsések voltak őt nemcsak testi szemeikkel látni, de karjaikba is venni, csókjaikkal is illetni? Ki képes elképzelni, hogy aranyukért a bölcsességben és szeretetben való gyarapodás mily nagy kegyelmét nyerték; hogy tömjénajándékukért az imádság és áhitat mily nagy fokát érték el; hogy a mirrháért a tökéletes életszentség után való törekvésben mennyire jutottak?...¹

Mint naiv kuriózumot említjük, hogy az állítólag *Sextus Julius Africanus*tól származó meseszerű elbeszélésben maguk a mágusok így értesítenek betlehemi látogatásuk lefolyásáról: «Végre eljutotunk oda, ahová küldettünk, s láttuk az anyát és szülöttét, mely királyi gyermeket nekünk a csillag mutatta meg. Megszólítottuk az anyát: Hogyan hívnak, Nagy Asszony? Ő azt felelte: Máriának, Uraim. Aztán kérdeztük tőle: Honnan származtál? Mire azt mondá: A betlehemiek e vidékéről. Kérdésünkre: Van-e férjed? Azt válaszolta: Én a többi házasok példájára hitves vagyok ugyan, mind-

¹ *Cornelius a Lapide*, ad Matth. 2, 11.: «Christum ut Deum Deique Filium adorasse, ac ei terna munera obtulisse, sed majora ab eo spiritualia munera in mente recepissee, puta illuminationes, consolationes, et ardore coelestes, ut pro Christo usque ad fatigationem laborare, cruciari et necari optarent. Pro auro ergo, quod obtulerunt, receperunt augmentum sapientiae et amoris ardentis; pro thure donum orationis et devotionis; pro myrrha studium purae et incorruptae vitae». (Idéz. komm. I. k. 67. old.)

eddig azonban arának maradtam, mert a házasság után sohsem epekedtem. De nem is számítottam. S jöllehet ennek még a gondolatától is irtóztam, midőn egyszer szombat reggel hajnalpirkadás-kor egy angyal terem előttem és tudtomra adja, hogy szülni fogok. Erre elrémülve felkiáltottam: Hogyan? hiszen férfit nem ismerek. Ő azonban bizonyosságot tett róla, hogy Isten akaratából fogok fiút szülni.

Mi pedig így szoltunk aztán hozzá: Nagy Asszony, Nagy Asszony! Perzsia minden istenei boldognak magasztalnak téged. Nagy a te dicsőséged. Felülmulsz te minden jeles asszonyt s a világ valamennyi királynéjánál nagyobb a te méltóságod.

A gyermek pedig a földön ült, anyja állítása szerint már a második esztendőben van, arca hasonlít anyjéhez. Az anya hosszabb kezű s gyöngéd testű, színe olyanféle, mint a szépen megérett tiszta buza, haja pedig össze volt fonva. Minthogy pedig volt velünk egy szolgáló, ki kitünően tudott festeni, mindkettejüknek képét hazánkba hoztuk és sajátkezüleg főistenünk templomában elhelyeztük, miután e fölírással díszítettük: A Napistenségének, a nagy Istennek, Jézusnak a királynak, a perzsa birodalom emlékül állította.

Aztán fölvetjük a gyermeket, mindegyikünk karjain hordozta, s miután megcsókoltuk és imádtuk, aranyat, tömjént és mirrhát adtunk neki, mondván: Ime, a te ajándékaiddal tisztelünk meg, égből uralkodó Jézus. A törvényt nem tűrő emberiséget a te segítséged nélkül kormányozni nem lehet. Az ég és föld másként nem békült volna ki, ha te nem szállottál volna le. A kormányzás nem oly eredményes, hogyha csak a szolgát küldjük, mint mikor személyesen intézkedünk; s a király sem ér el annyit a hadviselésben, hogyha vezéreit küldi, mint ha személyesen veszi át a fővezérséget. Ezen eljárásod nagyon illett a te bölcseségedhez, hogy az emberekkel így módon érintkezzél.

A gyermek ujjongott nyájaskodásunkra, és beszédünkre mosolygott. Elbucszúztunk az anyától, üdvözölt bennünket, amint viszont mi is őt illedelmesen üdvözöltük. Azután távoztunk és visszatérünk szállásunkra.¹

Ami magát a *nyelvet* illeti, melyen a mágusok a boldogságos szent Szűzzel beszélgettek, bár az evangélium erről nem értesít, mégis igen valószínűnek tartjuk, hogy az az *arámi* (a Krisztus-

¹ *Sextus Julius Africanus*, Narratio de iis, quae Christo nato in Persia acciderunt. (Migne, ser. gr. tom. X. pag. 105. et sequ.)

korabeli újabb «héber») lehetett, mely némcsak Palesztínának akkori társalgási nyelve volt, hanem, mint azt már említettük, különböző dialektusaiban a Krisztus előtti V. századtól kezdve lassankint az összes sémi népek közös érintkezési nyelve lett, amit a mágusok, mint tudós férfiak, bizonyára értettek.

Az óhéber ez időben már rég nem volt a zsidók társalgási nyelve. A babilóni fogság hetven esztendeje alatt (Kr. e. 606–536) ugyanis a külső körülmények által kényszerülve elsajátították sokkal műveltebb legyőzőiknek s uraiknak nyelvét, az arámit, melyet, midőn Cyrus engedelméből hazájukba visszatértek, héber anyanyelvükkel együtt Palesztínába vittek. Minthogy pedig észak- és északkelet felől csupa arámi nyelvű nép környezte országukat, melyekkel sokszorosan érintkeztek, a héber nyelv, bármennyire ragaszkodtak is ahhoz a zsidók, az aráminak mindinkább kénytelen volt engdeni s körülbelül a Krisztus előtti II. század elejétől a köznapi használatból egyre tünedezni kezdett s mindinkább Judea területére szorult, míg végre csak Jeruzsálem népénél és a művelt osztálynál tartotta fenn magát társalgási nyelvként. Végre azonban az arámi (és görög) által kiszorítva, Jeruzsálemben is megszűnt társalgási nyelv lenni és csak a tudósok s a rabbi-irodalom nyelveként maradt fenn. A hébernek, mint a köznép társalgási nyelvének az arámi által való tényleges kiszorítása, illetőleg ez utóbbinak a héber fölötti végleges győzelme körülbelül a Krisztus előtti I. századba teendő. A palesztínai zsidók által használt arámi nyelv azonban erősen héber színezetű volt, melyet ép azért tágabb értelemben *hébernek* (újhébernek) neveznek az Újszövetség könyvei.¹

Ha arámul talán nem értettek a mágusok, *tolmács* segítségével *más nyelven is* érintkezhettek.² Voltak, kik még ez esetben is fölöslegesen tartották a tolmács használatát, mert meggyőződésük szerint a boldogságos szent Szűz rendkívüli kiváltságai között a «nyelvek

¹ Így Apostolok cselekedetei 21, 40; 22, 2. ἡ ἑβραϊκὴ διδασκαλία; János 5, 2; 19, 13. 17. ἑβραϊστὴν és másutt. Ez a héber színezetű arámi nyelv volt a zsidóknál (a héber s később az arab mellett) a tudomány, az irodalom nyelve is a Krisztus utáni IX. századig. Ezen a nyelven írták meg szent könyveik paraphrastikus fordításait, az ú. n. Targúmokot, ezen a Talmúdot (a gemárákat) és a későbbi rabbi-irodalom egyéb munkáit. Huber, Jézus Krisztusnak és Apostolainak Nyelvéről. Budapest, 1895. 39. s köv. old.

² S. Bonaventura, Meditationes Vitae Christi, cap. 9.: «Stant ergo genuflexi (sc. magi) coram eo, colloquuntur cum Domina, vel per interpretem, vel per seipsos: quia sapientes erant et forte linguam Hebraicam sciebant». (Id. m. 341. old.)

adományával» is birt, amiért megérthette a mágusokat s beszélgethetett velük *bármely nyelven* is.¹ Hogy a boldogságos szent Szűz a nyelvek adományával birt, azt a középkor nem egy nagytekintélyű theologusa² nyomán igen hitték.³ *Pie magis quam vere.*

¹ *Cornelius a Lapide*, ad Matth. 2, 11.: «Quocirca non dubium esse Magos cum B. Virgine per se Arabice (quia B. Virgo dono linguarum pollebat), vel per interpretem Hebraice fuisse collocutos». (Id. komm. I. k. 67. old.) *Kreaytter*, De Beatissima Virgine tres Magos excipiente, nr. 108. a boldogságos Szűz e kiváltságára abból következtet, hogy a Brigitta-féle revelatiók szerint *figyelt* a mágusok szavaira: «Tertio Beatissimae Virgini donum linguarum concessum, cum ad ipsorum (sc. magorum) verba attenderet; ut habet S. Birgitta in Revelationibus». (Fastus Mariales. Venetiis, 1695. pag. 135.)

² Ezek között találjuk aqu. szent Tamásnak mesterét, *Albertus Magnust* is († 1280), aki «Mariale»-jában, Quaest. CXX. Utrum habuerit genera linguarum? így érvel: «Sequitur: Alii genera linguarum. (I. Cor. 12, 10.) Quod autem hanc gratiam non habuerit in summo, videri potest: Linguae enim in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus. (I. Cor. 14, 22.) Sed ipsa fidelissima fuit: ergo donum linguae non debuit habere. Item, Ipsa non debuit praedicare: ergo non debuit donum linguae habere. Item, Glossa, ibidem; «Ut euntes per mundum intelligant linguas hominum». Sed ipsa non debuit sic ire per mundum: ergo non debuit habere donum linguarum. — *Sed contra*: 1. Ipsa est advocata omnium: ergo debet scire linguas singulorum. 2. Item, Act. 2, 3.: «Seditque supra singulos eorum Spiritus sanctus: sed ipsa fuit cum eis quando apparuerunt dispersitae linguae tamquam ignis: ergo accepit donum linguae cum ipsis, (ami persze később esett harminchárom évvel, mint a mágusok hódolata.) 3. Item, Cum diversis hominibus conversabatur: ergo indiguit dono linguae. 4. Item, A nullo illustrium vincitur in aliquo: ergo habuit donum istud omnibus aliis excellentius». V. ö. Quaestio CXXII. (Opera Omnia. Volumen XXXVII. Parisiis 1898. pag. 172.) Hasonlóképen vélekedik *Suarez*, De Incarnatione. Pars secunda. Disputatio XX. Sectio 2.: «Et confirmatur (t. i. hogy a boldogságos Szűz a nyelvek adományával birt), quia initio Ecclesiae frequenter dabatur hoc donum fidelibus non solum illis, qui futuri erant praedicatores Evangelii, sed etiam aliis fere communiter, ut constat Actor. 8. et 19. quid ergo mirum, quod fuerit B. Virgini concessum? Eo vel maxime, quod licet B. Virgo non esset ad varias nationes ac gentes migratura, ut eas doceret: verisimile tamen est, et ex patribus ac historiis colligitur, fideles ex variis nationibus ad illam confluisse, tum pietatis causa, tum ut ab ipsa magis instruerentur, ac in fide confirmarentur; oportuit ergo, ut et illos intelligeret, et ab illis intelligi posset, quae duo sunt hujus gratiae munera. Denique mihi est probabile etiam ante illa tempora (t. i. a Szentlélek pünkösdi kiáradása előtt) habuisse usum hujus gratiae (si fortasse necessitas, vel occasio illum postulavit) ut, verbi gratia, quando Christus adoratus fuit a Magis, credibile est illos intellexisse, vel cum peregrinata est in Aegyptum, Aegyptiorum lingua uti potuisse». (Operum tom. XVII. Venetiis 1746. pag. 163.)

³ Megemlíttük ezek közül a magyarországi származású jezsuitát, *Melchior*

Kissé meglepő, hogy a mágusok látogatása alkalmával az evangélista nem emlékezik meg *szent József* jelenlétéről. Csak azt írja ugyanis: «*Megtalálták a gyermeket anyjával Máriával*». (Máté 2, 11.) Miért hallgat az evangélium *szent Józsefről*?

Némelyek azt vélik, azért, mert *szent József* a mágusok látogatásakor tényleg nem volt jelen; s ez az isteni Gondviselés intézkedése folytán azért történt volna, nehogy a pogány hódolók azt gondolják, hogy a Messiás *Józsefnek* fia a természet rendje szerint. *József* távollétének célja tehát az lett volna, hogy a mágusok megerősödjenek isteni sugallatból nyert abbeli hitükben, hogy e kisedet természetfölötti módon a Szentlélektől fogantatott és szüztől született. Így vélekedik *Rabanus Maurus*¹ *Walafridus Strabo*,² *aquinói szent Tamás*,³ *Maldonat*⁴ és mások. E magyarázatok azonban a legkiáltóbb ellentétben állnak a mágusoknak a gyermek istenségéről nyert tudatával, melynek alapján ajándékaikat összeválogatták és szymbolice átértették. Pedig *Cornelius a Lapide* is azt véli, hogy *Józsefet* vagy azért nem említi az evangélista, mert akkor talán a városban vagy a mezőn lehetett ételneműek és más szükséges dolgok beszerzése végett, ami isteni intézkedés folytán tör-

Inchofert († 1632), aki «De Epistola B. Virginis Mariae ad Messanenses. Viterbi 1632. cap. XVI. (pag. 123.) ezeket írja: «Deiparae (nimirum) Virgini donum linguarum fuisse collatum, vel ipso die sacro Pentecostes, quo et Apostoli variis linguis caeperunt eloqui magnalia Dei, vel multo ante a Spiritu Sancto, ut credere par est, infusum. Poterat ergo Deipara Virgo patriâ Mes-sanensium linguâ respondere Legatis, nec opus erat interpretem Paulum, sive ad reddendos Virginis conceptus inter colloquendum, sive ad Hebraeam Epistolam Graece convertendam, adhibere». V. ö. cap. XLII. (pag. 303. et sequ.)

¹ *B. Rabanus Maurus*, Comment. in Matth. lib. I. cap. 2.: «Quaeritur cur Joseph simul cum puero et Maria inventus a magis esse non dicatur, hoc est, ne aliqua malae suspicionis gentibus daretur occasio, quae primitias suas Salvatore nato statim ad eum adorandum miserant». (Migne, ser. lat. tom. CVII. pag. 759.)

² *Walafridus Strabo*, Glossa Ordinaria, ad Matth. 2, 11. (Migne, ser. lat. tom. CXIV. pag. 75.)

³ *S. Thomas Aquinas*, Commentum in Matthaeum et Joannem Evangelistas. Parmae 1861. pag. 24. In Matthaeum cap. II.: «Sed quare non fit mentio de Joseph? Dicendum quod divina dispensatione factum est, quod non adesset, ne istis, qui primitiae gentium erant, daretur suspicio pravae opinionis».

⁴ *Maldonat*, ad Matth. 2, 11.: «Quod Josephi mentio non fiat, aut casu quod forte domi tunc non esset; aut mysterio factum est, ut Joseph a magis non inveniretur, ne forte Christi patrem putarent. Nam pastores puerum cum Joseph et Maria dicuntur invenisse». (Luc. 2, 16.)

tént így, nehogy a mágusok őt Krisztus atyjának gondolják; vagy ha jelen volt is, mint a gyermeknek gondviselője s az istállónak gondozója, jegyesének, Máriának neve alatt ő is értendő.¹

Nézetünk szerint Máténak hallgatása Józsefről épen nem célzatos. Azt sincs okunk föltételezni, hogy József a mágusok látogatása alkalmával távol volt. Az evangélista hallgathatott Józsefről akkor is, ha József jelen volt, egyszerűen azért, mert a főséges jelenet tulajdonképeni jelentősége a mágusokra nézve nem Józsefben összpontosult, aki szerény alázatosságban csak szolgálai, segítői minőségben tűnt föl, hanem *az isteni gyermekben*, kit a Szűzanya szült.

14. §. A napkeleti bölcsek visszatérése hazájukba.

A mágusok nem vették észre a Heródes szavaiban rejlő cselt. Az Úr világosítja fel őket erről Betlehemből, midőn váratlanul megparancsolja nekik, hogy ne menjenek vissza Heródeshez. Más úton térnek vissza hazájukba. Szent Theodosius sziklabarlangja Jeruzsálem közelében. A hagyomány néhány adata a mágusok későbbi életéről. Vértük öntjék a Messiásért. Ereklük.

A jámbor jövevények nem vették észre a Heródes szavaiban rejlő cselt, nem sejtették a veszedelmet, mely a «zsidók királyával» őket is fenyegette. Maga az Úr menti meg őket, jutalmul, hogy eddigelé oly készségesen követték kegyelmének hívó szavát. Angyala által fölvilágosítván őket az álnok király terveiről, megparancsolja nekik, hogy ne menjenek vissza Jeruzsálembe, nehogy az megtudja a gyermek tartózkodási helyét, amivel nemcsak azt szolgáltatnák ki Heródes gyilkos törének, hanem saját életüket is kockára tennék. *«És feleletet (intelmet) vevén álmukban — írja Máté — hogy vissza ne menjenek Heródeshez, más úton térének vissza tartományukba».* (Máté 2, 12.)

Meddig voltak a mágusok Betlehemből, nem tudjuk. Valószínű, hogy csak igen rövid ideig. Ha *Sextus Julius Africanusnak* hitelt adhatnánk, távozásuk még aznap este történt.²

¹ *Cornelius a Lapide*, ad Matth. 2, 11.: «...vel si aderat, ut curator Christi aequae ac stabuli, sub nomine Mariae conjugis suae intelligitur. Sed hac phrasi significat Matthaeus ita se nescisse B. Virginem et Josephum coram Magis, ut illi ex Dei instinctu intelligerent Christum natum ex sola Virgine, per virtutem Spiritus Sancti, Josephum vero tantum esse eorum administrum». (Id. komm. I. k. 67. old.)

² *Sextus Julius Africanus*, Narratio de iis, quae Christo nato in Persia acciderunt, legvégen ezeket mondják a mágusok: «Mikor este lett, megjelent

A váratlan isteni intelem újabb bizonyosságul szolgált a jámbor mágusoknak nemcsak arra, hogy Isten oltalma alatt állanak, ki minden utjokon vezérli lépteiket, hanem főként arra is, hogy akit a jászolban imádtak, az valóban az Ég szülötte.

A ravasz király gonosz szándékait, ime, így hiusítá meg az Isten!

Volt azonban ez utasításnak más célja is. Isten tervei szerint ugyanis a Messiás születése hírének a zsidók között most még nem kellett általánosan elterjednie. Az őszinte, igaz izraeliták számára egyelőre eleget nyújtott; a farizeusi előítéletekbe merült tömeg előtt a titoknak egyelőre még rejtve kellett maradnia.

Mágusaink a felülről kapott intelemnek engedelmeskedve, gyorsan távoztak Betlehemből és megfelelően az isteni utasításnak, más uton tértek vissza hazájukba.

Utjuknak e megváltoztatott irányáról szent Máté épúgy nem értesít, mint utjukról, melyen jöttek. Valószínű azonban, hogy kelet vagy délkelet felé irányították utjukat: Jerikó táján átkelve a Jordánon, vagy megkerülve délen a Holttengert. Így, gyorsítva tevük lépteit, sokkal előbb értek a sivatagba, mintsem távozásukról Jeruzsálemben értesülhettek volna.

A hagyomány szerint, mikor elhagyták Betlehemet, hogy észrevétlenül eltűnhessenek, kerülték a nyilvános utakat, karavánszállókat és emberlakta helyeket s Judea hegyei között bujkálva, az éjjeleket a mezőn vagy a sziklák barlangjaiban tölték.¹ Jeruzsálem közelé-

nekünk (betlehem-i szállásunkon) valami félelmetes és ijesztő alak (lény), aki azt mondá: «Menjetek el innen azonnal, nehogy valaki ármánykodásának áldozatul essetek. Mi pedig megrémülve így feleltünk: Ki lehet az, aki ilyen követség ellen eselt szó, égi hadvezér! Ő pedig azt mondta: Az Heródes. Hanem most gyorsan keljete föl s menjete békében, nem lesz bántódástok». Mi pedig a leggyorsabban, minden igyekezettel távoztunk innen és mindent, amit láttunk, elmondtuk Jeruzsálemben. (?) Ime tehát ezt hoztuk nektek hírül a Krisztusról, és láttuk a Krisztust, a mi Üdvözítőnket, aki mint Isten és ember kijelentette magát nekünk. Ővé a dicsőség és hatalom mindörökön örökké. Amen». (Migne, ser. gr. tom. X. pag. 108.)

¹ Az *Opus Imperfectum* in Matthaeum szerzője homilie 2. ex capite 2. a mágusok hite, állhatatossága, hűsége s alázatos engedelmissége fölött álmélkodva így kiált föl: «O fides magorum! Non contradixerunt angelo admonenti, dicentes: Tantam viam venimus, venientes ante multitudinem civitatum non timuimus, regem terribilem apud illas omnino non expavimus: sed stetimus, et fiducialiter qui natus fuerat regem praedicavimus, et quasi Deo munera obtulimus; et quasi servos latenter jubes nunc fugere, ut alia via venientes, alia redeamus? Sed fideles constituti, nec tunc timuerunt cognosci, nec modo erubuerunt occulte recedere». (Migne, ser. gr. tom. LVI. pag. 643.)

ben egy ilyen sziklabarlangban, melyben az első éjjelt töltötték, lakott az V. században remete korában szent Theodosius, a későbbi híres szerzetesapát († 529), amint erről a X. század egyik hagiógraphusa, *Metaphrastes Simon* értesít, aki ez életrajzi adatokat állítólag a VI. században élt Cyrillus Scythopolitanus szerzetespaptól vette át.¹

Az evangélium a mágusok távozása után egyetlen egyszer sem említi őket többé. Tehát, miként a betlehemi pásztorok, úgy ők is, miután egy pillanatra kibukkantak a homályból, ismét visszamerülnek abba.

Isten kegyelme azonban, mely meghívta őket mint a pogányok zszengéit a Megváltó imádására, nem hagyhatta művét befejezetlenül; s a mágusok sem feledkezhetek meg arról az isteni kisedről, kinek emléke kitörülhetetlenül vésődött szívükbe-lelkükbe. Bizonyára érdeklődtek sorsa iránt s alázatos lélekkel várták a kegyes Ég újabb intelmét, ha netalán arra méltatná őket, hogy a Messiás szolgálatába állhassanak.

A jámbor hagyomány keveset, de egy-két fogyatékos adatot mégis megőrzött róluk.² Ezek pedig arról tanuskodnak, hogy az az isteni fény, mely a betlehemi jászolnál lelküket eltölté, csakugyan úgy átalakította őket, hogy visszatértük után tisztultabb módon, még buzgóbban imádták és magasztalták Istent s lelkes örömmel hirdették, mily csodaszerűen nyilatkoztatta ki magát a Messiás, sokakat vezettek hazájukban a Messiásban való hitre. Végre Krisztus mennybe-menetele után, mikor szent Tamás apostol találkozott velük (Perzsiában) s beavatta őket az evangéliumba, megkeresztelkedtek s

¹ *Metaphrastes*, Vita et conversatio S. P. N. Theodosii coenobiarchae, cap. 2. nr. 10. (Migne, ser. gr. tom. CXIV. pag. 477.) *Bollandus*, Acta Sanctorum, tom. I. Antwerpiae, 1643. pag. 686. (Január 11. Vita S. Theodosii coenobiarchae.)

² Az *Evangeliium Infantiae* (ex arabico latine), mely a VII. fejezetben azt meséli, hogy a boldogságos szent Szűz a mágusok ajándékait viszonzni akarván, mert szegény volt, a kised egyik pólyaszalagját ajándékozta nekik, amit azok kedves emlékül el is fogadtak, a VIII. fejezetben arról értesít, hogy miután a csillag vezérlete mellett szerencsésen visszatértek hazájukba, királyaik és fejedelmek által a látottak felől kikérdeztetvén, beszámoltak útjukról s előmutatták az emlékül kapott pólyakötőt. Aztán örömnömet tartottak, szokásuk szerint tüzet gyújtottak s azt imádták és a pólyaszalagot belevetették. De ime, mire a tűz kialudt, a szalag sértetlen maradt. Nagy álmélkodás lepte meg őket e csoda láttára s megerősödvé hitükben, forró csókokkal illették, fejükhöz és szemekhez érintették a pólyakötőt s aztán drága ereklyeként őrizték kincseik között. (*Tischendorf*, Evangelia Apocrypha, id. m. 184. old.)

mint buzgó hívők, társai lettek neki az Üdvözítő tanainak hirdetésében,¹ mígnem Krisztus istenségeért vérüket ontották, amennyiben a bálványozó pogányok által (Arábiában) megölettek.²

A XII. század legendája szerint *ereklyéiket* a IV. század elején Ilona császárné Konstantinápolyba vitette s a Zsófia-templomban helyezte el. Innét Eustorgius püspök alatt Milánóba szállíttattak.³

¹ *Opus Imperfectum* in Matthaeum, homilia 2. ex cap. 2.: «cum reversi fuissent, manserunt colentes et glorificantes Deum studiosius magis, quam primum; et praedicarunt omnibus in genere suo, et multos erudierunt. Denique cum post resurrectionem Domini Thomas apostolus isset in provinciam illam, adjuncti (adducti) sunt ei, et baptisati ab eo, facti sunt adjutores praedicationis illius». (Migne, ser. gr. tom. LVI. pag. 638.)

² *L. Fl. Dexter Barcinonensis* († 446 körül), *Chronicon*: «A. C. (Anno Christi) 70. In Arabia Felice, civitate Sessaniae Adrumentorum, martyrium sanctorum regum trium Magorum, Gasparis, Balthazaris et Melchioris, qui Christum adorarunt». (Migne, ser. lat. tom. XXXI. pag. 229. et sequ.) Ha csakugyan Kr. u. 70-ben szenvedtek vértanúhalált, akkor kettejük — föltéve, hogy hiteles azon adat, mely szerint betlehemi látogatásuk alkalmával 60, illetőleg 40 évesek voltak — százévesnél magasabb kort ért el. Megjegyzendőnek tartjuk egyébként, hogy az újabb kritika ennek a Dexter-féle *Chronicon*nak authenticáját erősen megtámadta. Dexter eredeti *Chronicon*ja elveszett. Csak a XVII. század elején lepte meg a tudós világot *Hieronymus Romanus de la Higuera* jezsuita egy, állítólag a fuldai zárdakönyvtárban talált kézirat alapján kiadott *Chronicon*-nal, melyet Dexter művének állított, mely azonban minden valószínűség szerint egy XVI. században élt jezsuita műve. Hogy nem az V. századból való, azt már az is elárulja, hogy a mágusok *neveit* említi.

³ *Equilinus* a mágusok ereklyéinek átviteléről így értesít lib. IV. cap. 45.: «Eustorgius episcopus natione Graecus ab imperatore Constantinopolitano legatus ad Mediolanenses missus est. Qui tam gratus exstitit civibus, ut ipso inde redeunte, cum sedes vacasset, ipsum archiepiscopum eligerent. Sed ille inconsulto Principe, electioni noluit consentire. Sicque Constantinopolim rediit, et imperatori quod factum fuerat nuntiavit. Imperator vero gratissimum habuit, eumque consecrandum Mediolanum remisit. Insuper trium Magorum corpora in arca maxima sepulta dudum de Perside Constantinopolim adducta, Eustorgio pro munere concessit: quae sanctus in navi usque ad portum detulit. Cum autem arcam cum corporibus currui imposuisset et junctis pluribus paribus boum eam trahere non possent: divina revelatione duae solum juvencae pauperulae mulieris devotae, plaustro appositae levissime currum trahebant: quarum unam in itinere lupus occidit. Moxque sanctus Episcopus lupo mandavit, ut vicem juvencae Mediolanum usque suppleret. Statimque lupus omni deposita feritate mansuetus vehiculo se exhibuit, et junctus una cum alia juvenca Mediolanum currum pertraxit: ubi sanctorum Magorum corpora tumulata quieverunt, usque ad tempus Frederici imperatoris cognomine Barbarossa, quo tempore, Mediolano everso, arca illic dimissa, Sanctorum corpora Coloniam translata sunt». (Migne, ser. lat. tom. XXXI. pag. 231. jegyzet.)

Midőn pedig Barbarossa Frigyes Milánót 1164-ben ostrommal bevette s földülta, a kíséretében levő kancellárjának, Reinald (Reinhold) érseknek ajándékozta a mágusok ereklyéit, ki azokat székvárosába, Kölnbe vitette, hol aztán a XIII. és következő századokban a keresztények kegyelete és áldozatkészsége folytán épült tiszteletükre a világhírű dóm, mely nemcsak a gothikus műépítmények legteljesebb virágja, hanem egyáltalán a műépítészet mindenkori remekeinek legelseje.¹

¹ *Floss*, Dreikönigenbuch. Köln, 1864. *Bock*, Der Kunst- und Reliquienschatz des Kölner Domes. Köln, 1870. *Tóth Mike*, Középeurópai Műépítmények. Budapest, 1898. 317—324. old.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	3
1. §. Az evangélium elbeszélése. Nem-kánoni források	5
2. §. Evangéliumi szakaszunk hitelessége	20
2. §. Mikor érkeztek meg és mik voltak a Messiás első pogány imádói?	27
4. §. Királyok voltak-e a napkeleti bölcsek?	36
5. §. Hányan voltak a napkeleti bölcsek és hogyan hívták őket?	42
6. §. A napkeleti bölcsek hazája	47
7. §. A napkeleti bölcsek tudakozódása. Hitüknek külső s belső ébresztője. Jövetelüknek célja	51
8. §. A napkeleti bölcsek megjelenésének hatása Jeruzsálemben. A Heródes által összehívott tanács válasza	76
9. §. A napkeleti bölcsek titkos kihallgatáson Heródes előtt. Útjuk Betlehem felé	87
10. §. A Messiás csillaga	94
11. §. A napkeleti bölcsek megérkezésének közelebbi meghatározása, s a Messiás gyermekségének kronológiája	109
12. §. Hol találták meg a Messiást a napkeleti bölcsek?	121
13. §. A napkeleti bölcsek hódolása a Messiás előtt és ajándékaik jelentősége	125
14. §. A napkeleti bölcsek visszatérése hazájukba	147

**Ugyanazon szerzótől megjelentek és a
Szent-István-Társulatnál kaphatók:**

A Talmúd. Kultúrtörténeti és biblikus tanulmány szemelvényekkel. Budapest, 1897. Ára 5 korona.

Az Úr Jézus szülőföldjén. Paur G. 38 rajzával. Zarándokútam Palesztinába. Budapest, 1900. Ára 3 korona.

A Messiás megjelenésének ideje Dániel próféta szerint. Exegetikus értekezés, magyar-héber előszóval. Budapest, 1903. Ára 1 kor. 40 fillér.

Jézus Krisztus születésének esztendeje és a keresztény időszámítás. Kronologiai értekezés. Budapest, 1904. Ára 60 fillér.

Jézus Krisztusnak és apostolainak nyelvéről. Adalék az evangéliumok exegéziséhez, szemelvényekkel. Budapest, 1895. Ára 1 kor. 40 fillér.

Legrégibb profán tanubizonyságaink Krisztusról és az első keresztényekről. Történelmi és kritikai tanulmány. Budapest, 1903. Ára 1 kor.

Synhronistikus táblázatok az ó- és újszövetségi kinyilatkoztatás történelméhez. I. és II. rész. Budapest, 1892. Ára 4 korona.

Drámai költészet és színház a zsidóknál. Irodalomtörténeti rövid tanulmány. Budapest, 1900. Ára 1 korona.

Fabiola. Színmű felsőbb leányiskolák számára. Wiseman-Commer után. Kalocsa, 1902. Ára 70 fillér.